

Centre for Studies in Social Sciences, Calcutta

Documentation of rare Assamese books in collaboration with Assam Sahitya Sabha, Jorhat and the Ford Foundation: microfilmed and digitised in October 2006

Record No: 2006/165	Language of work: Assamese	
Author (s) / Editor(s): ✓ Lakshinām Bezbaruah		
Title: ৰাণী		
Transliterated Title: Rāṅhāi		
Translated Title:		
Place of Publication: Kolkata (Calcutta)	Publisher: A Editor .	
Year: 1913, 14, 15, 16, 17, 18	Edition:	
Size: 21 cms	Genre: Magazine	
Volumes: IV, V, VI, VII, VIII	Condition of the original: Brittle .	
Remarks: ১। ২। ১st 2 volumes reprinted in the year 1999.		
Holding institute: Assam Sahitya Sabha, Jorhat	Microfilmed and digitised by: Centre for Studies in Social Sciences, Calcutta, 2006.	
Microfilm Roll No:	From gate:	To gate:

স্বস্তি সংখ্য

১৫৫ ~~সংখ্যা~~ সংখ্যা

স্বস্তি

Nokul সংখ্যা সংখ্যা

মঠ বজর, চত। বাঁহী। [১৮-৩৬ শকা, ৫ম সংখ্যা।

বিশয়

মিষ্টি

সম্পাদকৰ চৰা

২২৫

আবাহন

২৪০

সোণাবান জোতি

২৪২

আখন্দ যটিতে গীতি

২৫০

জোতদা খাতুন

২৫৫

গান

২৬৫

আহাম্মদ খোব্রা

২৭৫

দ্বিতীয় দাঁড়িত এনি

২৮৫

স্বর্গীয় রাহাফা মোশানকুফা গোখেন

২৯৫

চন্দ্র প্রস্তাব

৩০৫

বসন্ত

৩১৫

সুক্রমী

৩২৫

আমেরিকার কবিতা বিশ্বস্ত

৩৩৫

স্বার্থ

৩৪৫

সম্পাদকৰ চৰা।

ভক্তি সদয় বজ, সুব নহয়; সেইবাবে তাৰ মূল্য বেছি। হিয়াব বস্তব মোল যে সুব অৰ্থাৎ মগজ্বৰ বস্ততকৈ সবহ এই কথা আমি সকলোতে চিবকাল পীকাৰ কৰি আহিছো। ঈশ্বৰ কৰ্ত'আছে বুলিলে আমি হিয়া-লৈহে আস্থালিয়াওঁ, সুবলৈ নহয়। "স্বা স্বাক্ষৰে স্বা স্বিক্তেন যথা। নিমুক্তো-হ্মি তথা কৰোমি" হে বোলো। আমাৰ হিয়াত থকা বস্তটো আমাৰ অতি ওচৰৰ, অতি নিম্বৰ, তাক আমি লুকাই আতোল তোলাকৈ সামৰি-পুতৰি থৈ দিওঁ। মাকে প্ৰাণসম সন্তানক বুকুতহে সামৰি লয়। এই বাবেই মাতৃস্তম্বৰ আধাৰ বুকু, যি স্তম্বাসুত দি তেওঁ সন্তানক বৰ্জন কৰে। সুব জানন আৰু বুদ্ধিৰ স্থান; সদয় ভক্তি আৰু প্ৰেমৰ স্থান, যত গুৰমাখাৰ অংশ জীৱাত্মা গোপন হৈ আছে। এইবাবে গীতাত জ্ঞানযোগতকৈ ভক্তি যোগৰ প্ৰাধান্য; এই নিমিত্তে শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্মত তত আৰু তত-তিৰ স্থান শ্ৰেষ্ঠ। সকলো প্ৰকৃত ধৰ্মে প্ৰাণ ভক্তি, স্বাদিও অনেকে তাক মুখেৰে পীকাৰ নকৰে বা সেইটো কৰা স্বজ্ঞাতসাৰে পীকাৰ কৰিও মন কৰি নাচায়। এটা বৰ বুদ্ধিমান, able, clever, চতুৰ গোকতকৈ নিশ্চয় তুমি sincere-hearted মিত্ৰাজ হিয়াৰ লোকক ভাল পোৱা, বিশ্বাস কৰা, তাৰ আগত গোমাৰ হিয়া উৰুবিয়াই দিয়া। কিয়? কাৰণ সদয় চৰমেৰে গৈতে তাত চিনাকী হয়, তাত তৎকতা নাথাকে, সি ঈশ্বৰৰ স্থান, তোমাৰ মূল্য বুদ্ধিবৰ নিমিত্তে কৰটিপিল। তুমি মনোমি বিচমাৰু, শ্ৰেষ্ঠ-ষ্টোমৰ আগত তোমাৰ হিয়াৰ কথা বুলি কবলৈ ভয় কৰিবা আৰু কব-লগীয়া হলেও সাতধান হৈ লুকুচু কৰি পেটত কিছুমান বাধ কৰা; কিন্তু এজন সামান্য বাৰ্শিক পাঠৰী, অথবা ঈশ্বৰভক্তি মিত্ৰাজ সদয়বান লোকৰ আগত হলে নিশ্চয় তুমি হিয়া উৰুবিয়াই দিবা। কাৰণ তেওঁৰ তত জীৱাত্মাই তোমাৰ তত জীৱাত্মাক টানি নিয়ে; বুদ্ধিমান অতি চতুৰ লোক যিমনেই জানী হওক, যিমানকে তেওঁৰ বুদ্ধিৰ বিকাশ ঘটক,

তেওঁৰ জীৱাশ্মা, জ্বাৰুবে জন আত্ম হৈ বন্ধাদি, বা ঘোঁৰাৰে জুই ঢাক খাই
বন্ধাদি অপ্রকাশিত থাকে। এই জ্বাৰু বা এই ঘোঁৰাৰে সাধুসকলে
মায়া বোলে। হিয়াৰ ভক্তিবহে এই মায়াৰ বন্ধন কুমলি শিথিল হয়।
ভক্তিবৈ সৈতে শ্ৰদ্ধাবে সৈতে হুমি যাক সি বন্ধকে দিয়া সেই জনে নিশ্চয়
প্ৰীতিৰে তাক গ্ৰহণ কৰে। কাৰণ সেই বন্ধ তোমাৰ হিয়াবপবা গৈ
তেওঁৰ হিয়া পালে গৈ, সি হই হিয়াৰ যোগ সাধন কৰিলে, দুইকো
একাত্মভূত কৰি পেলালে। এই বাবে ভক্তি জ্ঞানতকৈ শ্ৰেষ্ঠ। এইদেখি
বিবেকানন্দ বামীয়ে কৈছিল,—“ It is through heart that the Lord
is seen and not through the intellect. The intellect is only the
street-cleaner cleansing the path for us, a secondary worker,
the policeman. It is feeling that works, that moves with
speed infinitely superior to that of electricity or any thing
else.” ভূমি সাবিকভাবে হিয়াৰে সৈতে ঈশ্বৰৰ চৰণত, বি ঈশ্বৰ তোমাৰ
হিয়াৰ বন্ধ, কুল জল দিয়া কল এটি, মাহ চাউল এগালিৰে সৈতে দিয়া।
তাৰ মোল বজাবনীয়া বৰপূজা বা বাইজৰ জাভৰ বাছহোৱা বৰ পূজাতকৈ
ঈশ্বৰৰ মানন্ত নিশ্চয় সহৰ। ভক্তিপ্ৰধান ধৰ্মৰ শ্ৰেষ্ঠতা এই নিমিত্তে
স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব। বিবৰ্জনীৰ উদাৰ মহান ধৰ্ম এই নিমিত্তে ভক্তি-
প্ৰধান নহৈ নোৱাৰে; অৰ্থাৎ বি ধৰ্মত ভক্তিয়ে প্ৰধান স্থান অধিকাৰ
কৰিছে সেই ধৰ্মহে বিবৰ্জনীৰ হব পাৰে। হিংসাশ্ৰধান ধৰ্ম, অৰ্থাৎ বি
ধৰ্মত জীৱাহং। পতবধ হত্যাদি সাবিকগুণবিবোনা ভাব আছে সেইধৰ্ম
ভক্তিপ্ৰধান ধৰ্ম হব নোৱাৰে। পতবধ কৰি ঈশ্বৰৰ আগত অৰ্পণ কৰিবলৈ
বিদি দিয়া ধৰ্মত যে ভক্তি নাই এনে নহয়; কিন্তু এবাটি গাৰীবত যেনেকৈ
অলপমান টেঙা পৰিলে সি কুকুচি যায়, সেই ভক্তিৰ ভাঙতও জীৱহিংসা
আদি বাহ্যিক তামসিক কাৰ্যৰ চিটা এটা পৰিলে সি বিকৃত হৈ যায়;
কাৰণ ভক্তি যে মাতৃহৃদয় নিচিনা হিয়াৰ পদাৰ্থ। বাহ্যিক তামসিক
কাৰ্যেৰে ভক্তি কৰিলে সেই ভক্তিও কালক্রমত বিকৃত নহৈ নোৱাৰে।
এইবাৰে গীতাই কৈছে,—

“কাম এৰ জোৰ এৰ বৰ্ণোত্তম সুভূষণঃ ।

মহাশমনো মহাপাশা বিজ্ঞানমিহৈ বৈবিশমঃ”

মহাপুৰুষে সেইদেখি কীৰ্তনত, জীৱ বলি দি কৰা বাহ্যিক ভাবে
অহুগ্ৰহণিত কৰ্মৰ বিষয়ে কৈছে—

“বৰ্ণোত্তম কৰে কৰ্মত প্ৰীতি ।

কৰ্মীৰ দস্ত ভাব বাঢ়ে নিতি ।

কৰে হিংসা ধৰ্ম নোপজে বোধ ।

হুঙচয় যেন সৰ্গৰ ক্ৰোধঃ”

সেইদেখি যদিও ভক্তি পূজাৰ প্ৰধান অং, সেই ভক্তিত যেন বৰ্ণো-
ত্তমপ্ৰিত কৰ্ম মিহলি নহয়, সেইটো সদায় সাৱধানে চাব লাগিব; নতুবা
সি নিশ্চয় কলক্তি যাব। সেইদেখি হে ভক্ত ! সাৱধান, ভক্তিস্থানসূতত যেন
বৰ্ণোত্তমৰ টেঙাৰ চাট নপৰে, ভক্তিৰক্ষণৰ ধৰ্মীত যেন বৰ্ণোত্তম তমো-
ত্তমৰ phagocyte শব্দ কীটাপু মোমাট তাক বিকৃত নকৰে;

এই কাৰণৰ নিমিত্তে দেবী পূজাত ছাগ মহ আদি ব্ৰহ্ম বলি দিয়াৰ
আমি দুৰ্ঘোৰ বিবোৱী। (conception of God অৰ্থাৎ) ঈশ্বৰৰ পৰমপ
ধাৰণা ভূমি তোমাৰ যেনে ইচ্ছা কৰিব পাৰা, কিন্তু সেই (conception বা)
ধাৰণা ভাল হলে, সুন্দৰ হলে, ওখ ৰাপৰ হলে ভাল হব; তেনেহলে
তোমাৰ মনও ভাল হব, সুন্দৰ হব আৰু ওখ ৰাপৰ হব; ফলত ভূমি
সৰ্বস্বামী উৎকৰ্ষতা লাভ কৰি তুলনাত আনতকৈ ঈশ্বৰৰ আৰু সমী-
পবৰ্তী হবা। কাৰণ তেওঁ শুভ বৃত্ত নিৰুদয় মিহল। মনৰ চিত্তা
অহুসাৰে জীৱজন্তব শৰীবো পৰিবৰ্ত্তিত হয়। বহাৱনী শাস্ত্ৰত উল্লেখ
কৰা বাণ-পকৱাৰ দৃষ্টান্তই, আৰু কীৰ্তনদোষাত উল্লেখ কৰা কংসই ক্ৰুৰ
ৰূপ পোৱা কথাই এই কথা সপ্ৰমাণ কৰে। বৰ্তমান কালত বাবহাবিক
বিজ্ঞান শাস্ত্ৰইও এই কথাকে সপ্ৰমাণ কৰে। আপানত কেনেবি
চৰাই পোহোতাসকলে কেনেবি চৰাইৰ বৰণ লগোৱাৰ কথা আমি
কানো।—এটা বগা ধবত, বগা সৰাত, বগা কাপোৰেৰে ঢাকি, হালধীয়া
বা মুগা বৰণৰ কেনেবি চৰাইৰ পৈ দিয়া হয়। কোনো কলা বা আন বৰণৰ
কোনো বস্ত ভাব চহুৰ আগবপবা একেবাৰেই গুচাই দিয়া হয়; আন কি,
বিটো মাথুহে সেই চৰাইক ধাবলৈ দিহে দিয়ে সম্পূৰ্ণৰূপে চৌতময় বগা

কাপোৰ পিছিহে তাৰ আগলৈ যায়। এই দৰে কবোতে কবোতে কাপ-
জমত সেই কেনেবিধ বৰণ বগা হৈ যায়। জাপানৰ চমাই পোহোতাৰোবে
এই উপায়েৰে বগা কেনেবিধ বেচি ধন ষটিব লাগিছে। উপনিষদৰ
পৰিসৰকলে ঈশ্বৰ বাস্তৱিকতে অখণ্ড, নিত্য, অসীম, কবৰ নিচিনা,
নিৰাকাৰ, নিৰ্নিকৰ, শিবা আৰু ব্ৰহ্ম বহিত; তেওঁ ব্ৰহ্মও নহয়, দীৰ্ঘও
নহয়, স্থূলও নহয়; তেওঁ সৰ্বব্যাপক বিহু। তেওঁক তোমাৰ আমাৰ
মনৰ গন্ধ-নাৰিডালেৰে কোথাটো অসম্ভৱ। তেওঁক তুমি যেনে মনত
ধাৰণা কৰা তেওঁ তেনেকুৱা হয়; অৱশ্যে উৎকৃষ্ট ধাৰণাৰ ফল তোমাৰ
নিমিত্তে উৎকৃষ্ট হয়, অসুস্থ ধাৰণাৰ ফল অসুস্থ হয়। তেওঁ অনন্ত
সমুদ্ৰমূৰু; তুমি-সাধকৰ তত্ত্বৰূপ হিমে তেওঁৰ এক খণ্ডক মাথোন
তোমাৰ ধাৰণাৰ নিমিত্তে, তোমাৰ উপেক্ষাৰ নিমিত্তে, এটা আকৃতি প্ৰদান
কৰে। তোমাৰ conception-অৰ ফলত সেই আকৃতি তুমি দেখা; প্ৰকৃততে
তেওঁৰ কোনো ৰূপ নাই। তেওঁৰ কোনো sex নাই। তুমি তেওঁক আই
বুলি ভাবিলে তেওঁ আই; বোপাই বুলি ভাবিলে বোপাই। নন্দ মনোৱাই
তেওঁক পুত্ৰভাৱে, উচ্চৰে মৰ্য্যভাৱে, ব্ৰহ্মৰ বালকসকলে সঙ্গীভাৱে,
শ্ৰোগীসকলে ধামীভাৱে, কণ্ঠই অবিভাৱে, অৰ্জুনে মৰ্য্যভাৱে, মীচু ক্ৰীষ্টই
পিতৃভাৱে, ব্ৰহ্মচাৰ্য্যাই বালগোপালভাৱে আৰু আন আন লক্ষ
লোকে লক্ষ ভাৱে তেওঁক ভাবি ভবি গৈছে। তেওঁ কিন্তু বি অছিল,
মি আছে, সেয়েহে। তোমাৰ ধাৰণাৰ বেছ কম অস্থানে তোমাৰ উৎকৰ্ষ
অপকৰ্ষ হয় মাথোন। কিন্তু এটা কথা, তুমি তেওঁক আই বুলি ভাবিছা,
কণ্ঠজননী বুলি ভাবিছা যেতিয়া, তেওঁত তুমি ধাৰণ কৰিব পৰা
আৰু পোৱা আৰু সেই ধাৰণাবৈসমতে মিলি যোৱা অসম্ভৱৰ আৰোপ
কৰিব পোৱা; তেওঁৰক তুমি মাতৃভাৱৰ বিপৰীত বক্তৃতাৰূপে বিকট
দৰ্শনা, ছিত্ৰমত্ৰা, "ধূমাবতী বগলা মাতৃদিনী কমলা" পাত্ৰি horrible কৰি
তোমা কিয়? সেইবোৰ ৰূপত তুমি তোমাৰ আধ্যাত্মিক বাধ্যা দি তেওঁহে
যেনেকি চিত্ৰ তুমি কৰিবলৈ যোৱা, নিজে তাত যেনেকি সন্তোষ পাবলৈ
যোৱা, কিন্তু আধ্যাত্মিক বাধ্যাকৰ্মী তুমি তেওঁ জনচেৰেকৰ বাহিৰে,
তেওঁৰ পোটেই অসম্ভৱ সন্তানসকলৰ মনত তেনে চিত্ৰ আঁপকক হোৱা

পত্ৰৰ নে? তুমি হয় বুলি গাব বলেৰে কলে কোনে মানিব? তুমি তেওঁক
নিজেই জননী, মা কৰুণাময়ী বুলিছা, সকলো ঠাৱৰ লক্ষ্যক তেওঁৰ সন্তান
বুলিছা, অথচ তুমি তোমাৰ মঙ্গল অৰ্থে, অৰ্থাৎ তেওঁৰ একজন বা দুজন
সন্তানৰ মঙ্গল কামনা কৰি, অমাত অজান helpless অথচ তোমাৰে
নিচিনা তেজ মঙহৰ শৰীৰ ছাগ মৰিখক ধৰি কাটি ৰাশ্য কৰি তেওঁক
সিহঁতৰ তেজ offer কৰিছা, অৰ্থাৎ মাক সন্তানৰ তেজ বৈৰিগ্ৰহৰূপে অৰ্পণ
কৰিছা! এইটো কি ভাষণ কাৰ্য্য, কি perverted conception বিকৃত
ধাৰণা, তুমি ভালকৈ ভাবি চাইছা নে? তুমি নিজেই বিধি বচনা কৰি বাতৰা
দিছা, যে মজাৰ্থে পত্ৰ বৰ কৰিলে দোষ নহয়, পুণ্য হৈ ২য়। কিন্তু ভাবি
নাই চোৱা হবলা যে, সেই পত্ৰ সন্তানক কাটি তাৰ মাককৈ তাৰ তেজ মঙহ
দি পুত্ৰ কৰিবলৈ গৈছা?—আৰু তোমাৰ মঙ্গল অৰ্থে!! মাকৰ এক
বলী সন্তানে আন এটা নিৰ্ৰলী নিঃসহায় সন্তানক কাটি তাৰ তেজ মঙহ
মাকক ৰাবলৈ দি মাকক সন্তৰ্ক কৰিবলৈ গৈছে! কি ভয়ানক! তুমি
জানানে যে পৃথিবীত অস্বাভাৱিক একো নাই আৰু অস্বাভাৱিকতা ঈশ্বৰ
অভিপ্ৰেতনহয়? তোমাৰ আধ্যাত্মিক ব্যাখ্যাসোপা এৰি কোৱোঁচোন,
বত্ৰাৰে তোমাৰ অস্তবত কি হুচৰা? কণ্ঠজননী আই হুৰ্গী, আই কানী
এই কলিকালত জড় প্ৰতিমা হৈ আছে দেখিহে, নতুবা তোমাৰ এনে বিকৃত
মন্তকৰ কাৰ্য্যৰ বাবে। তোমাৰক তেওঁ দত্ত নিদি নাথাকিলহেইন্তে বুলি
আমাৰ বুঢ়াবিধাৰ। "কালী কৈবল্যায়িনী" নামৰ শাস্ত্ৰত আছে পুৰাণটকৈ
কৈ দিছে, যে তেওঁ এনে নৃশংস কাৰ্য্য ভাল নেপায়। কিন্তু তুমি তো
সেই শ্ৰেণীৰ শাস্ত্ৰিক উপদেশ শুনো। ডকাইতে গ্ৰাম পলী লুপট কৰি-
বলৈ যাওঁতে মা কালীৰ আশ্ৰয় নবলি দি যায়। ওপৰত কোৱা শ্ৰেণীৰ
ভক্তৰ বিকৃত মন্তকা সিহঁতৰ মন্তকতকৈ অলপ ইতৰবিশেষ যেন হৈ
লাগে। মা কালীক, মা হুৰ্গীক তুমি তেওঁৰ ভক্তই পূজা দিয়াত তোমাৰ
ধৰ্ম্মজ্ঞান, বুঢ়াবিধাৰ, নিষ্ঠাশূল ভক্তিত প্ৰকাশ পাইছে নিশ্চয়। কিন্তু আমি
কওঁ,—হে মাক উপাসক! তোমাৰ উপাস্য দেৱীক তুমি "দনং দেহি, যৎ
দেহি, সুখং দেহি" বুলি অন্তৰৰ ভক্তিৰে যিমান পাবা পূজা কৰা, তোমাৰ
ভক্তিই সিহঁতৰ; কিন্তু শাস্ত্ৰিকভাৱে আঁচ পূজা কৰা, বাজাসিক ভাস্মিক

ভায়ে নহয়; তেনেহলে তোমার উপকার হবে, আকাঙ্ক্ষিত বস্তু লাভত
বিধিনি নথটে; কাবণ দয়ানন্দী মাতৃ সাত্বিক শক্তায়র হে, বাগ্‌সিক সাত্বিক
শক্তায়র নহয়; তেও মহাবৈষ্ণবী মহাশক্তি প্রকৃতি। আমি হেঁদার হেঁদার
শক্তি উপাসক দেখিছোঁ, তেওঁলোকে জীবহিমা নকাব সাত্বিকভাবে
সাহিব পূজা কবে। তেওঁলোকৰ প্রতি আমাব প্রভা অপেশ। সাত্বিক
পূজা হেঁছে, "পত্রং পুষ্পং ফলং তোয়ং", আক তাকে আত্মবিক প্রভা ভক্তি
প্রীতিবে আইব চবনত প্রধান।

ছাগলি কাটি গোপালীনার ঝগত বলি দিয়া কথার উত্তরত, আত্মিকালি
নব্যশিক্তি শক্তিউপাসকৰ মুখত এটি কথা শুনিবলৈ পোয়া যায়, যাব
বিষয়ে আমি এই খিনিতে যথাসাধ্য আলচ কৰিব। তেওঁলোকে কয়,
যে "ধান, চাউল, মাছ, ছবিৰ, বেগপাত, তুলসীপাত আদিবো যেতিয়া কোন
আছে আক সেইবোৰ বধ কৰি যেতিয়া তুমি পূজা দিবৰ ব্যবস্থা দিয়া,
অকল ছাগলিটোতে নো কি ঝগৰ যাগিল?" আমি কওঁ যে সেই কথা সঁচা,
কিন্তু সি half-truth হে অৰ্থাৎ অধা সত্য হে, পূৰ্বা সত্য নহয়। ঈশ্বৰ
অনন্ত অশীম, তেওঁৰ সৃষ্টিও অনন্ত অশীম। সৃষ্টি তেওঁৰ মায়াৰে কল্পিত
বিনোদ লীলাহে। সেই নিমিত্তে তেওঁৰ সৃষ্ট পদাৰ্থবো আদি অল্প বিচাৰি
পোয়া নাযায়। ঠিক কেতিয়া বাতি আহিল, ঠিক কেতিয়া দিন হল,
ঠিক কেতিয়া আমাব জীৱনৰ আৰম্ভ হল আক ঠিক কেতিয়া কোন
মুহূৰ্ত্তত অস্ত হল, কোনবাই কব পাৰে নে? স্থব, ৬থ, দীত, উষ্ণৰ প্রকৃত
ব্যবধান কোন ঠাইত কোন সময়ত ঘটিল, আঁচ এটা মানি কোনবাই
দুস্তাগ কৰি দিব পাৰে নে? কোনেও নোৱাৰে। এইদেখি সৃষ্টিৰ সকলো
কাৰ্য্যবে, সকলো পদাৰ্থবে, সকলো অত্যাৰে মাজডোণৰ হে লেখত লোভা
হয়, যাব বিশ্ব আমাব মন বুদ্ধি আক চিত্তত প্রতিভাত হয়। ঈশ্বৰৰ
ইচ্ছাও সেইটোহে; নতুবা তেওঁ সৃষ্টিৰ আন প্রকাৰ বন্ধনত কৰিলেহেঁতেন
আক আমাব ইন্দিয়বিলাকৰ ক্ষমতা আক প্রথৰ কৰি আন বিশ্ব
কৰি দিলেহেঁতেন। সেইদেখি মন্থা মাজই মধ্যপৰাৱলম্বী; কাবণ
তেওঁৰ জীৱন আক কাৰ্য্য তেনেহুৱাহে। আমি ধাবণা কৰিব নোৱাৰা,
বা আমাব মন, বুদ্ধি, চিত্তত সহজে প্রতিভাত নোহোৱা অত্যাৰ কুলবলৈ

যোৱাটো আমাব অধিকাৰৰ বাবিবা কথা; আক ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাও যে
তেনেটো নহয় সেইটো আমাব ক্ষমতা আক তেওঁৰ সৃষ্ট পদাৰ্থৰ শক্তায়
পৰা বুলিছোঁ। তেনেহুৱা হোৱাইহেঁতেন এই মুহূৰ্ত্ততে তেওঁৰ সৃষ্টিৰ কাৰ্য্য
বন্ধ হলহেঁতেন, অতঃত আমাব পক্ষে। এই নিমিত্তে সকলো কাৰ্য্য আক
সকলো বস্তু আক অত্যাৰ Degree বা ধোণ বা জোৰ বা পরিমাণৰ
ওকত লম্বু অহুৱাবে সি মাহুহৰ বিবেচনা আক বিচাৰণ ভিত্তৰ বাহিব
হয়। তুমি এখোজ কাটিলেই কিমান ক্ষুদ্র পোক পৰুৱা, কিমান কীট
পতঙ্গ তোমাব খোজৰ তলত তোমাব অজ্ঞাতসাবে পৰি মৰিব, তাৰ তুল
লবলৈ যোৱা যদি তুমি মাটিত খোজকে দিব নোৱাৰা। তুমি নিখাপ লওঁতে
কিমান ক্ষুস্ৰাতিক্ষুদ্র ময়, পানী ৰাওঁতে কিমান কীটপু জীবাণু তোমাব
পেটৰ ভিতৰলৈ সুমাইছা, সেইটো ভাবি তুমি নিখাপ নোহোৱাকৈ আক
পানী নোহোৱাকৈ থাকিবলৈ গলে কি হব কোৱাচোন? তুমি সত্বিক্ত
ভাবুক হৈ তোমাব অধিকাৰ কাৰ্য্যক আধিকাৰ ভিত্তৰতা কৰিবলৈ গৈ
সেই দুটা জীৱনৰ কাৰ্য্য বন্ধ কৰি মৰিব পাৰিলেও, তুমি পৰা ঠাইত
তোমাব শৰটোৰ হেচাত পৰি অলেখ জীৱহত্যা নহৈ নোৱাকৈ। এই
নিমিত্তে মধ্যপথে তোমাব অৱলম্বনীয়া। এই পথ তোমাব গন্তব্য আক
ঈশ্বৰৰ অভিপ্ৰেত, আক ঈশ্বৰৰ প্রতিনিধি, তোমাব সমাণ আক স্থব সম্পৰ
পালক বন্ধক বজাৰো অৱলম্বনীয়া আক অভিপ্ৰেত। তয়ত চিহ্নবা
ছাগলিটোক বনিশালত সুমাই তাৰ মূৰটো ধেক কবে কাটি, গাৰাডোণৰ চট-
ফটাই ধকা পুস্তটো দেখি তুমি অস্তবত ব্যথা নোপাৰা নে? তুমি মাং
চাউলৰ প্ৰাণ সংহাৰ কৰোতে তেনে ব্যথা পোৱা নে? যদি কোৱা, যে যি
কাটে সি নেপায় যেতিয়া তাত তোমাব আপত্তি কি? আমি কওঁ, সিও
পায়; আক যদি এতিয়া নোপোৱা হৈছে, তেত্তে তেনে কাম কৰি কৰিহে সি
তেনে বিকৃত কঠোৰ আক অৰাভাবিক অত্যাৰ পাইহে গৈ, আচলতে সেইটো
তাব স্বাভাবিক সাহজিক অত্যাৰ নহয়। কোনো ডকাইত ধুনী এদিনতে
ডকাইত ধুনী হব পৰা নাই; তেনে কঠোৰ নিষ্ঠূৰ কাৰ্য্য কৰি কৰিহে তাৰ
মমত কাঠ বাছিছে আক সি পকা ডকাইত হৈছে গৈ। তুমি ডকাইত ধুনী
কাম Approve কৰা নে? ভাল বোলা নে? তাক পূণ্যকাৰ্য্য বুলি ধৰা নে?

কিন্তু ভকাইতক শোবা, সি হলে ধবে । সিও ভকাইতি কবিদলে যোবাব
 আগতে তাব উপাস্ত দেহতা কালীমূর্তিব আগত জীববলি, আক পালে
 নববলি পূৰ্ণ্য দি আনন্দত উলাহত নাচি যাব । আমি বাথক ভাস
 বোলো নে গকক ? কোন আনাব প্রিয় আক হিতকবী ? মাহুহ জীয়াই
 থাকিব লাগিব, কিন্তু বাথব আধিবে আধাব সগ্ৰেহ কবি নে গকব
 অধিবে ? জ্ঞানশীল মাহুহৰ জ্ঞানে কি হচায় ? আকৌ কও যে Degree বা
 জোব বা খোপ বা পরিমাণৰ তাবতম্য অহুসাৰে হে পাণ পূণ্যৰ বিচাব
 হয় ; কাবণ ঈশ্বৰৰ হস্তিব বিকাশব দাই মন্ত সেইটোবোইহে । সেই Degree
 বা জোব এজন দুজন বা এমল দুমলব, কোনো কাবণত পবি বিকৃতি
 বটা মনব জোব নহয় ; সমস্ত পৃথিবীৰ, দাইকৈক সভ্য আক সাধু লোকব
 মনব জোব হে । বক্তপাত কবি নির্দোষ প্রাণীক হত্যা কবি Humanity
 আক God-বৰ বিকড়ে Sin পাণ কবিবলৈ যোবা কাৰ্য্যব বিষয়ে পৃথিবীয়ে
 কি কয়, Humanity-এ কি কয়, সাধুলোকক শোধনা, উত্তৰ পাৰা ; মিছা
 Sophistryৰ আৰ নলবা, মিছা-তৰ্কবান্দৰ ধোৰাবোৰে অশ্ববান্ধ্যক ঢাকি
 নাথায়বা । আক তোমাকে শোধোঁচোন, তুমিয়েই মাহ চাউলৰ জীৱনব
 ন্যূন্যতকৈ পাঠা এটাৰ জীৱনব ন্যূন্য আক পাঠাটোব জীৱনব ন্যূন্যতকৈ
 মহ এটাৰ জীৱনব ন্যূন্য আক মহ এটাৰ জীৱনব ন্যূন্যতকৈ নববলি এটাৰ
 জীৱনব ন্যূন্য বোছ বুলি নেভাবা নে ? ঠিক কথা কোৱাচোন, তোমাক
 পোন-পটয়েই শুনিছে) ? যদি বেছি বুলি নাভাবা, তেন্তে কম দামব বক্ত
 কোমোবা এটা বলি দি, আক মাহ চাউল এগাল বধ কবি তাকেই বলি দি
 স্তম্ভট নাথাকি পাঠালৈ যোবা কিয় ? নিশ্চয় তোমাৰ হিচাপব ভিতৰত
 জীৱনব ন্যূন্যব কম-বেছ আছে । তুমি তেনে কবি, ওপৰত আমি কৈ অহা
 কথাকেহে দেখোন সম্বৰ্ণন কবিছা । আক এটা কথা শোধোঁ, বজাব
 পড়িব কথা নথবিও, তুমি মাহচাউলৰ আক মাহুহৰ জীৱনক সমান কবি তাবি,
 নববলি দিব পাৰিবা নে ? আগৰ অসত্য বিকৃত আক্ৰ নিকট কালত নববলি
 দিয়া কথা তনি তুমি শিৰি বি ছুটা নে ? তেন্তে আক এখোপ তললৈ গৈ,
 মাহুহবে নিচিনা তেজ মগ্ৰব শৰীৰ ছাগলিটোক বলি দিবলৈ নেবা কিয় ?
 তাবো নুচটো কাটি দিলে পল্গলুকৈ তোমাবে তেজৰ নিচিনা বড়া তেজ

ভলাই যাব, সিও ভয়ত আক দুৰত তে — তে কে কান্দে, তাব নুচটো
 কটাৰ পিছত তাবো পাৰিভোণবে আনাবে নিচিনাকৈ চটফট কবে দেখোন ?
 ঈশ্বৰে দিয়া সহজ বুদ্ধি সবল অশ্বকবণে এই বিষয়ে তোমাক কি কয়
 কোৱা ? তৰ্কবাল এৰ । হৃদিস্থিত আত্মক শোধোঁচোন, ঠিক উত্তৰ পাৰা ;
 আধিক কোৱা নিশ্চয়োজন । এতকে পাঠাৰ জীৱনবে দৈতে মাহ চাউল
 আদি Vegetable-ৰ জীৱনব তুলনা কবিবলৈ এৰ ।

কোনো কোনোবে নবীয়া ভাল হবলৈ পোমা'নীলে ছাগলি বলি আগ
 কবি বলি কটাই মনত শান্তি লাভ কৰে । নবীয়াপবা বা মৃত্যুব মুখত
 পবোটাৰ জীৱন বন্ধা কবিবলৈ মায় পাঠাৰ জীৱন নাশ কবি ! দেবীৰ আগত
 জীৱ বলি দি ! তেওঁলোকক যদি তেওঁলোকব এনে কাৰ্য্যব ধোষণ শুকত
 নেপুৱাই সেইটো কাম অজ্ঞায় বুলি কোৱা যায়, তেওঁলোকে সেইটো বুলিও,
 অশ্বত বুদ্ধিব নামত অশ্বজিব আগ্রয় লৈ কয় যে "আমাৰ বিশ্বাস ; এতকে
 বিশ্বাসব কাৰ্য্যত তৰ্ক কৰা উচিত নহয় ।" কিন্তু তেওঁলোকে নাভাবে, বা
 স্মৰিবলৈ ভাল মেগায় যে বিশ্বাস হৃদিষ আছে, এবিধ অন্ধ বিশ্বাস আক
 আনবিধ বুদ্ধি আক জ্ঞানব ফলত হোৱা বুদ্ধি জ্ঞানেবে ঢোকা দিয়া বিশ্বাস ।
 বিশ্বাস গলেই যে সি সকলো সময়তে সৰ্ব্বকাল মন্ত হ'ল, এনে নহয় । অন্ধ
 বিশ্বাসে অনেক সময়ত সমুদ্ৰব পাৰলৈ নিনি তললৈহে নিয়ে । যি বিশ্বাসে
 জ্ঞানব আবিৰা হাতত লৈ বাট বুলে, সেই বিশ্বাসহে উৎকৃষ্ট আক নিরাপদ ।
 অশিক্ষিত নূৰ্ম মনুষ্যৰ বিশ্বাস আছে যে শৃণিগীষন চেপেটা, সেইবুলি পৃথিবী-
 ধন চেপেটা নহয় ; কাবণ সেই অন্ধবিশ্বাসত জ্ঞানব পোহৰ নাই । দিনে
 বাতিয়ে আমি আনাব কত অন্ধবিশ্বাস (যাক prejudice অৰ্থাৎ সুসংঘাব
 বোলে) চুবুৰাৰ হৈ মিছা এমাণ হোৱা দেখিছো, তাৰ শেষ নাই । তুমি
 কব পাৰা যে "তুমি এনে কত কথা বিশ্বাস কৰা, মাৰ বিষয়ে তোমাৰ নিজ
 personal জ্ঞান নাই, কিন্তু সেইবোৰ তুমি বিশ্বাস কৰা কিয় ? সেইবোৰকো
 তো নই তোমাৰ অন্ধবিশ্বাসব ফল বুলিব পাৰোঁ ।" ইয়াৰ উত্তৰত কওঁ,
 যে যদিও সেই বিষয়ত মোৰ personal অৰ্থাৎ স্বোপাৰ্জিত জ্ঞান নাই,
 তথাপি সেইবোৰ এনেলোকৰ পৰীক্ষাব দ্বাৰাই স্থিৰীকৃত যে নই সেইবোৰক

নিঃসন্দেহে on trust বিশ্বাস কবি লব পাৰ্বে। পৃথিবীখন যে স্বৰ্গের চাকি-
উফালে ঘুরে এই বিশ্বাস মোর নিজৰ পৰীক্ষিত নহব পাৰে, কিন্তু সি এনে-
লোকৰ ঘাবাই পৰীক্ষিত যে তাক মই সত্য বুলি গ্ৰহণ কৰাত কোনো ভুল
নহয়। ঈশ্বৰ বিশ্বাসকো কোনো লোকে অন্ধবিশ্বাস বুলি ধৰে; কিন্তু সেই
বিশ্বাস গৈদিক কালবেপৰা আজিলৈকে, যোতকৈ শতগুণে এনে শ্ৰেষ্ঠলোকৰ
ঘাবাই অমূল্য আৰু পৰীক্ষিত যে তাক মই দৃঢ়ভাৱে গ্ৰহণ কৰাত এক
ধনিটামানো ভুল নহয়। আৰু ইয়াৰ বাহিৰেও যে ঈশ্বৰ বিশ্বাস মোৰ সহজ
জ্ঞান আৰু আংশিক অমূল্যত্বৰে পৰীক্ষিত হোৱা নাই এনে নহয়। সেই
শ্ৰেষ্ঠসকলৰ উপদেশমতে তেওঁলোকৰ বাটেদি গলে মোৰ ঘাবাইও কালত
সি আৰু বেছিকৈ অমূল্য আৰু পৰীক্ষিত হবই হব। এইবাবেহে পৃথিবীত
গুৰুবাৰদ শ্ৰেষ্ঠতা। তুমি আমি গাব বলেৰে গুৰুবাৰ উবাই দিলেও সি নিশ্চয়
হবে। একেবাবেই অন্ধবিশ্বাসৰ জয়জয়কাৰ বিশ্বাসসংসাৰত কতো নাট।
এতেকে যে মানৱ, যে বিধাশী, যে ভক্ত, একেবাবেই অন্ধবিশ্বাসত তুমি
যা পেলাই নিদিবা; দিলে নিশ্চয় বিপদ আছে। তোমাৰ দৃঢ় বিশ্বাসত
বিমান পৰা জ্ঞানৰ আৰু জ্ঞানীলোকৰ উপদেশৰ চাকিৰ পোহৰ পেলাই
দোৱা, তেতিয়া তুমি সংসাৰৰ গ্ৰহেলিকা আৰু মায়াৰ বন্ধন কাটি মুকলি
হৈ গৈ দয়াময় প্ৰেমময় আনন্দময় ঈশ্বৰৰ সৰীপনৰ্তী নিশ্চয় হব পাৰিবা।
দোষমুক্ত বাট পৰিহাৰ কৰি যোৱা দোৱা, নিশ্চয় তুমি ঈশ্বৰৰ চৰণৰ ওচৰত
ওলাবাইগৈ। হিংসাৰ পথ, মোকৰু হুৰি নিজৰ সুখ বিচৰা পথ, ব্ৰহ্মৰ
অশ্ব জীৱৰ অমঙ্গল কৰি নিজৰ মঙ্গল কামনা কৰা পথ প্ৰকৃত পথ নহয়;
সেই পথযাত্ৰীৰ শ্ৰমৰ ফল অশুভ নিশ্চয় বিসময়। অৱশ্যে বৈষ্ণৱৰ একনিষ্ঠ
ভক্তিয়ে জ্ঞানৰ সহায় নিৰিচাৰকৈও ব্যভিষ্ট সিদ্ধি কৰিব পাৰে এইটো টিক;
কাৰণ সি সাধিক; তাত বাস্তৱিক দুঃখৰ বেগৰ আঘাত আৰু তামসিক
disaster দুৰ্ঘটনা নাই। তথাপি কৰ্ত্ত, ভক্তি জানেৰে গৈতে মিলিলে সোণত
সুংগা মিলা যেন হয়। সাধিক ভক্তিয়ে জ্ঞানৰ সহায় নিৰিচাৰিলেও জানে
বৃত্ত:প্ৰৱৃত্ত হৈ তাৰ সেৱা আৰু আদৰ্শপটান ধৰে। সাধিক ভক্তিৰ জটা
নিজৰ জ্ঞান আছে, যাব কিবন "বক্তগেন বে"ৰ নিচিনা; সি সাধাৰণ জ্ঞানৰ
কিৰণৰ নিচিনা সীমাবদ্ধ নহয়; তাৰ পোহৰ জড় পদাৰ্থ ভেদ কৰি, সাধাৰণ

জ্ঞানৰ অভেদ বাহিৰা স্বাৰণ্য ভেদ কৰি, কৃষ্ণ স্বৰূপাৰ ওচৰ পায় গৈ।
আৰু আমি স্বৰূপভক্তি বুলিছোঁ তাৰ স্বভাৱ এই ভক্তিৰ স্বভাৱতকৈ হীন;
তাত সাধিক ভক্তিৰ বিমল নিজৰ জ্ঞানৰ "বক্তগেন বে" নাই; সি অলপতে
বলোৱণ তমোগুণৰ ধোমালিৰ পুতলা হৈ পৰে।

কোনো কয়, তুমি প্ৰাণীহিংসা নকৰিবা নকৰিবা বুলি কোৱা,
কিন্তু তুমি মাছ মঙৰ খোৱা কেলে? ইয়াৰ উত্তৰত আমি একেধাৰে কৈ
দিওঁ যে এইটো কাম আমি শ্ৰেষ্ঠবুলি কৈছিলো নাভাৱে। ঈশ্বৰে আমাক
মাছ মাংস আহাৰ কৰি দিছে, আমি বাই জীৱাই থাকিব লগীয়া হৈছে।
সেই বাবে বৰ আৰু আমাৰ হিংস্ৰাৱৃত্তি আৰু দোষৰ কমা তেওঁৰ ওচৰত
প্ৰাৰ্থনা কৰি, নিতান্ত নোৱাৰিলে যে সেই আৰাধ কৰিবাহক; কিন্তু সেই বুলি
ঈশ্বৰক আমাৰ নিচিনা হীন স্বভাৱাক্ৰান্ত কৰোঁ কিয়? আমিৰ খোৱাটো
নিশ্চয় দোষাৰহ, নোখোৱাটোৱেই উৎকৃষ্ট আৰু দোষবিহীন। কিন্তু এই
নিয়ম আমাৰ সমাজত চলি আহিছে দেখি তাত আমাৰ প্ৰৱৃত্তি জন্মিছে।
সেইদেখি শাস্ত কৈছে "প্ৰৱৃত্তিৰো ভূতানাং নিয়ন্তিত মহাকলং"
এই প্ৰৱৃত্তিৰ হাতৰপৰা আমাৰ ওলাবলৈ চেষ্টা কৰা উচিত; নিৰ্মল
নিৰ্দোষ হবলৈ চেষ্টা কৰা নিশ্চয় আবশ্যিক। বুদ্ধ দেৱৰ তত্ত্ব ধৰ্মত,
প্ৰকৃত ভক্তিপ্ৰধান বৈষ্ণৱধৰ্মত সেইদেখি আমিৰ নিষেধ। কিন্তু এটা
কথা চাব লাগে,—আমি নিজে বদ নকৰি, লোকে বদ কৰা জড়
নহয় যে সাধাৰণতঃ থোৱা যায়। প্ৰাণপূনা শব্দ এভোপৰ কঠি বা মাটিৰ
নিচিনা; তাক ধালে জীৱহিংসা বা প্ৰাণীহত্যা নহয়। তুমি কৰা, "তুমি
থোৱা দেখিহে, মাছ মাৰোতা ৰাণোৱাই আৰু পহ মাৰোতা বাধে জীৱ-
হত্যা কৰিছে; এতেকে পৰোক্ষভাৱে সেই হত্য্যৰ ছুঁয়েই কাৰণ"
আমিও তৰ্কৰ অহুৰোধত কৰ পাৰোঁ, যে সিহঁতক তো আমি মাছ পত
মাৰিবলৈ বাধ্য কৰা নাই; সিহঁতে মাৰে, সেইদেখি সিহঁতেই পাপৰ বোঝা বওক।
সিহঁতে ধনৰ সোতত মাৰে, সেইদেখি সিহঁতেই পাপৰ ভাগ নপৰিব, এনে
বুদ্ধ বিচাৰত এই কাৰ্য্যতো যে আমাৰ গাত যোৰৰ ভাগ নপৰিব, এনে
কথা আমি সাহ কৰি নকওঁ। কিন্তু এই বিনিমতে এটা কথা কওঁ, যে আমি

আমার উন্নয়ন কবিবলৈ জ্ঞানিবা কীরহত্যা পাতক কৰোঁদেই আৰু সেই বাবে আমি পাপৰ ভাগী হৈছোঁদেই, কিন্তু ধৰ্মৰ নামত ঈশ্বৰৰ নামত এনে অজ্ঞায় কাম কৰা উচিত নে? পাপ কাৰ্য্যক পুণ্য ফলি চলাই, লক্ষ্য কীরহীয়া কাৰ্য্য কৰি, ঈশ্বৰক তাৰ ভাগী কৰিবলৈ বোঝাটো যে sacrifice অধৰ্মৰ কাম। ব্ৰহ্মৰ ৰূপে ভৌৱক ব্ৰহ্মৰ নামত হত্যা কৰি ব্ৰহ্মকে ভাক দি ব্ৰহ্মক তাৰ দোষৰ ভাগী কৰিবলৈ বোঝাটো যে কি গুৰুতৰ কৰণ, আমাৰ মনত নেখেলায় এইটোহে আচৰিত। নিশ্চয় হিংসা বৃত্তি শ্ৰেষ্ঠ নহয়, এইটো ছুমিও মানা।

এতেকে হে মানৱ! তুমি ঈশ্বৰ বিখাসী, ঈশ্বৰভক্ত হোৱা; অন্ধ বিখাস অন্ধ ভক্তি পৰিত্যাগ কৰি প্ৰকৃত বিখাসী, একনিষ্ঠ জ্ঞানী ভক্ত হোৱা, নিশ্চয় তুমি ভক্তবৎসল ভগৱন্তৰ প্ৰিয় হবা; তেতিয়া তোমাৰ বিমল আনন্দ হব। অমৃত ৰন লাভ হব, তোমাৰ অগ্ৰোপ একো নেৰাফে; তুমি হৰিৰ বক্ত, হৰিও তোমাৰ বক্ত। নামত ভক্ত নহৈ, কামত ভক্ত হোৱা, তেনেহলে কক্ষক পাবা। ভক্ততৰ লক্ষণ কি গীতাত ভগৱানে নিজে কৈ দিছে শুনা—

“অধেষ্টা সৰ্গভূতানাং মৈত্ৰে: কৰণ এব চ।

নিৰ্ম্মমো নিবহঙ্কাৰ: সমঃপে সুখ: ক্ষমী ॥

অৰ্থাৎ ঈশ্বৰে কৈছে, মোৰ ভক্তই কাকো বেধ নকৰে, সকলোৰে প্ৰীতি তেওঁৰ মৈত্ৰী ভাব, সকলো কীরব প্ৰীতি সৰ্বকণ প্ৰাপ, (নিজে মৰল কামনা কৰি পতৰ প্ৰীতি নিষ্ট্ৰবতা নহয়); তেওঁ নিৰ্ম্মম, নিবহঙ্কাৰ; তেওঁ সুখ চুপ সকলোকে ঈশ্বৰৰ প্ৰিয়ক বুলি সমান ভাবে মাথা দোৱাই লয়, ক্ষমী অৰ্থাৎ শক্তকো ক্ষমা কৰে ॥

“সন্তষ্ট: সততং ষোগী যতাত্মা নুচনিশ্চয়:।

মধ্যাপিতমনোবুদ্ধিৰ্যো মধুঃস্ত: স মে প্ৰিয়: ॥

তেওঁ সদায় সন্তষ্ট, মোত নুচনিশ্চয় সযেত আত্মা, মোতেই মন, বুদ্ধি সমৰ্পণ কৰোতা।

“যদ্যদ্যোবিষতে লোকো লোকদ্যোবিষতে চ য:।

ধৰ্ম্মানবভয়োৰ্ষেটৈমুক্তো য: স চ মে প্ৰিয়: ॥”

তেওঁ আনক মনকষ্ট নিৰিয়ে, নিজেও ব্যৰিত নহয়; হৰ্ষ, বাগ, ভয় উৎপেগৰ হাতৰপৰা বিমুক্ত হয়।

“অনপেক্ষ: তুতিৰ্গ উদাসীনো গুতথ্যঃ

সন্নাৰন্ত পৰিত্যাগী যো মন্ত্ৰক: স মে প্ৰিয়: ॥”

তেওঁ কৰ্ম্মত অহুক্ত নহয়, বিষয়ত বীতৰাগ, সৰ্ব্বভাবে নিৰপেক্ষ, তুতি, মন্ত্ৰ, উদাসীন।

“সম:শক্তো চ মিত্ৰে চ তথা মানাপমানয়ো:।

শীতোক্ষ সুখ দুঃখেবু সম: সপৰিবৰ্জিত: ॥

তুলানিদান্ততিমৌনী সন্তষ্টো মেন কেনচিৎ।

অনিকেত: স্থিৰমাতৰ্ভক্তিমান মে প্ৰিয়োন্নব: ॥

যে তু ধৰ্ম্মানুগমং যথোক্তং পশুঁপাসতে।

শ্ৰদ্ধানং মৎপৰমা ভক্তাশ্চেহতীৰ মে প্ৰিয়: ॥”

তেওঁ শক্ত মিত্ৰত, মান অপমানত, স্থিতি নিদান্ত সমজ্ঞান, অনাসক্ত, উদার, শীত উষ্ণ হৰ্ষ বেদ সুখ দুঃখত ভেদজ্ঞান নকৰে, সৰ্ব্বভূতত সমবৃত্তি, যাক্যত সংযমী, আত্মভূত, সৰলমতি, মোত ভক্তিমান আৰু তপাতপ্ৰাপ; এনে ভক্ত, হে অৰ্জুন, মোৰ সকলোতকৈ প্ৰিয়তম।

ভক্ত ভগৱন্তৰ কেনে প্ৰিয়, এৰাৰ প্ৰজ্ঞাসৰ উপাধ্যানকৈ চকু দিয়া।

বিষয়াকলিশুক বধ কৰাৰ পিছতো নৃসিংহৰ উগ্ৰমুষ্টিৰ প্ৰশমন নহয়। ব্ৰহ্মা কল্প আৰি ত্ৰিদশদেৱতাসকলে তেওঁক প্তি কৰিছে,

“তথাপি হুগুচে নৃসিংহেৰ মহাশোৰ।

দেৰি দেৱগণে দেত লজ্জাক প্ৰবোধ ॥

“ৰামীৰ গুচায়ো কোৰ লগতৰ মাৰ ॥”

দেৱতাসকলৰ অহুবোধ

“তনি লক্ষ্মীদেবী উঠি চালিলগ পাব ॥”

কিন্তু “নৃসিংহৰ মহা ভয়ঙ্কৰ ৰূপ দেৰি।

জবে উলটিগ দেবী মূৰি চুই আৰি ॥”

অন্তত উপায় নেপাই ব্ৰহ্মাই প্ৰজ্ঞাদক কলে—

“নৃসিংহৰ কোপ বাপ কৰা উপশাস্ত ॥”

"ব্রহ্মাৰ বচন সাদৰি প্ৰজ্ঞানে ধীবে ধীবে থৈগা চলি ।
ভূমিত পৰিয়াল বিয়ুৰু নমিলা শিবে ধৰি কৃতান্তলি ॥"

প্ৰজ্ঞানৰ পাতত পৰি থকা দেখি মুসিংহেই হাঁহি,

"সেহেত অৱয় নয়নৰ নীৰ তুলিলা হাতে উল্লাসি ।"

মুসিংহৰ ক্ৰোধ গল, মুখত হাঁহিয়ে দেখা দিলে, সেহেত তেওঁৰ নয়নৰ নীৰ
বশে ; তেওঁ প্ৰজ্ঞানক হাতত ধৰি তুলি মৰম কৰি প্ৰজ্ঞানৰ মুখত হস্তপদ্ম
থুলালে । কৃতজ্ঞ প্ৰজ্ঞানে তেওঁক আন মনেক দ্ৰুতি কৰি এবাৰ কি কথা
কলে শুনা—

"অৱয়ৰ কোপ দেখিয়া তোমাৰ
প্ৰভু মোৰ অৱ নাই ।
সংসাৰ চক্ৰৰ নিকাৰ দেখেতে
সহায় হাতু উড়াই ॥"

ওপৰৰ এই অতি সুন্দৰ চিত্ৰত কি দেখিলে ? নিজৰ তাৰ্থী লক্ষীতকৈও
তগৰুৰ তক্ৰৰ থুলা অক্ষয়ংসল ওপবস্ত্ৰৰ মানত বেছি । ব্ৰহ্মা কহ আদি
ত্ৰিধৰদেহতাৰ কথাকে নকও, লক্ষীও অৱত ভীতা ; কিন্তু তক্ৰ নিৰ্ভয় ।

আক্ৰ এটি চিত্ৰ চোৱা ;—মুসিংহেই প্ৰজ্ঞানক কলে,—

"বোলত প্ৰজ্ঞানৰ উঠ উঠ ।
তোৰ ভক্তি ভৈলেই মহাত্ম ।
লক্ষীৰ বশ তোৰ যেন মন ।
ব্যৰ্থ নোহে মোৰ দৰ্শন ।
মোক দেখিলেক যিতোজন ।
নাহি তাৰ পুনৰাগমন ।
ভকতৰ পূৰ্বো মনোবধ ।
নিষ্ঠ কাম মোক ধৰ্ম্ম অৰ্থ ॥"

"ভক্তিগে পৰম সাত" জানোতা প্ৰজ্ঞানে কি উত্তৰ দিলে শুনা—

"জানো প্ৰভু, পৰীকা আৰ্য্যক ।
সিহেতু তুলিলা ৰেন বাক ॥"

বাহে ফল ততু কৰি কতা ।
সিটো বাণিজ্যৰ নোহো কৃত্য ॥
তোমাৰ স্বকাম ভূতা আমি ।
ভূমিয়ে নিৰ্ভাম মোৰ স্বামী ॥
নাহি কাম আমাৰ অত্যা ।
মুহি বাক পেতকৰ যথা ॥"

এই কথা শুনি মুসিংহেই হাঁহি কলে :—

"জানো তই ভকত একান্ত ॥
তথাপিতো ইটো মনস্তব ।
হুয়া বাক দেতাব ঠৈবৰ ॥
সহায় তুমিবি মোৰ কথা ।
মোৰ ত্ৰপ চিত্তিবি সৰ্বথা ॥
কাৰ্জনৈ পলাইবে পাপচয় ।
ভোগ ভুক্তি পুণ্য কৰ কয় ।
তোৰ যশ ব্যাপিবে লগতে ।
বাজি দিনে মোক সুমবতে ॥
সৰ্ব কৰ্মবন্ধ হৈবি ধীন ।
অন্তকালে মোত যাইবি নীন ॥"

এই চিত্ৰই কথ, যে নিৰ্ভাম তকতে একো নাবাহে, একো নিৰিচাবে,
একোতে তেওঁৰ প্ৰহা নাই, কেৱল ঠৈবৰত বসমতী ভকতি কৰি থাকিবলৈ
হে তেওঁৰ হেঁপাহ । তথাপি সকলো স্বপ্ন সম্পৰ ঐশ্বৰ্য্য বিকৃতি সেই ভকতৰ
পিছে পিছে লগত্যা কুৰি হুবে । এই কথাকেহে ব্ৰহ্মাৰী শাস্ত্ৰত লেখিছে—

"নবাত্ময় কিছু মিটো ভজি মাধৱক ।
বিবস্ত আশুনি নিজ পায় পন্নবক ॥"

সেহেত কিন্তু প্ৰজ্ঞানে এখুদমান বৰ এটি মুসিংহৰ ওচৰত মাগিলে ।
বৰটি কি চোৱা :—

"ততু পাবে মাৰ্গে এক বৰ ।
ভূমি প্ৰভু লগত ঠৈবৰ ॥"

তোমাক নিম্নিলে পিতৃ মোর
সিঞ্জিল পাতক মহাধোর ॥
তাত হতে পিতৃ নিস্তবাক :
এতেক প্রসাদ দিয়া যোক ॥”

এই প্রার্থনা ভক্ত বৈষ্ণব প্রার্থনা । নিজর উপকাব নিমিত্তে নহর,
পবন উপকাব অর্থে ; আক সেই পব এনেজন বি তেতক নতর্গপতি
কবি শান্তি কবিছিল, সুইত পেলাইছিল, পরতবপবা বর্পবাই বিছিল,
সাপর সুখত দিছিল, জাট্টিবে খুচিছিল ।

এই প্রার্থনার উত্তরত ভক্তবৎসল নৃসিংহ মহাপ্রভুবে তরুর বিষয়ে কি
কণে এবার ভালকৈ মন দি গুনা,—

“নৃসিংহে বোলন্ত হাসি জনিয়ে প্রহ্লাদ ।
দিবেক নলাগে তোক ইসর প্রসাদ ।
পবন বৈষ্ণব তই পুত্র তৈলি যাব ।
একশ পুত্র তাব কবিলি উদ্ধার ॥
বৈত থাকে মোর ভক্ত উদার চবিয় ।
কীট পতঙ্গকো তথা করব পবিত্র ॥
নকবে প্রাণীক হিংসা নাহি একো শূহা ।
আমাত অর্পণ কবে আপোনার বেহা ।
তরুততে শ্রেষ্ঠ তই পাইলি বাহ্য সিদ্ধি ।
কবিয়ো পিতৃর প্রেতকার্য বেন বিধি ॥
মোস্ত চিত্ত দিয়া কার্য কবিয়ো সন্তোষে ।
তবে কি কবিব আর সংসার ধোষে ॥”

শীতোক্ত কর্ণযোগ, জ্ঞানযোগ, ভক্তিযোগ আক ভক্তর লক্ষণ, জীবহিংসা
প্রাণীষথ নিষেধ, সকলোবে চুৎক সাবাংশ ওপববর কেইনারীত আছে ।
প্রহ্লাদর উপাধ্যায়র কথাবোর আমি মহাপুত্রর শ্রীলক্ষনদেওর কর্তন পুত্রি
পবা ছুলি যে দিছে । এইটো নকলেও ওব । এনে বিশ্বজনীন উদার মহান
সাত্বিক বিমল বশ আমার শব্দবদেয়ে প্রচান কবি ঠৈসছে ; তথাপি তাব
মোল পুত্রি নোবা বি তাক অরবেলা কবে । এনে ধর্মতকৈ নির্মল বিত্ত

ওব বশ পুত্রিবীত বিত্তর আছে বুলি আমি না জানো । তাই অসন্নীয়া ।
এনে মহাপুত্র, এনে মহাবর, ভূমি হেলাতে নেহেকরাবা ; উঠা, সাব পোরা,
মোহনিদ্রাত আপোনাকে পাহরি আক না থাকিবা ; আক সময় নাই । বি
অকিকিৎকব বিষর সুখত ভোল গৈ আছে, সি তোমাক না তাবো ।

“বিষরর সুখ এক তিলে কবি চুব ।

যবর কিকবে বরি নিব যবপুর ॥”

আবাহন ।

বাহী আনি বাই । নতুন বছবে
চোরাহি ছয়-আসন ।
তোমালৈকে চাই সকলোবে আনি
কবে প্রীতি সস্তাষ ।
ধোনে ঢালিছে ষোনারী কিবন,
ভালত চনাবে পায় ।
তহনি কুলনি স্থলিছে উপচি,
গুরবিছে ভোমোবাই ।
বিব বিব কবি যধুর বতাহে
মাবিছে শীতল ছাট ।
প্রকৃতি ঘেবীয়ে নতুন উলাহে
নাচিছে আবোবে মাতি ।
কুল কুল কবি চোরাহি হেবা চোরী
বর সুরু নৈষনি ।
মলয়া বতাহে কলব সৌরভ
দিছেহি তোমাক আনি ।

নেপাল বিচারি তোমাক দিবলৈ
নাই হে একো সম্ভাব।
শ্রমৰ আঁজলি আনিছে হে তবি,
লোহা প্ৰীতি উপহাৰ।

শ্ৰীক্ৰেমাশোভনচন্দ্ৰ পোখামী।

সোণোৱাল জাতি।

(২)

এই ফৈদৰ মাহুহে থাকিবলৈ দাইকৈ চুটা ঘৰ সাজে,—বৰঘৰ আৰু মাৰলঘৰ। বৰঘৰ কিমান দৌল কৰিব লাগে তাৰ নিয়ম আছে। জোখ হাতেবে কৰা হয়, কিন্তু তাকে জোখোতে “ভাত-মাছ” এই বুলি কোখে। ভাততৰে ঘৰৰ জোখ বাধিব নিয়ম। বৰঘৰৰ বাহিৰে আন ঘৰৰ এইদৰে জোখ লোৱা নহয়; তথাপি জোৰ সংখ্যা বা শূভ বক্য স্বৰূত পেলাই ঘৰৰ জোখ লোৱা নহয়। বৰঘৰত খোতাবোৱা কৰে আৰু শোৱে। ঘৰৰ মাহুহৰ সংখ্যামতে কেইবাটাও খোটাৰি কৰি লোৱা হয়; কিন্তু ভাত-খোতা খোটাৰি এটাৰে, তাকে মক্ৰিয়া বোলে। মাৰলঘৰত ধান মৰা কৰা কৰে, আৰু আঁহি আহিলে তাতে থাকিবলৈ দিয়ে। বৰঘৰ পূৰ্বা-পশ্চিমাকৈ সাজে; মাৰলঘৰ বৰঘৰত লগাই উত্তৰ-দক্ষিণকৈ সজা হয়। দুই ঘৰৰ মাজত পূব ফালে চোঙাল বাধে। বাহিৰৰপৰা সোমাবলৈ মাৰলঘৰত এখন মাধোন দুৱাৰ বাধে; আৰু মাৰলঘৰৰপৰা বৰঘৰলৈ সোমাবলৈ মুঠেই এখন দুৱাৰ বাধে। সবহীয়া মাহুহে আৰু ঘৰ দক্ষিণ ফালে সাজি লয়। এই ফৈদৰ মাহুহে প্ৰায়েই মাটিত নোশোৱে, চাঙত শোৱে। ভঁৰাল-ঘৰ পূৰ্বা-পশ্চিমাকৈ সাজে। ঘৰৰ দক্ষিণ ফালে পোহালিঘৰ সাজে। গৰুৰ পোহালি প্ৰায়েই চাংঘৰ। “পূৰ্বা-পশ্চিমা সাজিবা ঘৰ। অকাল মৰণৰ নাহিকে ডবৰ” এই ডাকৰ বচন মতে সোণোৱালে আপামৰ ওপৰ বাপৰ হিন্দুবিলাকৰ দৰে ঘৰ সাজে। সোণোৱালৰ ঘৰ অন্তৰ্জাত আদিম বাসীৰোৰৰ ঘৰৰ আৰ্হিত নহয়।

আপৰ দিনত এই ফৈদৰ মাহুহে প্ৰায় সকলো বকমৰ খেতি কৰিছিল। তেওঁলোকে নিজৰ লাগতিয়াল কোনো বস্তুৰ নিমিত্তে পৰব শুভৰত গাত পাতিবলৈ ভাল নেপাইছিল। তেওঁবিলাকে নিজেই নিজৰ ভাত কাপোৰ উপাৰ্জন কৰি উলিয়াই গৈছিল। কিন্তু আন্ধিকালি কলে-কটা হতা পাই আপৰ কষ্টসাধ্য ৰূপাৰৰ খেতি কৰিবলৈ তেওঁলোকে একেবাৰেই এৰিছে। সেইদৰে মাহ শদিয়ৰৰ খেতিও লাগতকৈ কম হৈছে। বৰ্তমান সোণোৱালসকলৰ শালি খেতিয়েই ঘাই খেতি।

পূৰ্বে সোণোৱালৰ বিয়া বাতিহে হৈছিল; কিন্তু আন্ধিকালি বাতি দিন দুয়ো দময়ত হয়। পূৰ্বে কুৰি ডেবকুৰি বছৰ বয়স হলেহে মতাৰী ছোৱালী বিয়া কৰিছিল; ছোৱালীৰ বিয়াৰ বয়স বোলৰপৰা কুৰি আছিল। মৰাৰ বাপেকক মাক বা অভিন্ভাবকে অজ্ঞ মাহুহৰ হতুৱাই ছোৱালীৰ মাক বাপেকক শোৱাই চায়। তাৰ পিছত ছোৱালী দিবৰ যেন দেখিলে পাৰ্ৱৰ মুখিয়াল মাহুহজনচেৰেকে তামোল পাৰ লৈ ছোৱালী খুজিবলৈ যায়। ছোৱালীৰ ঘৰলৈ গৈ বটাত বা বৰাহিত তামোল পাৰৰ শৰাই থৈ ছোৱালীৰ বাপকৰ আগত দি তেওঁলোকৰ অভিপ্ৰায় জনায়। তেতিয়া দুয়ো পক্ষৰ খেল আৰু বংশৰ বিষয়ে মীমাংসা কৰা হয়। ছোৱালী দিবৰপৰা হলে তামোল প্ৰাপ্ত হয়। ছোৱালী শোকাটোপোলাটো বতি শোৱা-বিছনাব ওপৰত থৈ সমাজিক চায়। ছোৱালীৰ মাক বাপেকে ভাল সামাজিক দেখিলেহে বিয়া পাতে, বয়ো সামাজিক দেখিলে নেপাতে। বিয়া হবৰ সজাৱনা দেখিলে দৰাঘৰৰ মাহুহে পুনৰ পাৰ্ৱৰ মুখিয়াল মাহুহ জনচেৰেক লগত লৈ কত্যাঘৰৰ বিয়াৰ বন্ধকত কৰে। তেতিয়া দৰাঘৰৰ মাহুহে বিয়াৰ কি কি বিষয়ে ভাব লব লাগিব তাক কত্যাঘৰৰ মাহুহে প্ৰকাশ কৰি কৈ দিয়ে আৰু দৰাঘৰৰ মাহুহে ঠিক সেই বকমে কৰিব লাগিব। বিয়াৰ সম্পূৰ্ণ সজাৰ দিব লাগে বৃদ্ধিলৈ দৰাঘৰৰপৰা সাত বাৰ সাতখন ভাব দিব লাগিব।

প্ৰথম ভাব,—কুৰি ডেব কুৰি তামোল আৰু তাৰ কোঁপাই পাৰ কন্যা-ঘৰলৈ নিয়ে। কত্যাঘৰৰ মাহুহে পাৰ্ৱৰ বুঢ়াসকলক মাতি আনি একেলগ কৰি দৰাঘৰৰপৰা বিয়া তামোল পাৰ বটাত বা শৰাইত সজাই প্ৰত্যেকক

ভগাই দিয়ে; তেতিয়া বাইছে শুভ আবরণ কবি স্কলমে বিয়া সমাধা হমলৈ আশীর্বাদ কবি হবিস্থানি কবে। ইয়াকে “শবাই—কটা” বোলে।
 দ্বিতীয় ভাব।—শবাই-কটাব পিছত কটা-পিঠাব ভাব নিব লাগে। কটা-পিঠা কঠাব আকাবেবে কবা ভাৱৰ পিঠা এবিধ। কন্যাখনৰ মাহুহে সেই পিঠা সকলো বুঢ়াভূটা লবা ছোৱাসীক মাতি আনি খুৱাব।

তৃতীয় ভাব।—“বিলাপিঠাব ভাব”। ওপৰত কোৱাব দৰেই গাৱঁৰ সকলোকে সেই দৰে এই পিঠা বুউয়া হয়।

চতুৰ্থ ভাব।—ইয়াত চাউল, মাছ, শাক, পাচলি, লোণ তেল আদি নিয়ম মতে থাকে। মাছ লেপত তিনি কুৰি তিনিটা হব লাগে। এইবোৰো পাৱঁৰ সকলোকে বুউয়া হয়। ইয়াকে ভাব বা “বৰ বোজা” পেলোৱা বোলে।

পঞ্চম ভাব।—ইয়াক “শেখনী ভাণ” বোলে। ইয়াতো চাউল মাছ ইত্যাদি দিব লাগে। সকলোকে মাতি আনি খুৱাব পিছত, কোন মাহত বিয়া দিব তাৰ ঠিক কৰা হওঁ। সচৰাচৰ আধোণ বা ফাগুনত বিয়া হয়।

ষষ্ঠ ভাব।—এই ভাব দিবৰ দিনা কোন দিনা বিয়া হব তাক ঠিক কৰা হয়।

সপ্তম ভাব।—এই ভাবক “পেটা-পোৱা” ভাব বোলে।

এই সাতখন ভাব বিয়া হলেই বিয়া পাতিব পাৰি। বিয়াৰ দিনা দবা-ধৰবপৰা দহ-বাৰজন ভাণ মাহুহ দবা যোগাব লাগেয়ে কন্যাখনলৈ আগ-বাঢ়ি যায়। তেওঁবিলাকক “দাবকা” বোলে। তেওঁবিলাকৰ অলপ পিছতে দবাই তেওঁৰ সমন্বীয়া আৰু আন মাহুহেবে সৈতে ঘৰাঘোণা সাজ পিছি যায়।

কন্যাখনৰ মাহুহে গাৱঁৰ সকলোকে মাতি আনি বৰ ভোজ পাতি খুৱাব লাগে। ইয়াকে “কন্যা দানৰ ভোজ” বোলে। ভোজ খাই উঠাৰ পিছত সকলো বুঢ়া মাহুহ বাতি গায় বাবানাম বজাব সমন্বত বতাববত বহে। তেতিয়া দবাকন্যা ভিতববপৰা ওলাই আহি সেৱা কৰিব। সেৱা কৰি থাকোতেই লগ-গাঠি (একেখন দৌবল গামোছা দৰাব ককালত লগাই কজাৰ ভিত্তিত) দিয়া হয়। তেতিয়া বাইছেমদৰা কন্যা উভয়কে বুৱনি দিয়ে। বুজনি দিয়া হৈ পলে উভয়ে পুনৰ বাইজক সেৱা কৰে।

ভাব পিছত হে দবা ঘৰলৈ যাত্ৰা হয়। কন্যাখনৰপৰা দবা কন্যা ওলাই আহোতে, বুঢ়াইতে কল-পুলিব ভৰিলৈকে দাগ বঢ়াই ধয়। কল-পুলিব ভৰিতে বুঢ়ীসকলক বিদাৱ দিয়া হয়। বিদাৱ দিওতে দবাখনৰপৰা পাণ তামোল শবাই দিব লাগে। সিমানখন গাঁৱৰ মাহুহ আৰিব, সিমান শবাই দি দব-বৰীয়া বাকড়াবিলাকে বিদাৱ দিব। কজাৰ সখছোৱাবিলাকক গাই পতি তামোল পাণ দি মান ধৰিব।

দবা কন্যা আহোতে বাটত নৈ বা জ্ঞান পালে আন মাহুহে কন্যাজনীক ডাঙি পাব কৰি নি ধৰ লাগে আৰু তেনে ঠাই পোৱা যাকেই পাণ তামোল দিব লাগে। বাটত নম্বেৰ বা ছেতমন্দিৰ পালে তামোল—পাণ দি সেৱা কৰি যাব লাগিব।

ধৰব ওচৰ পালেহি দবাখনৰপৰা পোছব-হুবিজনমান ডেকা মাহুহ লৈ দব কন্যাকে আগ বঢ়াই আনিব লাগে। দবাখনৰ কল-পুলিব ওচৰ পাই দবা কন্যাক তাত বহুৱা হয়। দবাখনৰ মাহুহে সেই ঠাইবপৰা দুইকে আগবঢ়াই আনিব লাগে। বৰ ঘৰলৈ সোমোৱা হৱাব-মুখতে এপনে এটা কলহত পানী, তামোল পাণ আৰু এটকা কপ ভৰাই ধয় আন পিনে এচক মাটিচাকি আৰু এডলা চাউল সজাই ধয়। প্ৰথমতে দবাই সেই কলহটো আৰু ডলাখান হাতেবে দুই ভিতৰলৈ সোমাই যায়। আৰু পিছত কন্যাই পানী কলহত হাত সূমাই পাণ-তামোল আৰু কপ টকা লৈ ভিতৰলৈ সোমাই শাহবেকক কোচত দিয়ে—শাহবেক কোচ পাতি ধৰে। মজিঘাৰ ভিতৰত চাউল এডলাৰ ওপৰত এটা মাটিৰ চাকি জলাই ধয়। দবা কজা উভয়ে ভাত খোৱা মজিয়াত সোমাই ভাতব চকু চাব লাগে। তা; পিছত দবা কজাৰ পোছাক শোনোকাই ধয়। ইমানতে বিয়া ভাগে। সেই বাতি কজাজনীৰ লগত অহা জীয়ৰীবিলাকো লগতে থাকে। লগত অহা কজাবৰীয়া মাহুহবিলাকক নিয়মমতে জলপান, তামোল-পাণ দি শোণা-পোচা কৰিব লাগে। কজাই দবাব মাক বাপেক আৰু আন আন ডাঙৰ সখছীয়া মাহুহবিলাকক গাইপাতি কাপোৰ একোখন দি সেৱা কৰিব লাগে। লগত অহা কজাখনৰ এজন নিপুণ মাহুহে এইবিলাক কাম সমাধা কৰে। কাপোৰ কজাখনৰপৰা লৈ অহা

হয়। বাতি পুড়ালে কজার লগত দুই তিনিমণী মাইকী আক দুই এজন মতা বাধি অক্সিমাক খবলৈ উ-টি যায়।

বিয়াৰ পিছ দিনা আবেদি দবা কজা আক লগৰ মাহুহে সৈতে কজাৰ খবলৈ আঠ-মণলা ধাবলৈ যায়, সেই দিনা কজাৰ মাক বাপেক আক সখছীয়া গুচাসকলক সেৱা কৰি দবাখবলৈ উলটি আহিব লাগে। সেই দিনা কেতিয়াও দবা কজা, কজাৰ খবত বাতি থাকিব নেপায়। পদলি দবাখবত পুনৰ জাহৰ োজ পাতি দবাৰ ফলীয়া গাৰ্বই মতা তিবোতা সকলোকে মাটি আনি খুৱায়। প্ৰথমতে কজাই নিজে এবাৰ সকলোকে শাক ভাত বিলাই দিয়ে। ইয়াক "মুতা পোহা ভোজ" বোলে। তাৰ পিছ দিনা দবাৰ খবত দবাৰ সখছীয়া মাহুহবিলাকক মাটি আনি আকৈ ভাত খুৱায়। ইমানতে বিয়া শেষ।

আঠ-মঙ্গলাৰ দিনা কজাখবত ডেকা কীয়াবিলাকক ভাত খুৱায়। কজাখবীয়া ডেকা কীয়াবিলাকে বিয়াৰ দিনা দবাখবৰপৰা কিছুমান পান-তামোল লয়,—সেই তামোল পান সিহঁতে ভাগ বাটি লয়।

কোনো কোনো মাহুহে লবা ছোৱালী গৰ্ভতে থাকোতে বিবাহৰ প্ৰস্তাৱ কৰি কথা বাজে। যদি এটা মতালবা আক আনটা মাইকীছোৱালী ওপজে, তেতিয়া যথাসময়ত নিয়মমতে বিবাহ কৰায়। এনে দৰে বহুবস্ত কৰিলে যি খবত ছোৱালী ওপজে, সেই খবক লবাৰ খবে, ছোৱালী ওপজাৰ সময়ত লোণ জালুক দিয়াৰ প্ৰথা আছে।

পূৰ্বে সোণোৱালসকলে বহুবিবাহৰ পৰ্যাপনত নকৰিছিল। প্ৰথম পক্ষৰ লবাছোৱালী নহলেহে কোনো কোনো লোকে দ্বিতীয় বাৰ বিবাহ কৰিছিল।

বিধৱাবিবাহ ওপৰত লিখা মতে নহয়। গাৰ্বত বিধৱা থাকিলে, আক সখছ নথকা বনলা মাহুহ থাকিলে, সকলো বাইকে মিলি দুইকো লগলগাই দিয়ে। যদি বাৰীৰ লবাছোৱালী থাকে, তেতিয়া লবা ছোৱালী নথকা বনলা আনি বাৰীৰ লগত থাকিবলৈ দিয়া হয়। আক আন পক্ষে লবাছোৱালী থকা বনলা হলে সন্তানহীন বাৰীৰে সৈতে লগ লগাই খব পতা হয়। পাৰ্শ্ব আক অহায়াসুপাৰে ইয়াৰ অক্ৰমাণ হ'ব পাৰে। এনে

বাৰীৰ ওপৰত মাক বাপেকৰ কোনো ক্ষমতা নেথাকে, জেউবিলাকৰ অনিচ্ছা থাকিলেও বইকে পেটখাই এনেকৈ ভগা খব পাতি দিয়ে—বাৰী বনলাই বিনা জজৰে এই হুকুম তামিল কৰে।

এই দৰে অন্য বাৰীবিলাকে প্ৰথমে বিয়া কৰোৱা তিবোতাৰ দৰে সজতোভাৱে আদৰ নেপায়। কোনো শুভ কৰ্মৰ আৰম্ভনত এনে তিবোতাই যোগ দিব নোৱাৰে। কিন্তু বাৰী অন্য বনলাই হলে সকলো বকম ধৰ্ম কৰ্মত যোগ দিব পাৰে।

আদিত্তে এই ফৈদৰ বিয়া কৰাই ছোৱালী অন্যই নিয়ম আছিল। কিন্তু দৈবাৎ ছোৱালী দৰি বা স্কুলুলাই নিয়াও হৈছিল। তেনে কৰিলে বিবাহৰ উদ্দেশ্যে গাৰ্বৰ মাহুহক ভোজ ভাত খুৱাব লাগে। পা-ধন লোতা প্ৰথা নাছিল। কজাৰ খবে বাইজক খুৱাবলৈ অলপ চাউল, মাছ, তামোল পান দাৰি কৰি এৰি দিয়ে। কিন্তু ইয়াৰ আগেয়ে ছোৱালী নিয়া মাহুহৰ খবে গাৰ্বৰ জনচেৰেক ভাল মাহুহ লগত লৈ গৈ ছোৱালীৰ মাক বাপেকক তামোল পানৰ শৰাই, দুইএটকা ৰূপ, ধনিয়া কাপোৰ দি লগৰ ভাদিব লাগে। বাইজক খুওৱাৰপৰাই দুইয়ো খব নিতিৰ হয়।

বিয়াৰ কাৰণে বাইজক ভোজ ভাত খুওৱাৰ খবত চুয়ো খবৰেপৰা যোগেৰে দিব লাগে, অৰ্থাৎ দবাৰ খবত দবাৰ খবে আক কজাৰ খবত কজাৰ খবেই খুৱায়। কিন্তু কজাৰ খব অসমৰ্থ হলে দবাৰ খবেই যোগাৰ কৰি দিব লাগে। কজাৰ অলক্ষণে আদি দবাখবৰপৰা দিয়ে। প্ৰথম শৰাই কটাৰ দিনা নহলে খব বোজা পেলোৱাৰ দিনাই দবাখবৰপৰা ফনী আৰ্চি, টেমি, কটাৰী, বিহা-মেথেলা, আক খৰাপক্তি অলজাৰ দিবৰ নিয়ম আছে।

সোণোৱালৰ খব-ৱাৰ সদায় পৰিভাৰ পৰিচ্ছন্ন; সদায় বাতিপুতা দবা মছা প্ৰতি খবৰ তিবোতাৰ বন্ধা কৰ্ত্তব্য। আন কি চোতালো সদায় সখা আক মছা হয়। আসামত বহুত জাতিৰ মাহুহৰ দৰে এওঁবিলাক থকা খবত পক্ষ-ছাগলি আদি বান্ধি খব লেতেবা নকৰে। পোহনীয়া মজৰ নিমিত্তে খেলপ ঠাই টিক কাৰ বাখে। থকাত চাফ-চিকোণ বাবেই এওঁ-বিলাকৰ ভিত্তখত খেমাৰ-এজাৰ নাই। ডাক্তৰ বা বেজ বিচাৰি টকা

ভাঙ্গিব নেলাগে। পিঙ্ক কাপোব এবাব গাত ললে তাক খুইহে পেবাত
সুমায়।

কপাহী বা তাও হতাৰ কাপোব পাচুবিয়া খাব লগাই খুইহে তাক
খুতি বোলে। গা খুই উঠি এনে কাপোবহে গাত লয়। উনব বা মন
নোমব কাপোব হলেও গা খুই খুতি হৈ হে লব পাৰে। এনে কাপোব
হুখুলেও খুতি মূলি পাবে। গা খুই খুতি কাপোব পিঙ্ক গোপাইবত সোমাই
সৈনিক কর্তব্য কবিহে ভাত পায়। নমছা ঠাইত খুতি গাবে ভবি নিদিয়ে।
ভাত পানী বাই উঠিলেহে খুতি ভাগে।

মাহুহ ঘবৰ ভিতবত মবিব নিদিয়ে। ইয়াব দুটা কাৰণ আছে; এটা
কাৰণ হৈছে ঘবত সংগ্ৰ গাঁঠি আছে। সেই গাঁঠিব ভিতবত মবিলে,
মৃতকৰ আত্মাই সন্মতি লাভ কবিব নোৱাৰি পৰি থাকে বুলি বিশ্বাস কৰে।
অন্য কাৰণ হৈছে—ঘবৰ ভিতবত মবিলে ঘবটো অশুচি হয় বুলি বিশ্বাস
কৰে। অস্তিমসময়ত বোগীক বাহিবলৈ উলিয়াই অন হয়। মাহুহ মবিলে
গাৰ্ভৰ মাহুহক ধৰন দিয়া হয়।

মৰা ধৰি দিয়া প্ৰথা শোণোৱালৰ ভিতবত পূৰ্বৰপবাই চলি আহিছে।
কেবল দিয়া নৰবোৱালৈকে এটা বুলি ধৰি দিয়া নহয়। সেইবিলাকৰ
কাজ বৰ্খণ্ড কৰা নহয়। মৰা ঘবৰ পোতা মাজেই প্ৰতি ঘবৰপৰা
একনকৈ মাহুহ আহি মৃতকৰ ঘব পাই বাহৰ এখন চাং সান্ধি, তাত
শৰটো তুলি চাৰিজন মাহুহে ভাব বৈ ধৰি দিয়া ঠাইলে লৈ যায়। মৰা
নিবলৈ যেই সেই জোপাব বাঁহ নাকাটে। মৰা নিয়া বাঁহ প্ৰত্যেক ঘবতে
একোজোপাটক বধা হয়। মৰা নিবলৈ ভাবেহে কাটে, আন বাঁহ নাকাটে।
সেইজোপা বাঁহ অশুচি বুলি ঘব-দুৱাৰ সজা কামত নলগায়, জেওবা
দিয়া আৰু অন বাহিৰা কামতহে ব্যৱহাৰ কৰে। মৰা শৰটো চাঙত
তোলাব আগেয়ে মাহ হালদিবে ঘৰি আৰু তপত পানীৰে বুহাই আগৰ
কাপোব কানি শোলোকাই নতুন কাপোব কানি পিঙাই দিয়া হয়। বাঁহৰ
নতুন চাৰি এখন চাংঘনৰ ওপৰত পাৰি, তাৰ ওপৰত শৰটো তুলি
ওপৰত চিটিকা দি তাৰ ওপৰত বধা কপাহী কাপোব এখন বোঁলি দিয়া হয়।
সেই কাপোবখন আচু বা ফুল নৰকা উকা হব লাগে। ঘবত বুঢ়া বুঢ়ী

মাহুহ থাকিলে, পূৰ্বৰপবাই মৰা কাপোব বুলি তেনে কাপোব সাঁচি ধয়।
মৰা নিয়া চাংঘন দুফালে দুভোৰণ গোটা বাঁহ দি তাতে সাত চলা বা ন চলা
পথালি বাঁহ দি সান্ধিব লাগে; ইয়াব চটা কটা জাবববিলাক আৰু টুকুৰা
টুকুৰিবিলাক বুলি মৰাব লগতে লৈ যাব। ঘবৰ বাহিবত যি ঠাইত শৰটো
থোৱা হয়, তাৰ চাৰিও ফালে চাৰিটা বুটি মাৰি থৈ থোৱা হয়। তিনদিন দিনা
সেই ঠাইখন গোবৰ পানীৰে সেপি শাখিয়নী পানী ছটিয়াই শুচি কৰা হয়।

পশ্চিম আৰু দক্ষিণ কোণৰ ফালে মূৰ কৰি চিতা তৈয়াৰ কৰা হয়।
চিতাত সাত তৰপ ধৰি আগুৰি লাগে; ধৰিৰ ভাগেপতি কুকুৰহতা পছ
ফালি লৈ ছুই মূৰে ছুই চলা দি যাব লাগে। মৃতকক ধৰি দিয়া ঠাইতে ভাত
বাৰি এটা পিঙ দি মৃতকৰ পুতেক, অতায়ত ভায়েকে কিনিয়া ধৰে।
কিনিয়া ধৰা বনে এটা সূতাৰ উত্তৰি লয়। শৰটোকে চিতাৰ চাৰিও
ফালে সাত বাৰ প্ৰদক্ষিণ কৰাই চিতাত তুলি মৃতকৰ পুতেক ভায়েক আৰু
ওচৰ সখ্ৰীয়াসকলে সেৱা কৰে, লগত বোবাসকলে আশীৰ্বাদ কৰে।
তাৰ পিছত পুতেক, নহলে আন ওচৰ সখ্ৰীয়া মাহুহে প্ৰথমে চিতাত জুই
দিয়ৈ। সেই ধৰে শটো পুৰিবৰ সময়ত ঘবৰ নাইবা নিজৰ জাতব একনে
লবাই দি সকলো অস্থি পুৰি ছাই কৰে। শটো তেনেই ছাই হৈ পুৰি
গলে চিতাৰ বুটি চাৰিটা উৰালি পেলাৱা হয় আৰু ছাইধিনিত পানী
ছটিয়াই ঘবলৈ আহে আৰু মৃতকৰ অস্থি ঘবলৈ আনিব লাগে। ধৰি দি
ঘবলৈ আহোতে যি বাটেদি মৰা শৰটো নিয়া হয়, সেই বাটেটো কাঁইট দি
বন্ধ কৰি, নৈ বা পুৰীত গা খুই তিতা কাপোবেৰে আহে; গাৰ্ভৰ সীমাত
মাহুহ একনে ধানবেৰেবে একুৰা জুই জলাই তাত অলপ গোবৰ-পানী
ছটিয়াই দিয়ে, ধৰি দি অহা মাহুহৰ প্ৰত্যেকে জুই স্পৰ্শ কৰি তাক
পাব হৈ আহে। ইয়াকে জুই পানী দিয়া বোলে। সেই ধৰে ঘবৰ পূজা
মুখতো প্ৰত্যেকে জুই পানী ছুই আকৌ গাখুই কাপোবকানি সলাই লয়।
তেতিয়া ভিতবত সোমাব পাৰে। মৰা ঘবলৈ থোৱা মাহুহবিলাকে তিনদিন
নোহোৱালৈকে ঘবৰ একো বন বাৰী নকৰে; আন কি মজিয়াত সোমাই
ভাত খাব নোৱাৰে আৰু থোৱা কাঁই বাটি নিজে মূৰ লগা হয়, নাইবা
কোনো সৰু লৰা ছোৱালীয়ে খুই দিয়ে।

মহা ধৰি দিয়া তিন দিনৰ পিছত তিলনি হয়। সেই দিনা বাটি এটাত ভিল আৰু তেল যোৱা হয়। তাত মৃতকৰ লগত দশানলৈ যোৱা সকলো-বিলাক মাহুহ পোট ৰাখ লাগে। সকলোৰে আত্মনি এটাৰে তেলৰ বাটিটো ছব লাগে। মৃতকৰ খবৰ মাহুহে সমাজৰ মান্ত মাহ চাউল ভামোল পাণ দি সেৱা কৰি তিলনি ভাঙে। খবৰ খাই মাহুহ মৰিলে, মহা দিনবেপৰা এই তিন দিন একো নোৰোবাকৈ লখানে থাকে। মৃতকৰ মহাৰ দ্বিতীয় দিনাবপৰা পিঠা, গুৰ, গাখীৰ দিয়া হয়। আৰু চকহাৰি খুই কাপোৰকানি পৰিষ্কাৰ কৰি আন মাহুহৰ খবৰপৰা জুই আনি হে ভাত পানী বান্ধি খোৱা হয়। কিবিয়া ধৰা জনে সেই দিনা গধূলি জেন ভবা গুলালেহে তিনি মুঠি আটৈ চাউলৰ ভাত বান্ধি ৰাখ লাগে। বাৰ দিনৰ দিনা মৃতকৰ মহা-কাৰ শেষ হয়। মনাই বোলাজনে এইবিলাক কামৰ বিধান দিছিল। তাৰপৰ বছৰি নৈ বা পুখুৰীত পানীৰ গুৰিত গধূলি সময়ত ক'ল, মাহ, চাউল পিঠাগুৰি গুৰ গাখীৰেৰে মিঠৈ বান্ধি পিণ্ড দিয়া হৈছিল। ইয়াকে পিব দিয়াও বুলিছিল। কোনো কোনো মাহুহে মৃতকৰ উদ্দেশ্যে ভাত বান্ধি বিয়ে, ইয়াকে মৃতকক ভাত দিয়া বুলিছিল।

পূৰ্বে মহ দিনীয়া মহা কবোতে ভাত বান্ধি পানীৰ গুৰিত পিণ্ড দিছিল। মহ দিনৰ দিনা গাৰ্হৰ বুঢ়াসকলক মাতি আনি সমাজ পাতি পিঠাগুৰি ক'ল, মাহ চাউল আদিব দিহা কৰে। ইয়াকে গিন্নাতালি বোলে। বাৰ দিনৰ দিনা খবতে পিণ্ড দি বোলাট বৰণ উছৰ্গে আৰু বৰ মহাৰ, বৰ ভোজ পাতে। বৰ মহাহত গুৰ গাখীৰ আৰু কোমল-চাউলৰ জলপান দিয়া হয়। তৰে পিছত গায়ন গাই সামবন্দি কৰে। গধূলি ভোজ দিয়া হয়। তাৰ পিছ দিনা বাতিপুৱা "বাহীকাৰ" বুলি আৰু এটা ভোজ দিয়া হয়। তাৰ পিছ দিনা অৰ্থাৎ চৌথ দিনৰ দিনা মহাকাৰৰ কাৰণে ধৰি, পাত, মাহু পহ আদি গোটোৱা ডেকাবিলাকক এটা ভোজ দিয়া হয়।

আজিকালি হলে, ধৰি দিয়া তিন দিনৰ দিনা তিলনি, মহ দিনৰ দিনা দশ পিণ্ড, আৰু ত্ৰিশ দিনৰ দিনা কাৰ আৰু ছমহীয়া, বছৰেৰকীয়া লাফ ভ্ৰাঙ্গন লগাই কৰিছে। বেই দিনা কাৰ হয় সেই দিনা ভ্ৰাঙ্গনৰ ঘাৰাই

শান্তিপানী খাই শুচি হৈ, বৰ মহাৰ থাক বৰ ভোজ পাতি বাইজক খুৱা হয়। আজিকালি গুৰৰ গাৰপৰ হিন্দুৰ দৰেই মৃতকৰ গ্ৰেতকৰ্ম সম্পন্ন কৰে বুলি ধৰিব লাগে।

চাবলৈ গলে এই সমাজৰ মাহুহে আদিবগৰাই হিন্দুৰ দৰে গ্ৰেতকৰ্ম কৰিছিল। মাত্ৰ আদিতে বামুণ নৰকাৰ গতিকেহে কোনো কোনো বিষয় আশুৰিক মতে চলাইছিল। এইটো ভাবিব লগীয়া কথা যে, এই সমাজৰ পুৰণি আচাৰ ব্যৱহাৰবিলাক প্ৰায় হিন্দুৰ সৈতে মিল আছে।

আখলল বাটতে (গীত)

মুখ—কানীয়াৰ কীৰ্তন। তাল—কোৱাতাজুৰী।

বৰবকৰা কুপাৰব,
কামত নাই লব-চৰ,
মহা-কাৰত খব-ধৰ,

জলপানৰ লোভ ঐ।

হে আখলল বাটতে শিঙলা মাঠোতে বিহিলে, আই ঐ। আই ঐ।

শনিবাবে হুপৰীয়া,

বৰবকৰা টকুটীয়া,

লোকাইব খবত শৰাৰ ৰাই

(আই) খঙত বলিয়া হয়।

হে আখলল বাটতে—আই ঐ। আই ঐ। ইত্যাদি।

বৰবকৰা বি-এ-পাহ,

“লিভৰ” নেতা, বিজাৰ পাছ,

—ইষ্টৰ-পাহে” তেওঁৰে তৰ্কে;

(কৰে) “কিটচাইল” ঐ।

হে আখলল বাটতে—আই ঐ। আই ঐ। ইত্যাদি।

৪

ববকবা "চিনিয়ব",
তর্কে তেওঁবে "ছুনিয়ব"।
বুর্। "জিলি হুল অল্ ই!"
ববকবা মই!

হে আখলন্ বাটতে—আই ঐ! আই ঐ! ইত্যাদি।

৫

(মই) কবা কলে "কন্" হয়
বুলি আন লোকে কর।
বিলুসুল মিছা, বিলুসুল ছ্যা,
"গ্রেজুয়েট" যে মই!

হে আখলন্ বাটতে—আই ঐ! আই ঐ! ইত্যাদি।

৬

"ফিলজফি মেটেল"
চর্চবীয়া "দেস্তেল,"
"ফিলিজ, ইকনমিয়ার" বিজ্ঞা
মোব লেলুপেল ঐ!

হে আখলন্ বাটতে—আই ঐ! আই ঐ! ইত্যাদি।

৭

এনে সোকক অকলে পাই
আখলব বাটত শিঙবাই
তলুয়াত বিদ্ধি কৈলে খোবা,
তৎমৎ হেবায় ঐ!

হে আখলন্ বাটতে—আই ঐ! আই ঐ! ইত্যাদি। *

শ্রীকৃপাবব।

* আজি ববকরাই দুই পইচাৰ শিঙাৰ হাছ কিনি আনিছিল; Only two piece worth। বাজনিঘে বাহিৰলৈ নিতৰ্তে তাকে এটা তাৰ হাতৰপৰা পিছলি আনলব বাটত পৰি আছিল। ববকরাই লোকটিৰ ঘৰত শব্দৰ বাবলৈ গৈছিল, তাতো

জোবেদা খাতুন।

আববা উপজাৰণ "তিনি বাই ভনীব" গল্পত বহুতে জোবেদা খাতুনব নাম শুনিছে। সবহ ভাগব ধাবণা এই যে সেই নাম আক সেই খটমা কল্পনা মাথোন। কিন্তু ইতিহাস পঢ়োত: সকলোহে বেছ জানে যে তেওঁ কোনে ইতিহাসবিখ্যাত আছিল। গল্পব অলঙ্কারসোপা বাদ দিও ইতিহাস মতে তেওঁ'ৰ জীৱনী লেখিবলৈ গলে তলত লেখাব দৰে হয়।

জোবেদা এখন বব ধনী নাহুংব ছোৱালী আছিল। তেওঁ যেতিয়া সংসাৰব সকলো আওতাও বুলিব পৰা হয় তেতিয়া তেওঁ'ৰ বাপেক মাকে তেওঁলোকব ওপৰত সকলো ভাব সমৰ্পণ কৰি ইহলগতবপৰা চিৰবিদায় লয়। জোবেদাব সংসাৰত আপোন বুলিবলৈ দুজনী বায়েকব বাহিৰে আক আন কোনোয়েই নাছিল। বায়েকইততকৈ জোবেদা বুদ্ধিমতী আক দেবিবলৈও শুৱনী আছিল। এওঁ'ৰ জীৱনৰ আগ ছোৱা বহুত দুখ কষ্ট আৰু আপদ বিপদেৰে ভৰা আছিল।

তিনিওজনী বাট-ভনীব বহুত দিনলৈকে একেলগে থাকি পৰম সুখ আক বহুত দিন কটাবলৈ ধৰিছিল। পাছত বায়েক দুজনীৰ বিয়া কৰাবব মন হোৱাত তেওঁলোকব ভিতৰত আজি কালিকৈ মনান্তৰ হবলৈ ধৰিলে। যদিও বায়েক দুজনীয়ে একে লগ হৈ জোবেদাব শৰ্ভতাচৰণ কৰিবলৈ ধৰিলে, তথাপিও এদিনলৈকে ভনীয়েকে তেওঁলোকব ওপৰত বেয়া চকু দিবলৈ নহল; কাৰণ জোবেদা তেওঁলোকতকৈ বহুত জানী আক বুদ্ধিমতী আছিল। তাৰ উপৰিও শবল আৰু অটল তজিবপৰা তেও বায়েক-ইতক বক্তিত নকৰিছিল।

ইয়াৰ ভিতৰতে জোবেদাই নিজ বুদ্ধিৰে বাপেকব সম্পত্তিবপৰা অলপ ধন বেয়া বেপাৰত লগাই বহুতে উন্নতি কৰি আহিছিল। কিন্তু যেতিয়া

তেওঁৰে দৈতে এজন অৰণ্যগ্ৰেজুয়েট ডক্ট কৰি আশপঢ়া একাশ কৰিলে। সেইবাবে তাৰ ভগ্নত তেওঁ'ৰ কৰি থওত উচ্চৰি উন্নতি আহি তেওঁ'ৰ বাস্তনিঘবৰ আৰলৈ যাওঁতে সেই পৰিধকা শিঙৰাই তেওঁ'ৰ ভৰিৰ তসুৱাত বিদ্ধি দিলে। ফলত ববকরাই বিঘত তৎ নাপাই এই গান গালে। "কোৱচত" অৰ্থাৎ ঘোৰাত তেওঁ'ৰ "গোৱাকতঃ" হৈছে।

তেওঁ দেখিলে যে বায়েকইতক সুখী করিব নোবািলে সকলো মিছা হব, তেতিয়া তেওঁ ওচৰচুহুৱীয়া সুখীয়াগ মাহুহ কেজনমানক মাতি আনি পৈতুক সম্পত্তিখিনি সমানে তেওঁলোক তিনিজনীৰ ভিতৰত ভগাই দিবলৈ অহুবোধ কৰিলে। সকলো ভাগ ঠিকঠাক হৈ যোৱাৰ পাছত জোবেদাই নিৰব ভাগবপবাই ধন ধন কৰি দুইওজনী বায়েককে বিয়া দি উলিয়াই দিলে। নিজে কুমাৰী ব্ৰত অৱলম্বন কৰি বাকী থকা ধনখিনিৰে পুনৰাই তেওঁ বেয়া বেপাৰ কৰিবলৈ ধৰিলে। এবাৰ এটা পাটৰ কাৰবাৰত তেওঁ বহুতো ধন লাভ পাই দিলে। পুয়া গধূলি হুৱীয়া মগনীয়াৰক হুই হাতে বিলাই জীৱন কটাবলৈ ধৰিলে। জোবেদাৰ এই দানলীলতাই বহুতো বাৰচা নতাবৰ খুব খোৱালে।

ইয়াৰ কিছুমান দিনৰ পিছত বায়েক দুজনীয়ে বৰ পোচনীয়া অৱস্থাত পৰি আহি জোবেদাৰ আশ্ৰয় লয়হি। জোবেদাই আগৰ কোনো কথাকে মনত নেপেলাই বৰ আদৰ সাহেবেৰে তেওঁলোকক আশ্ৰয় দি মাকৰ দৰে ভক্তি আৰু দয় কৰিবলৈ ধৰিলে। এইমতে কিছুমানদিন যোৱাৰ পাছত জোবেদাই সাগৰেদি এবাৰ বেপাবলৈ যাবৰ মন কৰি বায়েক দুজনীকো লগতে লৈ সমুদ্ৰযাত্ৰা কৰিলে। বাটত বায়েকহঁতক আগৰ কুচুতীয়া ভাবে লগ ললেহি; দুয়ো পৰামৰ্শ কৰি অসাবধানতাত থাকোতে ভনীয়েকক গটা মাৰি সাগৰত পেলাই দি তেওঁলোকক উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিলে। ভাগ্যক্ৰমে জোবেদাই পাব পাই কোনো বকমে চুচৰি বাগদি আহি ইতিহাসবিধাৰ্য হাকপলুৰচিদ বাৰচাহৰ বাজধানী বোণাদান নগৰত ওলালহি। বাৰচাহে তেওঁৰ জীৱনী আৰু ৰূপত মোহ গৈ তেওঁক বিয়া কৰাই প্ৰাধান্য মহিযী কৰি বাখিলে।

বাৰচাহ হাকপলুৰচিদ যেনে ময়ানীল, পৰোপকাৰী আৰু সুবিচাৰক হৈ পৃথিবীৰ চিৰম্বৰনীয়, তেওঁৰ বেগম জোবেদা খাতুনও কোনো ফালেই কম নহয়। তেওঁ পৰোপকাৰীৰ্থে যিবোৰ সৰু কাম কৰি থৈ গৈছে তাৰ ভিতৰত "নহৰে জোবেদা" সকলোতকৈ প্ৰধান আৰু চিৰম্বৰনীয়। আৰবত পানীৰ কিমান কঠ তাক সকলোৰে জানে। এই "নহৰ" অৰ্থাৎ ঝাল পানিৰ মজা নগৰত ১৫৮ হিজৰী (খ্ৰঃ ৭৮০) চনত ১০৭০০০০ এক কোটি সাত

লক্ষ টাকা ৰখত কৰি এটা পৰ্বতবপৰা কাটি আনি নগৰৰ মাৰ্শেদি বোৱাই দি যে মাহুহৰ কিমান উপকাৰ সাধন কৰিলে তাক যি পিয়াহত আতুৰ হৈ সেই "নহৰ" পানী এচলু বায় দিহে ভালকৈ বুজিব।

এই ঝাল কটা আৰ্জি প্ৰায় ১১০৫ বছৰ হব লগায় হুই, এই দীঘলীয়া কালটোৰ ভিতৰতে পৃথিবীত কত কিব পৰিবৰ্ত্তন হৈ গল, কিন্তু নহৰে জোবেদাই ৭৮০ খৃষ্টাব্দতও যি আৰু যেনেকুৱা পানী দি মাহুহৰ উপকাৰ সাধিছিল আৰ্জি ১১০৫ খৃষ্টাব্দতও সেই একোটা কাম সাধিব লাগিছে। মাহুহ নহৰে কিন্তু অক্ষয় কীৰ্ত্তি বাৰি থৈ গলে প্ৰলয়লৈক তাৰ বশ থাকি যায়। মগতত বহুত বহুত বৰম কীৰ্ত্তি বাৰি থৈ গৈছে কিন্তু তাৰ বহুত ভাগেই মাহুহৰ উপকাৰত নিছেই কম আছে। বহু জোবেদা, তুমিয়েই বহু। তোমাৰ কীৰ্ত্তি কেবল চাবলৈকে নহৰ, তোণ কৰিবলৈকে।

এন, মোছলেহ উদ্দিন আহমদ।

গান।

চোৰী আৰ্জি শানখেৰে আনীসিহে ভগবানে;

মিনিছে সন্তান আৰ্জি তেওঁৰ আৰানে।

সুৰ পদ সত্য কৰী,

উজ্জলোৱী বসুন্ধৰা,

উজ্জলোৱী ইঞ্জীৱন চিব নৰ ইহি ধানে।

শ্ৰীপদ্মৰ চলিহা।

আহাম্মখব যোবা।

মুচলমান এজন কবার কবার তেওঁৰ বৈশীয়েকক সন্ধ্যা—“আহাম্মখব যোবা” বুলি গালি পাবি থাকে। এদিন বৈশীয়েকৰ বেলাৰ লাগি গিৰী-য়েকক কলে—“আপুনি মোক সন্ধ্যা আহাম্মখব যোবা বুলি যে গালি পৰি থাকে, সেইটো মো কোনে কুৰা মোক দেখুৱাই দিব পাৰে নে?” গিৰী-য়েকে “বাক এদিন দেখুৱাম” বুলি মনে মনে বাকিল। বৈবাং এদিন তেওঁলোকৰ ঘৰৰ আগেদি মাহুহ এটাই ঘূৰী এজনীৰ ওপৰত নেওৰৰ ফালে মুখ কৈ উঠি আহিছে। মুচলমানজনে সেই ঘটনা দেখি ঘূৰীত উঠি অহা মাহুহজনক বাটতে অলপ বৰলৈ কৈ লৰালুটিকৈ পৈ বৈশীয়েকক মাতি আহি দেখুৱাই, সেই যোবাত উঠি অহা মাহুহজনক তছিলে—“তুমি এই দৰে যোবাত উঠাৰ কাৰণ কি?” মাহুহজনে কলে—“গাভিনী যোবা—বাটেপৰে অগে বুলিহে এইদৰে চাই আহিছে।” মুচলমান জনে তছিলে “গাভিনী যোবা কিমান দিন হৈছে?” মাহুহজনে কলে—“তাকে চাওঁনে মো যোবাৰ পেটলৈ কোন সোমাইছে?” তাকে কৈ মাহুহ জনে আগৰ দৰে টুকুটকাই দাবলৈ ধৰিলে। দিবিয়েকে বৈশীয়েকক কলে—“দেখিলি এতিয়া—আহাম্মখব কোনে কুৰা আৰু তাৰ যোবাইবা কেনে?”

এম, মোছলেহ উদ্দিন আহমদ।

দিঙহৰ দাঁতিত এদিন।

O Brignall banks are wild and fair,
And Greta woods are green,
And you may gather garlands there
Would grace a summer-queen—Scott.

মাৰ্জি বহুত দিনৰ কথা। ঘটনাৰ চকবিত কোনবাকৈ পাক ৰাই পুহ মৰীয়া এদিন বৰ ফৰকাল বতৰত পিঠা এডোখৰ আৰু চাহ-পানী দোচোক। মানেবে বাতিপুৱাৰ আগৰ কৰি প্ৰকৃতিৰ বহুভূমি সন্ধ্যা এৰি পিঠিত বৰ

লৈ দিবাং মিৰি-পাৰ্বৰ ফালে বোন্ধ ললে। ভাত খোৱা পৰত সেই বিনি পাৰ্শেগৈ। ইয়াত এটা ইংৰাজৰ সামাজ্য বকমৰ দুৰ্গ আছে। ‘বনজুৰ’ আৰু ‘দাধুক’ আৰবৰ বাবেই ছটামান গুৰুখা সৈনিকৰ ঘাবাই বন্ধিত হৈছে। আৰবইত অহা যোবা কবিলে ইয়াত জাননী দিব লাগে আৰু দিহঁতৰ লগত অহা বা পাত ৰকা সললো বণৰ অস্ত্ৰ সত্ৰ শোৰাই দিহে ভৈয়ামলৈ যাব পাৰে। অইন অইন খেলৰ আৰবৰ অহা যোবা কৰা কেইবাটাও বাট আছে। তাৰে এটা বাট আমি অলপতে পামগৈ। ইয়াৰপৰা নাও মেলি মুটকং গাবলৈ গলোঁ। (১) দিবাঙৰ পানী বৰ কোবাল। কোনো কোনো ঠাইত জলপ্ৰপাতৰ দৰে বহুত ওপৰবপৰা হব-হবাই পানী পৰিছে। নাও লাহে লাতে সাৱধাননে অৰাত মুটকং গাওঁ পাৰ্শতে চুপৰীয়া হল। তাতে আমাৰ চিনাকি মাহুহ এওঁনে বালি-ভাত ব্যক্তি বুৰাইপুৰাই আমাক সোন-কালে বিদায় দিলে। এই গাৱঁৰ মুখে মুখে সিপাৰে আটাইবোৰ স্থতি এতিয়া মৰিল। এটা মাজ মুট ৰকাৰ চিন পাই সেই কালেই নাও শোমাই দি চিচিবি গেৰাৰৰ বাটত আমি ওলালোঁ। গৈ। বৰিঙ বাটত ঠায়ে ঠায়ে পানী কমৰ বাবে আমি কেইবাবাৰো উঠা নমা কৰিব লগীয়া হৈছিল তথাপি এপৰতকৈ কম বেগিতে চিচিবি পাৰ্শে। নিয়মৰ বাটে অৰ্থাৎ দিবাঙৰ মুখত ওলাই প্ৰকৃপ্তৰেই গৈ শিলনিমুখে উজাই যোৱাহেঁতেন আমি হলে ৰাব খুঁজিছোঁ তাইলৈ কমকৈও ১১ দিনৰ বাট হলহেঁতেন। চিচিবি মিৰিগাওঁখন এটা মুকলি ওৰ মাৰ্জুলিৰ ওপৰত। গাওঁখন ডাঙৰ। হুহুৰি তিনিহুৰিমান বৰ একেলগে পুপ ৰাই আছে। বেছি আশা-ভৰসা বা কোনো ডাঙৰ আকাঙ্ক্ষা নবকাত, লৰা বুঢ়া ডেকা পাতক সকলোৰে কোনো কঠোৰ নিয়মৰ তলতীয়া নহৈ স্বাধীনচিতীয়া তাৰে আৰু মুকলি-মুৰীয়া হৈ কুৰাত প্ৰত্যেকৰ মুখেতে এটি বিমল স্বপ্ন আৰু আনন্দৰ ছবি হুটী উঠিছিল।

It any river in Assam can be singled out for surpassing beauty it is the Dihong—Statesman Deer 1914.

এজন ইংৰাজ গৰিকে দিঙহৰ ওপৰত এদিনা বাকি তেওঁৰ কিতাপত লিখিছে :—

“ Potentious joys, where nature has its play
The soul adopts and own their first born sway
Lightly they frolic over the vacant mind
unenvied, unmolested and unconfined.”

ওখ ঝাপর বাগ্‌ধবীয়া বিষয়া এজন্যে নিচেই গুণচুত্বীয়া টিক এনে এক আন এজ্জাতিব রূপব বা গুণব কোনো কিষ্টিমাশি সাক্ষ নিপিদ্ধি গাৰ্‌ব ভিতবত লগ লাগি ওলাই সেমাই হুবা ডেকা-গাতকৰ হবি কি দবে বৰ্ণাইছে তাক এই বিনিতে নন্দনাই নোহাৰিলে। :-

“It is a pretty sight to see the young men escorting their intended brides at sundown to their sleeping houses, lingering about which many youthful couples may be seen as the sun sinks to rest wishing each other good night and with gentle voices and looks of love. In the early morning too the young lover meets the youth gallantly escorting his fair one to her parents house while she rosy with health would shame our European beauties, for at sunrise she appears fresh after an elaborate toilet of which in the river forms a most important part.”

চিচিবী গেৰাৰ (Guard House) বৰাৰ উদ্দেশ্য, আববৰ গতি বিধি সততে নিৰীক্ষণ কৰা: গেৰাৰ খবৰ কাফিনী ভামোলৰ সমান ওখ টিতত উঠি এটা সৈক্‌ই দিহঙৰ ফালে আৰু চিচিবীৰ ভটিয়নী পানীলৈ

The shades of night were gathering over us and the river which was very broad at this point looked smooth and still. Away on the opposite shore a fringe jungle blackened by the fast approaching darkness marked the limit of the great waters unbroken save the embrasure of the Dibong while a background of hills sloping upwards culminated in gigantic sombre mountains through which the Dibong cleaves its way to the Brahmaputra. It was a lively river scene and I lay a long time watching the flocks of cormorant as they flew swiftly along the surface of the water towards some neighbouring tree half sunk in the stream on the blackened limbs of which they went to roost for the night. There a great stillness all round and not a sound disturbed the impressive solitude until startled by a sudden splash from a crocodile as it took to water. The night closed and the beautiful scene vanished from the sight.

চকু দিবই লাগিছে। তলত হিলৈৰ আগত ‘চান্দী’ জিলিকাই আন এটাই ইফালৰপৰা দিফালে শাঁতি—শুষ্টি নোহোৱাটক দুবি-পকি আছে। ভিতবত বৰামখাই ‘আহিলেই ধৰিম, আহিলেই ধৰিম’ বৰহুত সাকু। দেখিলে অচক্রে কোনো আগম বিপদৰ আতঙ্ক উপস্থিত হয়। গাৰ্‌বপৰা অলপ দূৰত্বত ধান খেতিৰ দবে আৰু খেতি কৰিছে বুলি শুনি তাক চাবলৈ ওলালো। নতুন ভাঙনি মাটিত লহ-পহটক গন্ধি অহা বগা, দেউকীয়া কুল ধৰা আৰু গছ ডবাই ডবাই দেখি অলপ তথা লাগিলো। কোনো মতে ডেব নোহাৰ কটকটীয়া আঘালৈ নানান জপনা বন্ধা ওখ ঝাপৰ বা শংশোৰিত শাসন প্রণালী ইয়াত চলোৱা নাই যেন অস্থান হল। তাৰপৰা গৈ দিহঙৰ এটা নিজান পাবত সেই দিনলৈ বুলি নাওঁ বস গৈ। বহতে দিহঙক দিহঙ বুলি ভাবে। দিহঙ এখন সৰু নৈ। (২) দিহঙ ব্ৰহ্মপুত্ৰকৈও বহুত গুণে ডাঙৰ।

বেতিয়া নাওঁ দিহঙৰ কাষ চাপেগৈ তেতিয়া আবেলি। এইখিনি পৰত ইয়াৰ চাকিওফালৰ দৃশ্য অতি মন-মোহা। বি পিনেই চকু দিয়া

(1) The Dibong is a fine river divided up in the plains into a regular network of channels through all of which it flows noisily and with great velocity, difficult rapids occurring in quick succession. The lands of the Dibong and its numerous islands are generally very open, large spaces of sand and boulders is covered sparsely here and there with low scrub jungles only enabling us to obtain a magnificent view of the hills. Woodthrope.

(2) The volume of water discharged from the Dibong is 80,000 cubic ft. while that of Lohit (Brahmaputra) is only 32,500.

(3) To the west of the Dibong the higher ranges many of their summits covered with snow for the greater part of the year forming the Abor hills extend in a south westerly direction to the west & one lost to view in the distance. These ranges with the exception of the Himalayas are clothed in perpetual snow. The front ranges appear to be of smaller elevations and their summits are also covered with snow in the colder months. Higher ranges up to 12,000 ft are behind these extending with the Himalayas into Tibet. It is known that still higher ranges exist and the snow clad Himalayas are evidence of the fact. The clearances of the Abors on the lower ranges can be distinctly seen from the mouths of Dibong and Dibong.—Beresford.

যাৰ সেই পিনেই চক্ষু বয়। ওপৰত সুবিন্দুৰ নীল আকাশ। দিনমণিয়ে কোনো হকাৰবা নোপোৱাকৈ নিজৰ গন্তব্য বাটত অবিৰাম গতিত আশুৰাব লাগিছে। সোণ কাললৈ অত-তত দুৰূপো) এৰূপো ঝাঁও বন আৰু কোপোহা ঘাঁহ গজা এটা সৰু বালিৰ চাপৰিত এহালী চাকৈ চকোৱাই আগলুক বিচ্ছেদৰ তয়ত মৰ্ণাত্মিক বেজাৰ পাই কাতৰ কৰ্ত্তে কান্ধি কান্ধি দুইও দুইলৈকো মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিছে। স্বভাৱতে অজান পখী দুটিৰ কাতৰ বিনদিন বিয়ত লাগিল। মন কুমিল। পাৰ দুখ ভাগৰ পাহৰিলে। মাতৃহৰ সঙ্গ আৰু ভাল নলগা হল। আঁতৰি নব-মনিচৰ মাত হুতনা এটা বিয় গবাত নিবলৈ বহি দুটোৰ মাছত মূৰ সুমাই বহত কৰা ভাবিলে। মাছবোকা এটাই পানীত জপকৈ পৰি যদি এটা ডাঙ্গৰ শব্দ নকৰিলেহেতেন তেন্তে সেই দেখিবলৈ আপুৰু আৱহাতে বহত পৰ যে থাকিলেহেতেন ই ঠিক। মূৰ দলত চাৰিউফালৰ সৌন্দৰ্যলৈ চকু পৰিল। আগৰ পাছৰ কাষৰ সকলো গছ-গছনি, লতা-বন, চৰাই-চিৰিকতি, গিৰি-গুহা ইত্যাদি সকলোকে যেন প্ৰকৃত দেবীয়ে ধুনীয়া ন ন সাজৰাগ কৰাই মই অহাত নোক সাৱবেৰ আৱৰিবলৈ বৰ যতন কৰিছে। তেওঁক মোৰ অন্তৰেবে সৈতে মৰম চাপি দিবৰ মন গল। আৰু বিধান চাওঁ সিমানে মোৰ চকুত তেওঁৰ ৰূপ-গুণ বাহিল। গভীৰ নিশ্চলতা হৈ মোহিনী পাশেৰে মোক বান্ধি পেলাওৱা যেন পালে। চেতনা হলত দুবলৈ মণিৰ নোৱৰা নৈ আৰু ধেমুভিৱীয়া চৰণৰ আঁকটলৈ মন কৰি পঠিয়াই দেখিলে। যেন স্বৰ্গদেৱে বসুন্ধৰীৰ প্ৰণয়ত তিতা পাই তেওঁৰ মুখ নেচাওঁ বুলি বঙত বজাচড়া পৰি সেই অগাৰ জলত মূৰ মাৰিলে। তাৰ শুক্ৰা দিমেই (৩) আৰু পৰ্বতশ্ৰেণী আকাশ পাতাল ভেদি বিয় হৈ থাকি ধৈৰ্য্য গাভীৰ্য আৰু দান্তিকতাৰ পৰিচয় দিছে। এই পিনে অহা সকলো বাটকৰাই ভয়ৰ আৰু সন্ধানৰ চকুৰে সেই ফালে চায়। তলত বৈ বকা পানীৰ একোটি সৰু ঢৌ ইটিৰ বোকোচাত সিটো উঠি বাগৰি-জুগৰি ধোমালি-ধুগুণা কৰাত এটি স্নানৰ দৃশ্যৰ সৃষ্টি হৈছে। অলপ পৰতে সৰ্ভাৱৰ ছাঁ জগত জ্বৰি আহিছে। তেতিয়াই ধেমুভিৱীয়া পৰ্বতমালাৰ ওপৰত পৰা বজ্জুৰা বৰণৰ শেখ সৌন্দৰ্য নিমিষতে চকুৰণৰা আঁতৰ হল। মৌণিয়া

এটাই 'পিউ' 'পিউ' কৰি সঁচাকৈ হুবীয়া মনক ঢোকোঢোকে নৌ পিৱাইছিল। মূৰৰ ওপৰে জাকে জাকে ভাটো কিবিলি পাবি ঘৰমুৱা হল। তাৰ লগে লগে ওচৰৰ আৰু গাঁৱৰ মতা মাইকীয়ে হাতত দা কুঠাৰ, কোৰ, শাক পাছলি লৈ আৰু লৰা ছোৱালীবোৰে গৰু মূহ গাহৰী 'হেহ' 'হেহ' কৰি ধেৱাই 'হেৰমৰ'পৰা (ভূইতলী) খবলৈ উলটি আহিছে। নিশান ঘাট দ্ৰুতকলৈ হাইউকুমিৰে ভৰিল; লৰালবিকৈ লগত অন্য বস্তুৰেহানি ঘৰৰ টুপত আৰু চাপত পেলাই নৈত হাত পা 'ধুই' গলহ। দুজনী চাইজনীকৈ লগ লাগি আহি ঠিকতাৰে পানী নিৰলৈ ৰাৰিছে। পৰ্বতীয়া বুলিও ত্ৰীমূলত গুণ ইহঁতৰ সম্পূৰ্ণৰূপে আছে। ঘাটতে চাক চিকুণ কাপোৰকানিৰে বিশেষকৈ হুবীয়া পিন্ডা মাতৃহ দেখি এইটো নো কোন সিহঁতৰ জ্ঞানিবলৈ বৰ ইচ্ছা হয়। যদিও মই সিহঁতৰ দোৱানেৰে দুটা এটা কৰা কৰ পাবোঁ তথাপি নজন্য ভাও ধৰি হাতেৰে অজিত্তি কৈ মই কোন আৰু ইয়াটলৈ অহাৰ উদ্দেশ্য কি বুজালোঁ। বুজিলে নো বুজিলে কব নোৱাৰোঁ। 'সিহঁত যাৱৰ সময়ত সৰল' লাজহুবীয়া ইহঁৰিৰে মোক বিহাৱ লৈ নিজৰ নিজৰ কাৰ্য্যত ব্যস্ত হলগৈ। যেনে যেনে জুই জলিল। কৰহ নেলাগে পুহমহীয়া বুলিলে জাৰ। জুগলৰ চাৰিওফালে জুৰি মাক বাপেক ভায়েক ককায়েক, বাই ভনী, বোৱাৰী জীয়াৰী একো লাগ-বাৰ নোহোৱাকৈ বহি গল। ঘৰৰ পোটেইটো পৰিয়ালে দিনৰ দুখ বেজাৰ পাহৰি মনৰ হেপাহেৰে কথা পাতিছে। যাৰ মনত যেতিয়াই যি আহিছে একো চাক-চুক নকৰাকৈ; গোৱা কৰাৰ গিৰিগিৰি আৰু ইহঁৰিৰ কিৰিলিত বুজা গৈছে এই সুখেই হৈ মূৰ। বাহৰ স্বাভাৱিক দৃশ্যৰে ইয়াৰ সম্পূৰ্ণ সামগ্ৰ্য হৈছিল।

"Yes, let the rich deride the proud disdain
The simple blessings of the lowly train
To me more dear, congenial to my heart
One native charm than the gloss of art."

জাৰ ফাৰুচ বিজুলীচাকি, বিচনীৰে সুশ্ৰুতিত জমকাল হৰ্ম্য স্ত্ৰী-
লিকাৰ ভিতৰৰ নামত সুগভা সমাজৰ ওপৰে বহন দিয়া ভিতৰি কেবোনে

যোবা অস্বাভাবিক নিরমকারণের গোলাম হৈ বললেই সাক্ষি লোকক দেখুতা
 ভাও-ববর হাঁহি আক আনন্দ নেওতা পবক। এজাবর ছাঁ ঘনাই আবিছে।
 সিপাবর পোলোঙা পমা, থিবলুতে শাবীয়ে শাবীয়ে বিয় হৈ তেওঁব আচবিত
 মহান স্থলিত তবধ মানি ব লাগি স্নেপ গুণ পাইছে। তলত গজা সফ গছ-
 গছনি আক লতা বনেবে ইকোপাবর গাত সিজোপাবে মেবিয়াই ধবাত
 কোনো বনকুর্ষবীৰ স্বকচিপূৰ্ণ নিপুণ হাতে গুঁথা ফুলর মগা অতি যতনেবে
 পিছাই মিয়ার পবিচয় পোবা গৈছিল। জোন গুণাল। আকো ন শোতা।
 চম্পর কোমল জিলিঙনি লবি-চবি থকা দিহঙব পানীত পবি একোডালি
 কপব শিকলি সাক্ষিছে। হুবর কোনো মিবিগাববপবা নিম্বব 'চেনাডব'-
 পবা আঁতবাত পোবা সগীত স্তনা গল। সেই সুরতে সুর লগাই মোবো
 মনত থেলোতা ভাব প্রকাশ কবিবলৈ যত কবিছে। এনেতে কাবোবাব দৌঘল
 হুনিয়াহব তপত ভাপ গাত লাগিল। চক খাই সোধো যে এবি অহা
 যোব লগবীৰাজন। তেওঁক তেওঁত নাই বেন দেবি একো কথা হুতছিলে।
 "সকলোবেই ভাবে নিম্বব বাঞ্চে অইন আটাই সুখী। কিন্তু সুইতেহে জানে
 বঠা কিমানলৈ বহে। মাহুর আপোনচিঠোয়া। হব-পাবে। ছই একব গাত
 এই নিম্বব লজন-হোতা দেখা পোবা নেবার নে? ফাকিফুকা, মিছা
 ছলনাবে সংসার ভবা। মোব নিম্বব মনেবে বিজাই চালে এই কথা
 তেনেই পতিয়াব নোবাবে।" এই ধবে নিম্ববে নিম্ববে কবা আঁতবাই অলপ
 আঁতবি গৈছে এনেতে এচাটি বতাহে কববাবপবা উটাই আনি কানত
 পেলালে; -

নিফট প্রকৃতি চানেকি প্রেমব।

কপট চাতুৰি মাত্রে মাহুরব।

যোব লগবীৰাজনে হঠাতে উলটি বিবজিব ভাব প্রকাশ কবি মোক কলে
 "লকলৈ ইয়াত থকা আক ভাল নহয়। আদী নাবলৈ যাওঁগৈ।" মাত্ৰনে
 নেবাওঁ বুলি অলপ গুণা-গবা কৰোঁতেই কুমুৰ-লগবী তেওঁব প্রিয়তমাব
 বাসনা ভোগ আক পূবাব নোবাৰি লভেঁকোয়া সুখব আৰ্হি দেখুবাই
 মেঘব আঁবত অতৃপ্ত হল। নিমিষতে ধোপমবা এছাব। বন্তহা বাই
 কোনোমতে নাৰ্ভত সোবালোঁ গৈ। সাব পাই দেখো আনি নৈব সোঁও

বাজত। নাওঁ তুললুটুং কবিছে। বিজুলী চমকে ধুমুহাব আগজাননীও
 আমাক নিদিয়াটক থকা নাই। মোব হলে অলপো ভয় লগা নাই।
 লগবীৰাজনব কেনে পাগিছে কব নোবাবে। আমি বি পাৰবপবা নাওঁ
 মেলি আবিদে। সেই পাবে এতিয়াও এছাবধুমুহাব। সিপাবে আমি বটৈ যাত্ৰ
 বুলি আছোঁ তাত ভাল পোহব হৈছে বুলি ছইবো অহুমান হল। কিন্তু সেই
 লক্ষস্থান কেতিয়া পাওঁগৈ কব নোবাবে। এতিয়া সি ভবিষ্যতব গৰ্ভত।
 এজন বাজী।

স্বৰ্গীয় মহাত্মা গোপালকৃষ্ণ গোখেল।

নেৰুপ্রতিম মুখলৈ।

ভাবতব জাতীয় দৌঘনব বাই ধৰণি মহামতি মিঠাব গোপালকৃষ্ণ গোখেল
 আক এই সংসাবত মাই। যোবা ক্ষেত্ৰবাবি মাহুর উটনত ভাবিবে বাতি দহ

বাক্তি পঁচিশ মিনিট ঘোড়ার সময়ত তেওঁ বাসভূমি পুনা নগরীত নীবে ঘূর্ণগামী হ'ল। বাব আগদিনা বৃহস্পতিবাৰে আদি কাগজত পঢ়িছিলোঁ। যে তেওঁৰ খাসবোগ উচ্চ বিদ্যালয় বিদ্যালয় সভালৈ তেওঁ বাব নোৱাৰিলে। কিন্তু এই সদ্বাৰ পাই কোনো ভাবিছিল যে এদিনৰ পাছতে তেওঁৰ দাক্ষণ মধ্যাত্মিক বিয়োগ-বাতৰিয়ে গোটেই বৃটিচ সাম্ৰাজ্যত এটি হৃদয়ীৰ্ব অক্ষুণ্ণ হাৰাৰকাৰ বিস্তাৰ কৰিব? তেওঁ কেবাবছবেপৰা এই দুঃস্বপ্ন বোগবগ্ৰণা নীংয়ে ভোগ কৰি মহা উলাহেৰে দেশৰ সেৱা কৰি আছিল। তেওঁৰ দেৱপ্ৰতিম মুখলৈ চাই কাবো ধাৰণা নাইছিল যে ইমান সোনকালে তেওঁৰ অন্তিমকাল উপস্থিত হব; হয়তো তেনে ধাৰণা মনলৈ আহিলেও, তেওঁৰ প্ৰতি বাহুবৰ যেনে অপবিসীম প্ৰভাৱেহে তাক পতিয়াবলৈ কাবো সত নৈছিল। গোথেলপত্নী ভাবত,—এনে এটি নিকৰণ বৃষ্ণ মনলৈ আনিবলৈ কাবো সত নোথোৱাৰে কথা। কিন্তু নিধুৰ কালৰ মায়ামমতা কি! কেটি দেশবাসীৰ আৰ্হাৰ্ণা-মিনতিয়েও গোথেলক সেই অন্তিম অনিবাৰ্য নিধম কালৰ প্ৰাপ্তবৰা ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলে।

গোথেল প'ল, তেওঁৰ লগে লগে ভাৰতৰ জাতীয় জীৱনত এটি অভাৱ হুটি হ'ল তাক পূৰ্ণ কৰিবলৈ হয়তো সভান্দিব সাধনা-পৰিশ্ৰম লাগিব। তেওঁৰ প্ৰয়াণৰ লগে লগে ভাৰতৰ সেৱা-অধিবত এটি উজ্জ্বল বস্তি হুমাগ, যাৰ পোহৰত দেৱকমণীৰ প্ৰাপ্ত নিতো নতুন সেৱাপ্ৰণালী নতুন ব্ৰত নতুন আশা কণিকাৰ সকাৰ হৈছিল। মহামতি গোথেলে তেওঁৰ কণিক জীৱনত অসামান্য প্ৰতিভাৰ ধাৰাই ভাৰতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় জীৱনত দুৰ্গম পথৰ ওপৰেদি যি মহাৰণ চলালে তাৰ গুণ্য শঙ্কানিয়ে ভাৰতক যুগযুগাব্দ মুধবিত কৰি ৰাৰিব।

গোথেলৰ দেহভাগত ৰণ্যৰ প্ৰজাগণ সকলোতে কান্দোনৰ বোল উঠিছে। বৃটিচ সাম্ৰাজ্যৰ অধিপতি পৰম ৰজ্জবপৰা আৰম্ভ কৰি ভাৰতৰ দীনদমিত্ৰ নিচলা ব্যায়তৰ দ্ৰৱত শোকৰ এটি গভাৱ ছয়া পৰিছে। বিকন মহাশ্বাই জীৱনৰ প্ৰতি যুষ্কৰ দেশবাসীৰ উন্নতিকল্পে লগাইছিল, যাৰ জীৱনৰ প্ৰতিপদত অতুলন বাৰ্হতাগ্যৰ এটি জলন্ত বৃষ্টাৰ পাওঁ, বিকনৰ একচীয়া জীৱনত ব্ৰাহ্মণৰ সচ্ছিতা, বেদাধ্যায়ী ৰক্ষণাৱী কঠোৰ সংঘ,

ক্ৰিয়ৰ নিষ্ঠাকতা, তপস্বীৰ ৰামন সাধনা সন্নিপিত হৈছিল, তেওঁৰ অকাল বিয়োগত গুণগ্ৰাহী সভ্যজগতৰ প্ৰতিকোণত শোকানল জ্বলি উঠা একো আচৰিত নহয়।

গোথেল প'ল, কিন্তু তেওঁৰ জীৱনৰ মহৎ আদৰ্শ ভাৰতবাসীৰ দৃষ্টিফলিত চিৰকাল সঞ্চিত থাকিব। তেওঁৰ জীৱন এটি দীৰ্ঘদীয়া বাৰ্হ-ত্যাগ, আৰু নৈবাস্তৱ বিকছে এখনি তুহুণ কুকৰ্জৰ মহাৰণ। তাত আয়ুগৌৰৱ বঢ়াবৰ নিমিত্তে অৰ্ধসকলৰ তেনো দুৰন্ত লাগসা নাই, প্ৰকৃত মানবিকত্বক সংহাৰ কৰি সূখ্যতি বা প্ৰণপ্ৰাৰ নিমিত্তে ক'তো এক ধনীঠা-মানো চেষ্ঠাপ্ৰয়াস নাই। তেওঁৰ জীৱনত মূল্যৰ আছিল—দেশৰ কল্যাণ সাধন।

১৮০৬ বৃষ্টাকত বোম্বেৰ অন্তৰ্গত কলহপুৰ গাঁৱত গোপালকৃষ্ণ গোথেলৰ জন্ম হয়; তেওঁৰ পিতৃ মাতৃৰ অহুয়া বৰ যচ্ছল নাছিল। কিন্তু বিধতাই থাক মহৎ কামৰ নিমিত্তে ইচ্ছা কৰে তাক তেওঁ এইধেয়ে যৈশ্চ দাবিত্ৰাৰ মাৰতে জন্ম দিয়ে। যি নিজে হুৰত পৰি নানান অতিজ্ঞতা লাভ কৰা নাই, ভবিষ্যতে মানৱজাতিৰ দুৰ্হ অহুতৰ কৰি তাক মোচন কৰিবৰ তেওঁৰ সাৰ্ব্ৰী কত? মহাৰাষ্ট্ৰীয় ব্ৰাহ্মণৰ ভবিষ্যত জ্ঞান আছিল, তেওঁ বহুকেটেৰে সম্ভানক সূক্ষ্মা দিবলৈ ধৰে। সৰতে গোথেলে স্থানীয় পঢ়া-শালিত শিক্ষা লাভ কৰি তাতে থকা কলেজৰপৰা এফ-এ পাচ কৰে। তাৰ পাচত বোম্বেৰ এলফিন্‌ষ্টোন্ কলেজ আৰু পুনাৰ বেচান কলেজত তেওঁ পঢ়ি ওঠৰ বছৰ বয়সত বি এ পাচ কৰে। ছাত্ৰাৱস্থা অতিনিবেশ অধা-বসায়, অসাধৰণ দৃষ্টিশক্তি আৰু সৰু চৰিত্ৰৰ বাবে তেওঁৰ বিশেষ সূখ্যতি আছিল। তেওঁ যে বিশ্ববিদ্যালয়ত বৰ অসাধাৰণ প্ৰতিভাৰ চিনাকি দিছিল এনে নহয়, তেওঁ সকলো পৰীক্ষাত মজলীয়া ধৰণে উত্তীৰ্ণ হৈ যায়। ভাৰতবৰ্ষৰ পূৰ্ণপ্ৰাপ্ত এই বৰ আৰু অসম দেশত এটি ব্ৰাহ্মক ধাৰণাই বৰলৈ পিণা মেলা যেন আশাৰ বিশ্বাস হয়,—যে যি বিশ্ববিদ্যালয়ৰ মহলাত সিংহ-চাৰ নেপায় বা প্ৰতিভাৰ পৰিচায়ক প্ৰথম বিভাগত স্থান নেপায় তেওঁ একেবাৰে অকৰ্ণণ্য, আৰু মাতৃভূমিৰ সেৱাচিত্ৰা বা সংসাৰ কোনো উচ্চ আকাঙ্ক্ষাই তেওঁৰ হৃদয়ত স্থান পোৱা অশ্চুচিত। আশাৰ মাথহে হুয়ে

বে বিখ্যাতাঙ্গলয় শিক্ষাই জীবনর চরম উদ্দেশ্য নহয়; যি, সংসার মুক্তত মুক্তি প্রকৃত মাহুং বেগোলা পাবে তেওঁৰ শিক্ষাহে আচাৰ শিক্ষা। ভাবত-বৰ্ণৰ বিখ্যাতাঙ্গলয়ৰ গৰ্ভবণবা অনেক উচ্ছল বহু ওলাইছে, কিন্তু তাৰ ভিতৰত কেইজননে স্বৰ্গীয় মহাত্মা মহাদেৱগোবিন্দ বাগাড়ে, মহাত্মা কাশীনাথ ত্ৰিধক তেঙ্গাৰ, মহাত্মা বিষ্ণুৰুক্ষ চিঙ্গাংকাৰ বা মহাত্মা গোবেলৰ নিচিনাকৈ দেশসেবাত জীবন উৰ্দ্ধগী কৰি প্রকৃত মাহুং বেগোলা পাবিছে ?

১৮৮৬ চনৰ কেবছৰমানৰ আগেয়ে দাক্ষিণাত্য শিক্ষা-সমিতি সংগঠিত হয়। ইয়াৰ নিগাজী সভাসকলে মাথোন ৭৫ টকা দৰ্শনহাত ছুপি বছৰ কাল পুনাৰ ফাণ্ডচন কলেজত শিক্ষাৰ ভাৰ পাব লাগে। আগে, আগবকাণ, তিলক প্ৰমুখ্যে দাক্ষিণাত্যৰ বহুত অসুস্থানে ইতিপূৰ্বে এই সমিতিত যোগ দিয়ে। এই কেইজননা মাতৃভূমিসেৱকৰ সূচীত দেখি 'মহাৰ' গোথেলে বি-এ পাঠ কৰাৰ পাছতে এই সম্ভাৰয়ভুক্ত হৈ ফাণ্ডচন কলেজত পোনতে সাহিত্য আৰু গণিতৰ অধ্যাপক নিযুক্ত হয়। তাৰ পাছত তেওঁ 'বৰজী' আৰু স্বৰ্ণনীতিৰ অধ্যাপনাৰ ভাৰ লয়, আৰু তেওঁ তাত কাৰ কৰা ওঠৰ বছৰ এই দুই বিষয়তে শিক্ষা বিহিল। স্বৰ্ণনীতিৰ অধ্যাপনা কাৰ্যত তেওঁ বহুল অভিজ্ঞতা লাভ কৰে। তেওঁৰ বক্তৃতা এনে সাদৃশ্য আৰু হাস্যহাসী হৈছিল যে তেওঁ কলেজৰ কামৰপৰা অৱসৰ গোৱাত সকলোৱে আৰুপ কৰিছিল। তেওঁ যে ভবিষ্যতত ভাবতবৰ্ণৰ সৰ্বপ্ৰধান স্বৰ্ণনীতিজ হব পৰিছিল এই অধ্যাপনাতেই তাৰ মূল ভিত্তি স্থাপিত হয়।

ফাণ্ডচন কলেজত অধ্যাপক হৈ থাকোঁতেই স্বৰ্গীয় মহাদেৱ গোবিন্দ বাগাড়েৰ লগত গোবেলেৰ ঘনিষ্ঠতা হয়। গোথেলে তেওঁৰ জীবনত মহামতি বাগাড়েক গুৰু বুলি মানিছিল। ইফালে বাগাড়েৰ গুৰু আছিল মিঃ নাৰাভাই নাওবাজী। গুৰু শিষ্যৰ এনে ভিবেদী-সদম লগতৰ সুখকীৰ্ত্তি বিবল। গ্ৰীচৰ বদি চক্ৰেটচৰ শিষ্য হোৱাৰ কাৰণেহে প্লেট হেন দাৰ্শনিকৰ সত্তৰ হৈছিল, এই প্লেটৰপৰা শিক্ষা এৰণ কৰিহে সৰ্বশাৰদিশাৰদ এৰিষ্টোটেলৰ আবিৰ্ভাব আৰু

এই এৰিষ্টোটেলৰ অধ্যাপনাৰপৰা ভূবনবিহীনতা বীৰ আলেক্‌জাণ্ডাৰবো উৎপত্তি।

মহাত্মা বাগাড়েৰ আন আন অসাধাৰণ শক্তিৰ ভিতৰত এই এটি শক্তি আছিল যে মাহুংৰ গুণ বা বিকাশৰ সুযোগ নোপোৱা ক্ষমতা তেওঁ সহজে অবিভাৰ কৰিব পাবিছিল। এই গুণৰ বাবাই তেওঁ দেশৰ উৎসাহী তৰুণ যুৱকসকলক দেশহিত ব্ৰতত লীলা দি তাৰ পথ বেধুৰাই দিব পাবিছিল। মহাত্মা বাগাড়ে আৰু গোথেলে দুয়ো বহি ভাবতৰ অন্তীত বৰ্তমান আৰু ভবিষ্যৎ অৱস্থা পুংখাহুংপুংকৈ আলোচনা কৰিছিল, দুয়ো বাতৰি কাকত আৰু বাৰুকীয়া বিপোট'বপৰা জাৰিৰ লগীয়া তথা উদ্ধাৰ কৰি তাক দেশৰ উন্নতিসাধনৰ আন্দোলনত লগাইছিল। স্বৰ্ণনীতিৰ হিতৰ নিমিত্তে উন্নতত গুৰু চৰণত এনে এখন প্ৰতিভাশালী শিষ্য— এই সুদিনত শিষ্য তৃতীয় নেত্ৰপৰ। অধিভোগ্যতী গুণোৱাৰ ঘৰে স্বদেশৰ অশেষ মঙ্গলৰ কাৰণ হ'ব ই স্বাভাৱিক। গতিকে, চৈধ্যবছৰৰ আগেয়ে যেতিয়া মহাত্মা বাগাড়েৰ প্ৰকাশত লোকান্তৰ ঘটে ভাবতবাসীৰ প্ৰাণৰ শাখনা আছিল যে,—বাগাড়েৰ উপযুক্ত শিষ্য গোথেল আছে,—আৰু আমাৰ চিন্তা কি? গুৰুৰ প্ৰতিভাৰ অধিবৰ আতৰণ শিষ্যৰ গাত পৰিছে,— ভাবতবাসী, শোক নকৰিবা! কিন্তু আৰিহো ভাবতত তেনে কোনো নাই যাব ফালে সত্ৰুফনয়নে চাই গোথেলৰ অৱধানৰ শোক পৰহিব পাৰে।

গোথেল মোমাওঁতে ফাণ্ডচন কলেজৰ অৰ্থিক অৱস্থা ইমান টনকিয়ান নাছিল। অধ্যাপনাৰ গুৰু ভাবৰপৰা অলপ আৰু বিপালেই তেওঁ পঁচা তুলিবৰ নিমিত্তে ঠায়ে ঠায়ে কুৰিছিল। এই পঁচা তোলা কাৰ্যত কিমান উপায়েৰ তাক সকলোৱে জানে। গোথেলে এই কাৰ্যত অনেক বেলাৰ লগা অভিকতা পায়, কিন্তু তেওঁ ক'তো অসন্তুষ্ট নহৈ নৈবাশ্ৰুত দৰলে ধমন কৰি কলেজৰ ভঁৰাললৈ দুলাখ টকাৰ ওপৰে পঁচা সংগ্ৰহ কৰি আনিব পাবিছিল। ফাণ্ডচন কলেজত মিঃ গোথেল নামত মাথোন প্ৰিক্ৰিপেল বচ অধ্যাক নাছিল, কিন্তু তাত তেওঁৰ সমান প্ৰভুৰ কাৰো নাছিল।

সেই সময়ত পুনৰ 'সার্বজনিক সভা'ৰ বব উন্নত অস্থায়ী আছিল । ১৮৮৭ খৃষ্টাব্দত গোৰ্বেলে এই সভাপৰপা ওলোৱা ইংৰাজী বাতৰি কাকতৰ সম্পাদকৰ ভাব লয় আৰু উক্ত সভাৰ চেফ্ৰেট্টেবী হয় । কেবছৰমানৰ অন্তিমৰ পাছত ভিতৰুৱা কন্দলৰ বাবে সার্বজনিক সভা লোপ পোৱাত 'দাক্ষিণাত্য সভা' সংগঠিত হয়, দিষ্টাৰ গোৰ্বেলে এই নতুন সভাৰ সম্পাদক হৈ 'সুধাবক' নামে ইংৰাজী-মহাৰাষ্ট্ৰী কাকতৰ সম্পাদনৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ কৰে । সেই সময়ত গোৰ্বেলক সন্দেহ মহাৰাষ্ট্ৰীয় প্ৰজ্ঞাই দাক্ষিণাত্যৰ উদীয়মান তথা বুলি মানি তেওঁৰ ভবিষ্যত জীৱনৰ মহদহুষ্ঠানৰ ফালে হেপাৰেবে বাট চাই আছিল ;

১৮৯০ খৃষ্টাব্দত মিঃ গোৰ্বেলে প্ৰথম বাৰ ভাৰতৰ জাতীয় মহাসমিতি কংগ্ৰেচৰ নগুপত বক্তাৰূপে বিয় হয় । তেওঁৰ তেতিয়া বয়স ২৫ বছৰ আৰ্থোন, কিন্তু এই বয়সত দিয়া বক্তৃতাত তেওঁ যি গভীৰ গবেষণা আৰু উদ্দীপনা শক্তিৰ পৰিচয় দিছিল তেনে শক্তিৰ পৰিচয় বয়সস্থ অনেক বক্তাৰ বক্তৃতাত পোৱা নেযায় । ভাৰতৰ শিক্ষা-দীক্ষা সকলো বিষয়তে শিবোমণিৰূপ দেশনাথকসকলৰ আগত বিয় হৈ এই হুমলায়ী বয়সত বক্তৃতা দিয়া কিমান শুক কাম, আৰু মিঃ গোৰ্বেলে এই কাম কেনে সুকলমে চলাইছিল তাবিলে বিস্মিত হব লাগে । এই বয়সতে মিঃ উইলিয়ম পিটে (সৰ্জন) ইংলণ্ডৰ মহাসভা পাৰ্লামেণ্টৰ নেতা হৈ থাকি মজীৰ বাব পাইছিল । মিঃ গোৰ্বেলে এই যে কংগ্ৰেচত সোমায় মুত্থাৰ সময়লৈকে তেওঁ তাৰ এজন সৰ্বপ্ৰধান নাৱক হৈ আছিল । পাছত এনে হ'ল গোৰ্বেল নহলে কংগ্ৰেচৰ সৰ্বপ্ৰধান পূৰ্ব নোহোৱা যেন লাগিছিল । ১৮৯২ চনত পুনাত বিয়াৰ কংগ্ৰেচ বহে মিঃ গোৰ্বেল তাৰ এজন সম্পাদক নিযুক্ত হয় ।

১৮৯৭ খৃষ্টাব্দত ভাৰতৰ আয়-বায়ৰ আলোচনা কৰিবৰ নিমিত্তে ইংলণ্ডত যি বাৰ্জসমিতি (Welby Commission) বহে তাত সাক্ষী দিবলৈ পাৰ্চী সম্প্ৰদায়ৰ উচ্চল বয়স্ক মিঃ দিহুজ এডুলজী ওৱাচাৰ লগত মিঃ গোৰ্বেলে বিলাতলৈ যাত্ৰা কৰে । এয়ে তেওঁৰ জীৱনৰ প্ৰথম সমস্যা । জাহাজত যাওঁতে এই ভাৰী শুক ভাৰৰ কৰা চিৰিত্ত তেওঁৰ ক্ষয় কৰুপে চকল হৈছিল

তাক সহজে অস্থায়ী কৰিব পাৰি । কিন্তু তেওঁ মহামতি বাৰ্জাৰ কাষত পোৱা শিক্ষাৰ সৰু গুটি ৰখিলে । গোৰ্বেলে উক্ত সভাৰ আগত সাক্ষী দিবলৈ তাৰ ভাৰতীয় অৰ্বনীতিৰ গভীৰ জ্ঞানৰ বি পৰিচয় দিয়ে তাক দেখি সভাৰ সদস্যসকলে আচৰিত মানিছিল । তেতিয়াৰেপৰা মিঃ গোৰ্বেলক ভাৰতীয় অৰ্বনীতিৰ এজন সুবিজ্ঞ পণ্ডিত বুলি সকলোৱে মানিবলৈ ধৰিলে ।

১৯০০ চনত তেওঁ বোম্বেৰ ব্যৱস্থাপক সভাৰ সভা মনোনীত হয় । তাৰ দুবছৰৰ পাছে মিঃ ফিমোৰস্তা মেহটাই (এতিয়া চাৰ) শাৰীৰিক অস্থায়ীতাৰ কাৰণে গৱৰ্ণৰ-জেনেৰেলৰ ব্যৱস্থাপক সভাপৰপা পদবৰ লোৱাত তেওঁৰ ঠাইত মিঃ গোৰ্বেল সদস্য নিযুক্ত হয় । তেতিয়াৰপৰা তেওঁ এই সভাৰ জীৱনী-শক্তি যুগল হৈ আছিল । ব্ৰহ্মপৰ্যায়ৰ উন্নতিৰ বিষয়ে এনে এটি বিষয় নাই—যাক মিঃ গোৰ্বেলে এই সভাৰ আগত দাখি ধৰা নাই । দুখীয়া খেতিয়ক, দৰিদ্ৰ বায়ত আৰু শিক্ষিত ভাৰতীয়ৰ দুখশাই তেওঁৰ বক্তৃতাত সদাই ঠাই পাইছিল, সেই বিতাগত অল্প অৰ্বপাত হৈছে কিন্তু তাৰ অস্থায়ী প্ৰকাশৰ উপকাৰ হোৱা নাই,—এই বিষয়ে তেওঁ কেবাৰাবো আন্দোন কৰে । পানী নোহোৱা অকলত ৰাশ ৰানি পানী অনাৰ ব্যৱস্থা কৰিবৰ নিমিত্তে সবহ টকা খৰচ কৰিবলৈ, দুখীয়া বায়তৰ ৰাছৰ কমাওঁলৈ, লোপ আদিৰ মাচুল কমাওঁলৈ তেওঁ বক্তাৰত বিশেষকৈ গাঢ়িছিল । আমাৰ গুণগ্ৰস্ত বায়তক অতৰোৱা মহাজনৰপৰা উদ্ধাৰ কৰিবলৈ দেশৰ ঠায়ে ঠায়ে খেতিয়কৰ অৰ্বকোৰ স্থাপন কৰাৰাৰ নিমিত্তে তেওঁ বৰ ব্যৱ কৰিছিল । নিম্ন শিক্ষাৰ অহুষ্ঠান আৰু বৈজ্ঞানিক প্ৰধামতে খেতি কৰাৰ সুবিধা দিবলৈ তেওঁ অহাপুৰুষাৰ্ব কৰিছিল । এনেকি সৈনিক বিতাগত ভাৰতীয়ৰ উপযুক্ত স্থান দিয়াবলৈকে তেওঁ বৰ ব্যৱ কৰিছিল । ভাৰতবৰ্ষৰ আয়-বায়ৰ বিষয়ে তেওঁ বিবোৰ বক্তৃতা দিয়ে তাৰ প্ৰতি ফলতে তেওঁ প্ৰজাৰ মঙ্গলৰ ফালে টানিছিল । তেওঁ নহলে ৰাজেট-আলোচনা অসম্পূৰ্ব যেন হৈছিল । সেইদৰি এবাৰ ভাৰতৰ অৰ্ব-সচিব আয়-বায়ৰ হিচাব মেলিবলৈ যাওঁতে মিঃ গোৰ্বেলৰ অস্থপক্ৰিতিৰ কৰা উল্লেখ কৰি কৈছিল—“আমি আৰি হেমশেট নোহোৱাকৈ “হেমশেট” অভিনয় কৰিবলৈ ওলাইছোঁ ।” বাৰ-

ছাপক সভাত তেওঁৰ প্ৰথম যথাযথ উত্তৰ দিওঁতে বগাবতীয়া মদ্রীসকল মাছে মাছে বৰ বিমোহিত পৰিছিল। মিসকল সদস্যৰ ভাবতৰ আভ্যন্তৰিক অৱস্থাৰ বিষয়ে সবিশেষ জান নাই তেওঁলোকে চৰ্কাৰী সদস্যসকলৰ লগত তৰ্ক কৰোঁতে মাছে মাছে থংনং খাব লাগে। কিন্তু গোথেল এই বিষৰ সভা নাছিল। ভাৰতৰ প্ৰচাৰ অৱস্থা আলোচনা কৰি তাৰ উন্নতিৰ অৰ্থে চেষ্টা কৰোঁতেই তেওঁৰ জীৱন অন্তিবাৰিত হয়। তেওঁক কোনো সদস্যই সহজে নিকৃত কৰি বহুৱাই ধৰ নোৱাৰিছিল। বিপদত বৈৰ্যা, ক্ষত্ৰহয়ত ক্ষমা, সভ্যত বান্ধিগা, —মহত্বৰ এই সকলোটি গুণ মিঃ গোথেলৰ পাত লক্ষিত্ছিল।

১৯০২ খ্ৰীষ্টাব্দত তেওঁ কাওচন কলেজৰ অধ্যাপকৰ কামবপৰা মাথোন ডেবকুৰি টকা পেৰুন্নত অৱশৰ গ্ৰহণ কৰে। সেই মুহূৰ্ত্তবপৰা গোথেলৰ জীৱনকাহিনী আৰু ভাৰতবৰ্ষৰ জাতীয় জীৱন কাহিনী কণক-স্বত্ৰে গোথো। শিক্ষাৰ কামবপৰা অৱশৰ লৈ ভাৰতৰ বাষ্ট্ৰীয় জীৱনত প্ৰাণ উছৰ্গা কৰাৰ সময়ত তেওঁ কৈছিল,—“হই এই কলেজত ইমান দিন বন্ধুবান্ধৱৰ মাজত সুখে-স্বচ্ছন্দে আছিলোঁ, তেওঁলোকে মোৰ ৰোগ-অপবাৰৰ পিনে আওকনীয়া হৈ মোৰ বি অলপ গু আছোঁ তাৰ ৰহেণ বঢ়াই মোক নানা প্ৰকাৰে সখান ৰেণুতাই মৰন চেনেহ কৰিছিল। আৰিঃ এইবোৰ সকলো জলাঞ্জলি দি বিষম সৰুটাল দেশহিতত্ৰতত প্ৰাণ উছৰ্গা কৰিবলৈ ওলালোঁ। আমাৰ দেশত ৰেশমেবাৰ যথোচিত প্ৰতিদ্বান নাই, মাথোন নৈবাগ্ৰৰ কোৰ সহিব লাগে। কিন্তু মোৰ অন্তৰত আৰি কাবোবাৰ দৈৱবাণী শুনিছোঁ, তাৰ অৰ্পণিত হই এই নতুন ৱত ৰবিবলৈ ওলাইছোঁ। আমাৰ কৰিব লগীয়া কাম বহুত, তাৰ পৰিণাম কি কোনেও কব নোৱাৰে। তথাপি আমি মহৎ ইচ্ছত আপত লৈ সবল বিশ্বাসেৰে অহুৰাণিত হৈ কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত নাৰিম লাগিব, সকলো নিঃস্বাৰ্থ অহুৰ্ঠানত-বি আত্মসন্তোষ জন্মে তাৰ ভাগি হৈ আমি সাহুনা লব লাগিব।” যি দেশত যবে যবে ভীম ভবত ধবীচি আৰু গৌতবৰ পূজা চিবকাল চলি আহিছে, সেই প্ৰত্যক্ষি বয় প্ৰসৱিনী ভাৰতবৰ্ষত মহামতি গোথেলৰ এই অতুল্লৰ্ণ ৱাৰ্ভাৰ্ণ্যৰ সমুচিত পূজা হওঁতে পলম নথটিল। তেওঁ ৱাৰ্ভাৰ্ণ্যতা শিক্ষা-সমিতিবপৰা বিলায়

লওঁতে এই সমিতিৰ ক্ষতি হ'ল সঁচা, কিন্তু গোটেই ভাৰতবাসীৰ তাবপৰা অৰ্ণে উপকাৰ হ'ল। যিজন বীৰৰ ৱাৰ্ভাৰ্ণ্য কৰ্মক্ষেত্ৰে বিপুল আৰু বিস্তীৰ্ণ, তেওঁ সংকীৰ্ণ হুই এতুল্যবিৰ ভিতৰত যুঁপিকি হুইলে দেশবাসীৰ প্ৰতি ৱাৰ্ভাৰ্ণ্যিক বিষম অজ্ঞায় কথা হয়। অসাধাৰণ কাৰ্য্যক্ষম প্ৰতিভাৰ জগৱানৰ বিশেষ অহুগ্ৰাহৰ পাজৰ বাহিৰে আনৰ ভাগ্যত নপৰে। তেওঁলোকৰ কৰ্তব্য, সেই শক্তি কোনে এভাৰণৰ সংকীৰ্ণ হুইব মাজত সীমাৱদ্ধ কৰি নোৱাৰি, যিমান বিত্তৰহাৰে প্ৰচাৰ কল্যাণ সাধনৰ কল্পে নিযুক্ত হয় তালৈ চকু বহা। তাবপৰা পৰম মহলময়ৰ উদ্দেশ্য সিদ্ধি হয়। মিঃ গোথলে আৰ্জীৱন ৱাৰ্ভাৰ্ণ্যতা শিক্ষা-সমিতিত যোগ দি নিজৰ অপাৰ শক্তিৰ অলপটম কৰা হলে তেওঁৰ বিয়োগত আৰি এনে দীৰ্ব কাৰ্ণোনেৰ বোল হুটিল-হেঁতেন।

গুৰু লৰ্ড কৰ্জনে মিঃ গোথেলৰ অপৰিসীম শক্তিৰ সমাদৰৰূপে তেওঁক ১৯০৩ চনত চি-আই-ই উপাধিৰে বৰণ কৰি কয়,—“ভাৰতৰ উন্নতি সাধনৰ নিমিত্তে গোথেলৰ নিচিনা আৰু ৰনচেনেক কৃতী সন্তান লাগে।” লৰ্ড কৰ্জনেৰ লগত তেওঁৰ কেবাৰাৰো নানান বিষয়ত তৰ্ক-বিতৰ্ক লাগে; তাৰ স্বৰ্ণেও, কৰ্জনে গোথেলৰ গুণৰ সমাদৰ কৰিবলৈ পিছ নোহুইকিছিল। তেওঁৰ বিৰোধী প্ৰতিবন্দীসকলো তেওঁৰ অপাৰ গুণাৰ্ণাৰ প্ৰশংসা কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। কবিৰে ৱাৰ্ভাৰ্ণ্যত কৈছে—“সমুদ্ৰয় তৃত্বনৰিয়াসকলং বৰং বিৰোধৰূপি সমং মহাত্মাতিঃ”।

এই চনতে গোথলে কংগ্ৰেচৰ হুটীয়া সমাদৰৰূপে মাজাললৈ যায়, সেই নগৰীত তেওঁক ধি ৰে অৰ্ভাৰ্ণ্য দিয়া হয় ভাৰতবাসীৰ পক্ষে তেনে নিতান্ত দুৰ্ভত: তেওঁৰ ৱাৰ্ভাৰ্ণ্য আৰু ৰেশমৰ মৰণাৰ্থে প্ৰাণ উৎসৰ্গা কৰাৰ কথা তিনি সকলো বিমোহিত হৈছিল। তেনেজন মহাসুখক সমুখত পাই গোটেই মাজালবাসী আনন্দত উজ্জ্বল হৈ উঠিল। সভাসমিতি পাতি তেওঁক কেবা টাইতেও অতিমন্দম পজ দিয়া হয়।

১৯০৫ খ্ৰীষ্টাব্দ মিঃ গোথেলৰ জীৱনৰ এটি লাগতিয়াল বছৰ। এই বছৰত তেওঁৰ কাছত কেবাটিও গুৰুভাৰ সমাপিত হয়। কংগ্ৰেচৰ হুটীয়া সমাদৰৰ দায়িত্ব উপৰিও ‘ইন্দিয়া’ নামে এখন দেশ-হিতৈষী কাগজ

চলোয়ায় ভাব তেওঁ'র প্ৰেবত পবে। ভারতীয় প্রজাৎ সর্ধ প্রচাৰ চাকৰিত মুক্তভাৱে আশন দিয়া হৈছে বুলি লৰ্ড কর্জনৰ বকেট বক্তৃতাৰ প্ৰমাণ কৰিবলৈ বহু কৰে; নানা তৰহৰ বিপোর্ট আদি বাচি এই সিদ্ধান্তৰ বিৰুদ্ধে তৰ্ক কৰিবলৈ সাহু হওঁতে মিঃ গোখেলৰ অসীম পৰিশ্ৰম লাগে। তাৰ পাছত বৰ্ণায় বাণাডেৰ স্মৃতি প্ৰকৃপ 'বাণাডে অৰ্থনৈতিক সভা'ৰ Ranade Economic Institute নিমিত্তে পঁচা তোলোঁতে তেওঁৰ অশেষ শ্ৰম হয়।

মিঃ গোখেলৰ জীৱনৰ সৰ্বপ্ৰধান সমূহান "ভাৰত সেৱক মণ্ডলী" (The Servants of India Society) নামে সম্প্ৰদায় এই বছৰৰ জুন মাহতে সংগঠিত হয়। এই সভাৰ উদ্দেশ্য মহান। চৌধীন পেটিয়ন্টৰ শুলনি জনচেনেক একাগ্ৰচিত দেশাধুৰাগিক উপযুক্ত শিক্ষাদি ভাৰতবাসীৰ কল্যাণার্থে নিয়ম লগাঠক কাম কৰিবলৈ সুবিধা দিয়াই এই সভাৰ উদ্দেশ্য। এই সভাত হিন্দু মহলমান যুঠান পাঠী বুলি জাতৰ ভেদভেদ নাই। ইয়াৰ চৰম উদ্দেশ্য হৈছে বৃটিচ উপনিবেশবোৰৰ দৰে ভাৰতৰ আত্মশাসন লাভ কৰা। ইংলণ্ডৰ লগত আৰাৰ বি সম্বন্ধ সি বিধাতাৰ বহুশ্ৰমৰ ঠাছাৰ অধীন আৰু ভাৰতবাসীৰ মঙ্গলৰ কাৰণ বুলি বিশ্বাস কৰি তাক এই সম্প্ৰদায়ে অকপটভাৱে গ্ৰহণ কৰে। ইয়াৰ সভাসকলে দেশবাসীৰ মঙ্গল সমূহানক জীৱনৰ সুখাৰ্থ বুলি মানিব লাগে। এই সভাৰ মঙ্গল বিধানেই গোখেলৰ জীৱনব্যাপী সাধনা পাছিল। এনে কি যুত্বৰ আৰগৈনকে এই সভাৰ কথা কৈ তেওঁ বিব্ৰত হৈ পৰিছিল। মহাত্মাৰ অধুগতসকলে এই সভাৰ উন্নতি সাধনেই গোখেলৰ প্ৰকৃত স্মৃতিস্তম্ভ হব বুলি বিৱাহ কৰিছে, আৰু তাৰ অৰ্থে দেশব্যাপী আন্দোলন পৰি গৈছে।

১৯০৪ চনৰ কংগ্ৰেচত বিলাতলৈ প্ৰতিনিধি পঠাবৰ প্ৰস্তাৱ কৰা হয়। সেইমতে তাৰ পাছ বছৰত বোম্বেৰ প্ৰতিনিধি স্বৰূপে মিঃ গোখেল আৰু পঞ্জাবৰ হৈ লালা লালপৎ বায়ে বিলাতলৈ যাত্ৰা কৰে। সেই সময়ত বহুৰ অশ্ৰদ্ধেয়ৰ কাৰণে দেশত ভীষণ ভোলাপৰ। মিঃ গোখেলে ইংলণ্ডবাসীৰ আপত্ত ভাৰতৰ দুৰবস্থাৰ সকলো কাৰণ আৰু তাৰ প্ৰতীকাৰ

সহজ উপায় বুজাই চায়ে চায়ে বক্তৃতা দি সুবে। এই বাবে তেওঁৰ ইমান পৰিশ্ৰম হয় যে অৱশেষত তেওঁৰ শৰীৰত আঘাত পৰে। কিন্তু অৱশেষবাৰীৰ চৰ্দ্দশাৰ কৰণ ছবিৰে তেওঁৰ নিজৰ সকলো অশ্ৰুধ-অশ্ৰুবিধা তেওঁক পাহৰাই গৈছিল। এইবাৰ তেওঁ ইংলণ্ডত ৫০ দিনৰ ভিতৰত ৪৫০তকৈ সৰহ বক্তৃতা দিয়ে। লৰ্ড কর্জনৰ শাসন প্ৰণালীৰ তেওঁ বিশেষ ভাৱে সমালোচনা কৰে। তাৰ উপৰি প্ৰজাৰ দাবিত্ৰা, সিহঁতৰ অশিক্ষা, ক্ৰমাধায়ে বাঢ়ি অহা যুত্বৰ গৰ, শায়তৰ গ্ৰনপত্ত জীৱন, বনাই হোৱা দুৰ্ভিক্ষ, স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ নিমিত্তে সমুচিত ব্যবস্থাৰ অভাৱ,—এইবোৰ দুৰাৰ কথা ভাদি কৈ ভাৰতবাসীৰ দুৰবস্থাৰ ফালে ইংৰাজসকলৰ চকু মোকলাৱলৈ তেওঁ বহু কৰে। সেনাবিভাগৰ নিমিত্তে অল্পশ্ৰম ব্যয়, উপযুক্ত ভাৰত বাসীক অতি ওখ ৰাণৰ বিয়য়া নপতা, ভাৰতৰ আৰু ব্যয় আৰু আন বিষয়ত ভাৰতবাসীৰ স্বৰ তুল কৰা, আৰু ভাৰতবাসীৰ কেতবিলাকৈ আত্মনিক প্ৰযুক্তিৰ বিকাশৰ যোগেচিত সুযোগ নিদিয়া—ইত্যাদি বিষয়েও কবলৈ তেওঁ পাহৰা নছিল। বৃটিচ শাসনৰ অধীনলৈ আহি ভাৰতৰ কেনে উপকাৰ হৈছে তাক তেওঁ মুক্তকণ্ঠে বীকাৰ কৰি বুজিছিল।

ইতিমধ্যে তেওঁ ভাৰতৰ জাতীয় মহাসমিতি কংগ্ৰেচৰ যুহেবে-কীয়া অধিবেশনৰ সভাপতি মনোনীত হয়। বিলাতবৰণা উন্নতি আহি ভিৰণি লবলৈ অলপো সময় নোপোৱাকৈয়ে বিদ্যুত পুণ্যতীৰ্ষ কৰিলৈ তেওঁ ব্যত্ৰা কৰে। সেইবাৰ কংগ্ৰেচ কানীত বহিছিল। তেওঁৰ সভাপতিৰ অতিভাষণৰ নিমিত্তে ভাৰতবাসী আৰু ইংলণ্ডবাসী উৎকণ্ঠিত হৈ আছিল। সেই অতিভাষণ বচনা কৰিবলৈ তেওঁ যোগেচিত অৱসৰ নোপালে, তথাপি সি ভাৰতৰ জাতীয় জীৱনত এটুকুৰা হীৰকণ্ঠ হৈ সদাই ত্ৰিভিকি থাকিব। ভাৰতবাসীৰ উন্নৈহতীয়া আৰুজ্ঞাৰ এনে স্পষ্ট প্ৰতিপন্নি পূৰ্বৰ কোনো সভাপতিৰ অতিভাষণত শুনা নগৈছিল। কংগ্ৰেচৰ শাখা অধিবেশনবোৰত সদস্তসকলক সংঘৰ তলত বৰাটো বৰ টান হৈছিল। নব্যজাত এক্‌ট্ৰি মিঠে দল একেৰাৰে উত্ৰাৱল হৈ আছিল। ইংলণ্ডৰ যুৱবাহক (এতিয়াৰ ভাৰতেশ্বৰ পঞ্চম গৰ্জ) কংগ্ৰেচবৰণা অত্যৰ্থনা

দিগ্ঘব বিকক্ষে তেওঁলোকে গোলমাল লগায়, আৰু গোটেই ভাৰত ব্যাপি বিলাতী বৰ্জন বা বয়কট চলাবলৈ প্ৰস্তাব কৰে। এইবোৰ বিষয় গৈ সত্যত তীৰ্থ আন্দোলন চলে। এনে কি মাৰ্গে মাৰ্গে সভাপতিয়ে বক্তাসকলক শাসনৰ তলত বাৰিঘৰ নিমিত্তে নিজৰ সভাপতিৰ ক্ষমতা চলাবলৈ বাধ্য হয়। কিন্তু মিঃ গোবেলৰ এনে কৰ্মপটীতা যে কাকো অসন্তোষ নিদিয়াটক এই মহাসভাৰ সভাপতিৰ গুৰু কৰ্তব্য তেওঁ সূক্ষ্মনে সম্পাদন কৰে।

১৯০৬ চনত লৰ্ড মিল্টোৰ আমোলত মিঃ গোবেলে তেওঁৰ পক্ষম বক্ষে বক্তৃতা দিয়ে। তাত তেওঁ ভাৰতীয় প্ৰজাৰ দুৰ্গতিৰ বৰ্ণনা কৰি তাৰ উন্নতিকল্পে কি কি প্ৰজীকাৰ বিধান কৰা উচিত তাক ভালকৈ দেখুৱাই দিয়ে। আৰু দেশবাপী যি এটা নতুন আন্দোলন চলিছিল তাৰ পৰিণাম তেওঁ ভালকৈ ব্যাখ্যা দিয়ে। তেওঁ বক্তৃতাৰ শেষ ছোৱাত কয়, "দেশত এটি নতুন ভাৱৰ সঞ্চাৰ হৈছে, তাৰ আমি সাহায্যনে তৰ সোৱা উচিত। যোৰ ধুকপ বিশ্বাস গৱৰ্ণমেণ্টে এই ভাৱৰ পৰিবৰ্তন ঘটাব পাৰে। ইয়াৰপৰা দুটিভাৱত হিত বিনে অহিত সাধন নহয়। কিন্তু এটি কথা সঁচা, বলপ্ৰয়োগ কৰিলে একো শুভ ফল শোৱা নোযাব। মই এইবোৰ কবলৈ বাধ্য হৈছোঁ, কাৰণ বৰ্তমান অৱস্থাৰ মাৰ্গত মই এটি যোৰ বিতীকাৰ ছ'ৱা দেখিবলৈ পাইছোঁ। মই যোৰ দুৰ্গল বাক্-শক্তিক সময়মতে সাহায্য কৰাৰ কাৰণতে লগাব পাৰোঁ, বাকী যি হ'ব লগীয়া আছে সি ভগৱানৰ ইচ্ছা।" প্ৰজাৰবন্দল শাসনকৰ্তা লৰ্ড মিল্টোৰ ওচৰত এই আগৱাননীৰ শুভকল নথবটকৈ নোযাকিল।

তাৰ পাছ বছৰত শাসন সংজ্ঞা গোটাৰিয়েক সংঘাৰ নিমিত্তে গোবেলে পুনৰ বিলাতলৈ যাত্ৰা কৰে। ইতিমধ্যে বঙ্গদেশত তোলপাৰ আৰু তীৰ্থ হয়। মিঃ গোবেলে ভাৰত সচিব মিঃ গ্ৰন মলি (এতিয়া লৰ্ড) আৰু অজ্ঞাত ইংৰাজসকলৰ লগত সাক্ষাৎ কৰি ভাৰতৰ অৱস্থা ভালকৈ বুজাই দি ভাৰতবাসীৰ নিমিত্তে আৰু সুবিধা লাভ কৰিবলৈ বক্তৃতা কৰে। বহুতৰ বিশ্বাস ইয়াৰ ফলস্বৰূপে বাৰুহবা সভা গতা আৰু জাতীয় সঙ্গীত গোৱা প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে যি কঠোৰ আইন আছিল সি শিথিল হয়। ভাৰত

কাউঞ্চিলবোৰত লৰ্ড মিল্টো আৰু মিঃ মলিৰ আমোলত যি সংঘাৰব হুজুপাত হয় মিঃ গোবেলৰ পৰিশ্ৰম তাৰ বাবে শলাগিৰ লগীয়া। বিলাতৰ ভাৰত সভা আৰু প্ৰিভি কাউঞ্চিলত ভাৰতীয়ই যে আসন লাভ কৰিছে ইয়ো মিঃ গোবেলৰ আন্দোলনৰ ফল স্বৰূপ।

দেশলৈ উভতি আহি সেই বছৰ কলিকাতাৰ কংগ্ৰেচত তেওঁ বিলাতৰ অভিজ্ঞতাৰ বিষয়ে বক্তৃতা দিয়ে। সেই বছৰ কংগ্ৰেচ কি এটা হলখুল কাণ্ড। ভাৰতৰ গৌৰৱ-বীৰ মিঃ ৱাৰ্ডাই নাগৰাজী সভাপতিৰ আসনত বহাৰ কাৰণেহে কোনোমতে সি ধ্বংসবৰণা বন্ধা পায়। বহুতে মিঃ তিলকক সভাপতি পাতিবৰ যো-না কৰিছিল। সেই সভাত মিঃ সুব্ৰহ্মনাথ বাহুৰ্জী আৰু চাৰ কিৰোমজা মেহটাৰ নিচিনা দেশনায়েকসকলৰ কথাকো গ্ৰাহ কৰা নহৈছিল।

মিঃ গোবেলে ভাৰতৰ জাতীয় সমিতিৰ এনে অমঙ্গলজনক অৱস্থা দেখি নিশক থাকিব নোৱাৰিলে। দেশৰ প্ৰকৃত স্বভাৱ কি বুজাবৰ নিমিত্তে, মাহুৰ-মনবৰণা গোটাৰিয়েক ভ্ৰমাত্মক ভাৱ আৰু আকাঙ্ক্ষা আঁতৰাবলৈ আৰু হিন্দু মহলমানৰ ভিতৰত সংগীতি ৰূপিবলৈ ১৯০৭ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰী মাহতে তেওঁ উত্তৰ-ভাৰতৰ প্ৰধান প্ৰধান ঠাইবোৰত বক্তৃতা দি সুবিছিল। মহলমানসকলে গোবেলক যি ভাৱে আদৰ অভ্যৰ্ণনা কৰে তেনে সমাদৰ কোনো হিন্দু-নেতাৰ ভাগ্যত এই পৰিমিত্তে ঘটা নাই। গোবেলক আলিগড়ৰ বাৰুপথেদি যেতিয়া মহা সন্যাসোহেৰে লৈ যাওঁতে তেওঁৰ ওপৰত ধাৰাসাবে পুষ্পবৃষ্টি হৈছিল; এই বৃষ্টিৰ কথা সুৱৰিলে ৰঘুবংশৰ "কুবলিত্ত-গৰাৰ্কাং লোচনৈবঙ্গনানাম" আদি বৰ্ণনালৈ সনত পৰে। এই আদৰ অভ্যৰ্ণনাৰপৰা মিঃ গোবেলে ভালকৈ বুজিব পাৰিলে ভাৰত-বাসীৰ প্ৰাণ দেশৰ মঙ্গলৰ কাৰণে অলপ ঢাল ৰাইছে।

সেই বছৰতে তেওঁৰ পিতৃহুলা সছাৰবৰ যুহা হোৱাত তেওঁ মৰ্মাস্তিক শোক পায়। স্বৰ্গীয় ককাইদেৱেকৰ জাগ্ৰব পৰিয়ালৰ প্ৰতি-পালনৰ ভাৱ তেওঁৰ কাৰুত পৰে। তেওঁ নিজৰ দুজনী কন্যাৰ একো সুবিধা কৰি যাব নোৱাৰিলে, কিন্তু ককায়েকৰ পৰিয়ালৰ যাতে কষ্ট নহয় তাৰ হস্তে তেওঁ বৰ বক্তৃ কৰিছিল।

এই দবে সরকার শোক পায়ে তেও দেশসেবারপৰা এক যুগ্মত্ব নিমিত্তে ক্রম হোৱা নাছিল। কাউঞ্চিলৰ সাধাৰণ কামৰ উপৰিও তেওঁ এই বছৰত বিকেন্দ্ৰীকৰণ সমিতিৰ (Decentralisation Commission) অগত সাক্ষী দিছিল, আৰু পুনৰ টেম্পোৱেক সভাৰ সভাপতি স্বৰূপে বহুত কাম কৰিব লগাত পৰিছিল।

ভাৰতবৰ্ষত প্ৰাথমিক শিক্ষা প্ৰচাৰৰ সুব্যৱস্থা কৰিবৰ নিমিত্তে মিঃ গোথেলে আৰ্জীৱন পুৰস্কাৰ কৰিছিল। জগতৰ আন আন সভ্যদেশত এই শিক্ষা প্ৰায় বিনা মাচুলে দিয়া হয়। আৰু পঢ়াশালিলৈ যাব লগীয়া বয়সৰ কোনোবা জৰাজীৱিতৰূপে শিক্ষা নেপালে সিহঁতৰ অতিভাৱকৰক বহা-খৰবপৰা হও বিহোৱা হয়। এই প্ৰত্যক্ষ প্ৰচাৰৰ নিমিত্তে মিঃ গোথেলে ১৯১২ চনৰ মাৰ্চ মাহত কাউঞ্চিলত এখন 'বিল' উলিয়ায়, ইয়াৰ আশেয়ে তেওঁ ভাৰতৰ সকলো ঠাইলৈ গৈ এই বিল পাচ হলে ভাৰতৰ কিমান উপকাৰ হব তাৰ বিষয়ে বক্তৃতা দি সুবে। ১৯১১ চনত কলিকতা কংগ্ৰেচত তেওঁ সেই বিষয়ে সুদীৰ্ঘ বক্তৃতা কৰিছে। প্ৰায় সকলো ঠাইতে এই বিলে প্ৰকাশ্যৰীয়া সমৰ্থন পায়, কিন্তু কাউঞ্চিলত বিল পাচ নহল; যদিচ ইয়াৰ বিৰুদ্ধে কৰা আপত্তিবোধ, তৰ্ক আৰু গভীৰ তুলনামূলক সমালোচনাৰে মিঃ গোথেলে গুণ শত কৰি উৰাই দিয়ে। কাউঞ্চিলত গোথেলৰ বিল পাচ নহল সঁচা, কিন্তু পৰিশেষত জয় হ'ল তেওঁৰ। সম্প্ৰতি ভাৰতৰ কোনো কোনো অঞ্চলত বিনা মাচুলে প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ বি প্ৰচাৰ হৈছে ই মিঃ গোথেলৰ মহা উত্তমৰ ফল যুলিয়েই ক'ব লাগিব। আমাৰ বিশ্বাস ভাৰতৰ সৌভাগ্যত এনে এসময় আহিব যেতিয়া মিঃ গোথেলৰ আন্দোলনৰ শুভ ফল আৰম্ভে আৰম্ভে ফলিয়ায়।

১৯১১ খৃষ্টাব্দৰ ডিচেম্বৰ মাহৰ ১২ তাৰিখে দ্বিতীয় দৰবাৰত ভাৰতেশ্বৰ পঞ্চম জৰ্জৰ যোগাৰমতে বিস্তৃত বন্ধৰ জোৰা লগোৱা হয়, আৰু অসমক আগবঢ়াবে চিফ কমিচনাৰৰ শাসনাবিনলৈ অনা হয়। বন্ধৰ অসম্ভৱ বন্ধ কৰাবৰ নিমিত্তে মিঃ গোথেল কিমান ব্যৱ কৰিছিল তাক সকলোৱে জানে। লেক্টোনেট গৱৰ্ণৰ তলত থাকোঁতে অসমৰ ব্যৱস্থাপক সভাৰ সকলো স্থবিধা স্বৰ ভোগ কৰি আহিছিল, এতিয়া আকৌ চিফ

কমিচনাৰৰ তললৈ আহোঁতে অসমৰ বেই শ্বৰ হেৰুৱাব লগীয়া যেন হল। আমাক ব্যৱস্থাপক সভা লাগে বুলি, বাৰ্জনৈতিক আন্দোলনৰ বতাহ নলগা আমাৰ অসমতো এটি বৈ-চৈ পৰি চায়। হুথুনী অসমৰ কল্যাণৰ নিমিত্তে নিঃস্বার্থ ভাবে প্ৰাণ উৎসৰ্গা কৰোতা অনাবৰেল মিঃ মানিকচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ অস্থবোধ মতে মিঃ গোথেলে এই বিষয়টি হাতত লৈ বিলাতৰ পাৰ্টিয়ামেণ্ট সভাত পৰ্যায় তাৰ আন্দোলন চলাবলৈ গাত লয়। ইয়াৰ ফল-শ্ৰুপে আমাৰ ব্যৱস্থাপক সভা লাভ কৰে, এই বাবে অসমৰ মিঃ গোথেলৰ নাম চিৎকাৰ স্মৰণি বন্ধা উচিত। ভাৰতৰ আন আন মুখিয়াল জননায়েকে কোনো আন্দোলন বা আশোচনাত অসমৰ বাৰ্বেৰ কাণে দুটিপাত নকৰা যেন লাগে;—কিন্তু মহাত্মাৰ গোথেলৰ ওচৰত বহুপ্ৰেৰণ কৃত্বকৰ্ম নলগা বোৰা অসমৰো আৰ্থ টিক বাৰিবলৈ তেওঁ বহুত জটিল নকৰিছিল।

ভাৰতৰ চাকৰি বিষয়ে সদাই গুৰুৰ আপত্তি চলিব লাগিছে। ভাৰত-বাসীয়ে নিজৰ উপযুক্ততা অনুযায়ী দেশৰ গুণ পৰনী লাভ কৰিব পৰা নাই। ভাৰতৰ ছাত্ৰই উপযুক্ত হ'লেও টকাৰ অভাৱত বিলাতত আই-চি-এচ পঢ়িবলৈ যাব নোৱাৰে, সেইদৰি এই পৰীক্ষা ভাৰতবৰ্ষত হ'ব লাগিব, নাইবা বিলাতত হলেও ভাৰতবৰ্ষতে থাকি একে সময়তে বাতে এই পৰীক্ষা দিব পাৰে তাৰ সুব্যৱস্থা কৰিব লাগে। এইবোৰ বিষয় আলোচনা কৰিবলৈ ১৯১২ চনত লৰ্ড ইচলিংটনক সভাপতি কৰি "পাবলিক চাৰ্ভিচ কমিচন" (Public Services Commission) সংগঠিত হয়। পাৰ্টিয়ামেণ্টৰ লেখৰ পাটৰ নেতা মিঃ বাৰছে যেকডনেল্ড, লৰ্ড বগালুড্ছে, স্থবিধ্যাত ঐতি-হাসিক মিঃ হাৰ্ভিট ক্ৰিছাৰ, "ভাৰতত অশান্তি" গ্ৰন্থ প্ৰণেতা চাৰ ভেলেক্টাইন ক্ৰিবল, চাৰ বিয়দৰ ম'নিছ, চাৰ মৰে হাম্বিক, মিঃ জাৰ্জি আবছৰ ব'ৰিম আৰু মিঃ চৌপাল প্ৰমুখ্যে ইংলণ্ড আৰু ভাৰতৰ কৃতবিদ সুসম্মানসকল এই সভাৰ সদস্য নিযুক্ত হয়। যাৰ আন্দোলন কৰি মিঃ গোথেলে তেওঁৰ জীৱনৰ সবহ ভাগ কাৰু অতিবাহিত কৰে তান প্ৰতীকাৰৰ নিমিত্তে সংগঠিত এই সভাত তেওঁ স্থান নোপোৱাটক নলগ। তেওঁ এই সভাৰ সৰ্ব প্ৰধান মুখিয়াল সদস্য আছিল। প্ৰতিপদতে ভাৰতবাসীৰ স্বৰ বন্ধা কাৰবলৈ তেওঁ যত্ন কৰিছিল। এই সভাৰ সংকল্প বিষয়ৰ বিপোট আদি লিখি আলোচনা কৰিবৰ নিমিত্তে

তেওঁ দু'বাং বিলাতলৈ অহাযোবা কৰে। সভাৰ শেহবাৰ অধিবেশনৰ নিমিত্তে তেওঁ অলপতে বিলাতবন্দা উভতি আহে, কিন্তু তাত বহাৰ আগেয়েই তেওঁ কাশৰ প্ৰাসত পৰিল। এই সভাৰ গোবেলৰ শেষ বিপোর্টৰ (final report) কাৰণে বঙ্গপ্ৰজা সকলোৱে বাট চাই আছিল, কিন্তু সেট বিপোর্ট দিবলৈ তেওঁ সময় নেপালে। এই সভাৰ সংগঠন হওঁতে মেধবসকলক বছৰি ১৫০০ টাকাকৈ দৰ্দ্ৰহা দিয়াৰ ব্যৱস্থা হয়, কিন্তু বাৰ্ধভাগী গোবেলে এই দৰ্দ্ৰহা নললে। গৱৰ্ণমেণ্টৰপৰা কোনো দৰ্দ্ৰহা পোতা হলে ইন্দীবিয়ল কাউন্সিলত তেওঁৰ আসন হেৰালহৈতেন।

আজি প্ৰায় ডেৰবছৰ কি দুবছৰৰ আগৰপৰা দক্ষিণ আফ্ৰিকাত বৰ হলখুল স্বাৰম্ভ হয়। তাত বৰা ভাৰতীয় প্ৰজাসকলে গৱৰ্ণমেণ্টৰপৰা নানান উৎসাহিত সাহিব লগাত পাবে। তেওঁলোকে মহাশয় মিঃ মোহনচাঁদ কৰমচাঁদ গান্ধীক নেতা পাতি অত্যাচাৰৰ বিৰুদ্ধে ধিয় হয়। ইয়াৰ পৰিণাম স্বৰূপে মিঃ গান্ধী আৰু তেওঁৰ সহধৰ্মিণী ত্ৰিমতী কন্দৰী বাই গান্ধীয়ে কাৰাবাস দণ্ড ভোগ কৰিব লগাত পৰে। এই শোকপূৰ্ণ কাহিনী তিনি মিঃ গোবেলৰ প্ৰাণ কাষিবলৈ ধৰিলে। নিঃসংগৰ ভাৰতবাসীৰ ওপৰত এনে অত্যাচাৰ!—মিঃ গোবেল কি আৰু বিব হৈ থাকিব পাৰে? তেওঁৰ শাৰীৰিক অৱস্থা ইমান ভাল নাছিল, সেই দুৰ্জল শৰীৰে তেওঁ দক্ষিণ আফ্ৰিকালৈ গৈ প্ৰজাৰ দুৰ্ভাগ্য অত্যাচাৰৰ তলানলা অহুসদ্ধান কৰিবলৈ ধৰে। তেওঁক তাৰ গৱৰ্ণমেণ্টে মহা সন্মানৰে বঙ্গ-স্বৰীয়া আলহি কৰি ৰাখে,—এনে সন্মান অতি কম ভাৰতবাসীৰ ভাগ্যত হৈ যটিছে। তাৰপৰা তেওঁ উভতি আহি ভাৰতবাসীৰ ওপৰত অত্যাচাৰ কৰা বঙ্গ আৰু প্ৰজাৰ আগত মেলিবলৈ ধৰিলে। যোৱা বছৰ কলিকতাৰ কলেজ দোয়াবত দিয়া তেওঁৰ এটি কৰণ বক্তৃতাৰ কথা আমাৰ অভিযোগ মনত পৰে;—ভাৰতৰ ব্যৱসায়ীসকলে তাত কি ধৰে অসুবিধা ভোগ কৰিছে, আমাৰ তিক্ততাই তিনি পাউণ্ড বা ৪২ টকীয়া টেক্‌চ দিব লগীয়া হোৱাত তাত কিদৰে হাঁহিয়তৰ জীৱন ধৰিবলৈ বাধ্য হৈছে, মিঃ গান্ধী আৰু তেওঁৰ সহধৰ্মিণী প্ৰমুখ্যে সন্মান বংশৰ নায়কসকলে কি ধৰে দাটে-কত দুৰ্ভাগ্য সাহিব লাগিছে,—ইত্যাদি কৰণ চিত্ৰ আঁকি তেওঁ শোভা

সকলৰ প্ৰাণ কনুৱায়। ভাৰতবাসীৰ বিনিমি আৰু গোবেলৰ আপোদানৰ ফলস্বৰূপে দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ গৱৰ্ণমেণ্টে ইয়াৰ প্ৰতিকাৰ বিধানৰ নিমিত্তে এৰনি সমিতি সংগঠিত কৰে। এই কমিটনৰ উত্ফলস্বৰূপে তাৰ আইনৰ কঠোৰতাৰ অনেক পৰিমাণে লাভ হয়। গৱৰ্ণমেণ্টেবল লৰ্ড হাৰ্ডিঙে তেওঁৰ কাউন্সিলত গোবেলৰ মুতাত শোক প্ৰকাশ কৰি কয়,—“স্বৰ্গীয় মিঃ গোবেলে দক্ষিণ আফ্ৰিকালৈ গৈ হৃদয় বাওঁনৈতিকৰ দৰে এই বিষয়টি হাতত লোৱাৰ কাৰণেই হাইকৈ এই কটকটময় আপোদানৰ এনে স্থানীমাংসা হয়।” (১)

গোবেলৰ গভীৰ গৰ্বেষণা, অন্তৰ্গণিত আৰু অসামান্য বাহনীতি জ্ঞানৰ পৰিচয় পাই বঙ্গদেশৰ মুগ্ধ হৈছিল। ভাৰতৰ ভূতপূৰ্ব অৰ্ধসচিব চাৰ ফ্ৰিট উইল্‌চনে কামৰপৰা অৱসৰ লোৱাত তেওঁক যি বিদ্যাৰ অভাৱনা দিয়া হয়, তাত তেওঁ কৈছিল,—“মই ইমান সন্মানৰ উপযুক্ত নহওঁ, আমাৰ দাৰ্ভাগ্য এনে এজন আছে যাৰ ওচৰত মই শিৰ দোঙা উচিত।” চাৰ উইল্‌চনে অৱসৰ লোৱাত ভাৰতৰ অৰ্ধ সচিবৰ পদ ৰাখি হওঁতে গোবেলক সেই ঠাইত নিযুক্ত কৰা হয় বুলি মুগ্ধ ধানাককৈ জননৰ শুনা গৈছিল।

যোৱা বছৰ, গভীৰ গুণ বুজোঁতা গৱৰ্ণমেণ্টে তেওঁক ভাৰতৰ প্ৰজাৰ পক্ষে সৰ্বপ্ৰধান ৰিভাপ কে-চি-আই-ই উপাধি যাচিছিল, কিন্তু গোবেলৰ কি বাৰ্ধভাগ্য, তেওঁ এনে ডাঙৰ সন্মান গ্ৰহণ নকৰি কলে,—“মোক এই সন্মান দিবৰ প্ৰস্তাৱ কৰাৰ কাৰণে মই বঙ্গদেশৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ। কিন্তু মই ইয়াক গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰোঁ।” কবিলে, মোৰ দেশবাসীৰ প্ৰতি মোৰ কৃতজ্ঞ দাৰ্ভাগ্য বিধিনিষ্টিৰ।” এনে বাৰ্ধভাগ্যৰ দুঃস্থ অতি বিবল। এই কুহকিনী উপাধি-চাইবিগৰ মন্তব্য-বাণী তিনি অনেক বাধীনচেতা কৰ্মীৰ ইউনিচিচৰ চিন্ত বিকাৰ বিকাৰ যটে; অতি কমেহে তাৰপৰা নিস্তাৰ লাভ কৰে। মহামতি মিঃ মেডষ্টোনক লৰ্ড উপাধি দিয়াৰ প্ৰস্তাৱ কৰাত তেওঁ সেইদৰে প্ৰত্যাখ্যান কৰে। আদি তিনিহোঁ মিঃ দাদাতাই নাৰাজীকো নাইট উপাধি দিবৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছিল। কিন্তু তেওঁ তাক গ্ৰহণ নকৰিলে।

(1) It was largely due to him (Mr. Gokhale) and his tactful and statesmanlike attitude during his visit to south Africa that this thorny question eventually received a satisfactory solution. —Lord Hardinge.

সূত্র্য পূর্বেলৈকে মিঃ গোখলে দেশৰ চিন্তাত মগ্ন হৈছিল। দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ কৰ্মৰীৰ মিঃ গান্ধী ভাৰতলৈ উভতি অহাত তেওঁৰ নিমিত্তে মিঃ গোখলে যোৱা ক্ষেত্ৰতাবী মাৰ্ঘ ১৩ তাৰিখে এখনি অভ্যর্থনা সভা পাতে। তেওঁ কোনো মতেহে সেই সভালৈ যায়, তাত সৰ্ব্ব পৰ ৰাফিব নোৱাৰি সোনকালে ঘৰলৈ উভতি আহিবলৈ বাধ্য হয়, আহি সেই বেশ্যাত পৰিল তাৰপৰা তেওঁ উঠিব নোৱাৰিলে। সাত্তিক জীৱনধাৰী মহাপুৰুষ সকলৰ দৰে অস্থিৰ সময় কাৰ চাপিছে বুলি তেওঁ আগবেপৰা ৰানিছিল, তথাপি অকনো বিচলিত নহৈ তেওঁ শান্ত সৌম্য ভাবে কৰাবাৰ্ত্তী পাত্ৰিৰ পাবিছিল। ১৭তাৰিখ বুধবাৰ দিনাখনো তেওঁ দেশৰ বিষয়ে চৰ্চা কৰিছিল। তেওঁ ছপ কৰি গ'ল যে পাৰলিক চাৰ্চিট কমিচনত তেওঁৰ জীৱনৰ সৰ্ব্বপ্ৰধান অঙ্কটান ভাৰত সেৱক মন্তলীৰ সভাসকলক তেওঁৰ অস্থিৰ বাণী জনবলৈ নিজৰ কাষত নেপালে। এই মন্তলীক উদ্দেশ্য কৰি তেওঁ কৈ গ'ল,—“মোৰ অতি চেনেহৰ এই অঙ্কটানটোক বেন তেওঁলোকে জীয়াই ৰাখিবলৈ ব্ৰত কৰে। মই যাওঁ, কিন্তু মোৰ আছাই তেওঁলোকৰ ওপৰত সদাই মেহপূৰ্ণ দৃষ্টি ৰাখিব। ইয়াৰ উন্নতি বিধান কৰিলেই মোৰ মোৰ্বণি উপযুক্ত ভাবে বন্ধা কৰা হব। সুখৰ সন্ধান যে মহাবাহুৰি অসম্ভৱন জনাবেনল মিঃ ত্ৰিবিবাস শাস্ত্ৰী, মিঃ পুৰুষোত্তম পৰাৱণ, গোপালকৃষ্ণ দেৱৰূপ, আৰু মিঃ গান্ধীয়ে সূতকৰ শ্বেষ মনোবাঞ্ছা পূৰ্ণ কৰিবৰ নিমিত্তে এই সভাৰ শ্ৰীযুক্তিমাখনত কাৰিচাপি লাগিছে। মিঃ গোখলে আৰু শোক কৰি যায়,—তেওঁৰ হুটি মাতৃহীন। অবিবাহিতা কন্তাক তেওঁ জনাৰ কৰি যাব লগাত পৰিল।

গোখলৰ বিয়োগ বাতৰি মুহূৰ্ত্তৰ ভিতৰতে ভাৰতৰ ইন্দ্ৰবপৰা সিন্ধু-বলৈ অস্থিৰ দৰে প্ৰচাৰ হবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ স্মৃতিৰে শ্মশানলৈ নিওঁতে লগত প্ৰায় কুৰিহেজাৰৰ ওপৰ প্ৰজা গৈছিল। মিঃ বালগদাৰৰ তিলকৰ লগত গোখলৰ কেবা বিয়য়তে মতভেদ আছিল, তিলকে এই শোকজনক বাতৰি পোৱা মাত্ৰকে পুনালৈ বৈ স্বৰ্গীয় মহাত্মাৰ স্মৃতিৰে অস্থগাৰী হয় আৰু লগত যোৱা প্ৰজাৱৰ্দ্ধক সূতকৰ জীৱনৰ আৰ্হিৰে নিজৰ জীৱন গঢ়তি কৰিবলৈ উপদেশ দি বকুতা দিয়ে। মহাত্মাৰ বিয়োগত সহবেদনা

জনাবৰ নিমিত্তে ভাৰতবৰ্ষৰ সকলো ঠাইৰ বাহিৰেও ইংলণ্ড আৰু দক্ষিণ আফ্ৰিকাৰ কেবাঠাইতো কেবাখনো বিবাট শোক সভা পতা হয়।

মিঃ গোখলে আটাই কুৰি বছৰ বনৌ পাৰ্ৱতেই চুকাশ সঁচা, কিন্তু যি জনে জীৱনত কৰ্ম বিনে আন একো নেলানিছিল, তেওঁৰ সূত্ৰাক আমি অকাল সূত্ৰা বুলিব নোৱাৰোঁ। কবিয়ে কৈছে,—We live in works and not in years,—কামৰ পৰিমাণেহে আমাৰ জীৱনৰ দীৰ্ঘতা নিচাৰ কৰিব লাগে, অকাল বছৰ লৈ নহয়।

মহাত্মা গোখলে এনে সংক্ষেপ জীৱনতো দেশৰ হিতৰ নিমিত্তে যিমান কৰিলে আগেয়ে কোনেও তিমান কৰি যাব পৰা নাই। ৩৪ৰ বছৰ বয়সত যোৰাৰী গ্ৰেছ্বেটে, উটনৈক কুৰি বছৰত কলেজৰ অধ্যাপক এটুক বছৰ বয়সত পুনাৰ সাৰ্বজনিক সভাৰ মুখপত্ৰ ইংৰাজী বাতৰি কাকতৰ সুযোগ্য সম্পাদক, পঁচিশ বছৰ বয়সত প্ৰাদেশিক কংগ্ৰেচৰ চেফেটৰী, উত্ত্বিণ বছৰত ভাৰতীয় কংগ্ৰেচৰ ছুটীয়া সম্পাদক, একত্ৰিশ বছৰ বয়সত বিলাতত “বয়েল কমিচনৰ” আগত সাক্ষী দিওঁতা, চৌত্ৰিশ বছৰত প্ৰাদেশিক ব্যৱস্থাপক সভাৰ সভ্য, ছয়ত্ৰিশ বছৰত ভাৰতীয় ব্যৱস্থাপক সভাৰ মুখীয়াল সভ্য, উনচত্ৰিচত কংগ্ৰেচৰ সভাপতি আৰু এই বয়সতে ভাৰত সেৱক মন্তলীৰ নিচিনা সন্ত্ৰাধাৰ প্ৰতিষ্ঠাতা,—এনে কৰ্মৰীৰ গণতত কেইজন? গোখলৰ নিচিনা প্ৰতিভাশালী পুৰুষৰ যি দেশতে লগ সেই দেশৰে মুখ উজ্জল হ'লহেঁতেন। ইংলণ্ডত লগ হোৱা হ'লে এসময়ত তেওঁ বালমত্ৰী হব পাৰিলেহেঁতেন, ফ্ৰান্সত বিপলিকৰ অধিপতি, আমেৰিকাৰ মুক্ত বাগত সভাপতি আৰু অৰ্ধানিত লগ ৰোৱা হ'লে তেওঁ ইম্পীৰিয়েল চেকেলৰ হ'ব পৰিলেহেঁতেন। ভাৰতৰ নিচিনা সংকীৰ্ণ সীমায়ত্ৰ কৰ্মক্ষেত্ৰত তেওঁৰ সন্তোষুৰী প্ৰতিভাৰ সকলো অঙ্গৰ যথোচিত বিকাশৰ সুযোগ নিমিলিল।

চাব ভেলেটাইন কিবলৰ মতে মিঃ গোখলে ইংৰাজৰ আমোলৰ সৰ্ব্বশ্ৰেষ্ঠ ভাৰতসন্তান। তেওঁক বেকৰাই ভাৰতৰ জাতীয় জীৱন, কাণ্ডাৰী বিহীন তবণীৰ দৰে টল্‌বল কৰিব লাগিছে। ইউৰোপত মহাবণ চলিছে, তাত ভাৰতৰ বন্ধা আৰু প্ৰজাই অকাতবে প্ৰাণ উছৰ্গা কৰি, অঙ্ক

অৰ্ধৰ সহায় দি বান্ধতঞ্জিৰ অতুলনীয় দুষ্টায় দেখুৱাইছে। যুদ্ধৰ সামৰণিত প্ৰতিদান স্বৰূপে গৰ্ণমেন্টৰপৰা ভাৰতবাসীয়ে বহুত নতুন সুবিধা গৰ পাবলৈ আশা কৰে। তাক থিৰ কৰোঁতে মিঃ গোবেলৰ দূৰদৰ্শী বান্ধনীতজ্ঞানৰ স্বভাৱ সকলোতে অক্ষুণ্ণ কৰিব।

সৰশেষত আমাৰ ক'ৰ লগীয়া এই যে স্বস্বনীয়া নাহিলি কাকতৰ ক্ষুদ্ৰ কলেবৰত গোবেলৰ প্ৰতিভাৰ সমুচিত চিনাকি দিয়া আমাৰ দুৰ্গল লেখনীৰ সাধ্যৰ স্বভাৱত। মহামতি মিঃ গোবেলৰ উপযুক্ত গুণগ্ৰাহী হৈ তেওঁৰ প্ৰতিভাৰ যথোচিত সমাদৰ কৰিবলৈ গলে তেওঁৰ নিচিনা অসামান্য প্ৰতিভাৰ আধিকাৰী বা দ্বিতীয় গোবেল হ'ব নাগিব। শ্ৰীহৃৎকুমাৰ জুঞা।

চমু মন্তব্য।

নিচুকদি। শ্ৰীযোগেশচন্দ্ৰ টাম্বুলী সংগৃহীত। অসমীয়া ৰাইনাম, গৰনীয়ানাম, টোকাবীনাম সংগ্ৰহ কৰি এই কিতাপখন কৰা হৈছে। আমি এই কিতাপখন পাই সন্তোষ পাইছোঁ। এই কিতাপে অসমীয়া সাহিত্যৰ অল্প এটি পূৰ্ণ কৰিলে। কিন্তু "নিচুকদি"ৰ শেহৰ নটো গ হল কিয় দুবুলিলে। বৰ্ণবিজ্ঞানৰ আৰু কিছু লেঠা কিতাপখনত আছে, সেইবোৰৰ বিষয়ে আমি অৱশ্যে একো নকওঁ বুলিছোঁ; কিন্তু আমাৰ শিক্ষিত ডেকাসকলক কওঁ যে—এতিয়া আৰু তেওঁলোকে অসমীয়া শব্দৰ বৰ্ণবিজ্ঞান কৰোতে ভুল কৰাটো উচিত নয়। তন্ত্ৰসমান্ত উলিয়াবৰ অযোগ্য কোনোটো নাম কিতাপখনৰপৰা বাৰ দিয়াহৈতেন ভাল আছিল; যেনে, ৬০ পিঠিত ছপা হোৱা ৬১ নামটো। কোনোটো দুবাৰকৈ আছে; যেনে ৰাইনাম ৪৪, গৰনীয়া নাম ১১, ৰাইনাম ২০ আৰু ১০৬।

শাস্ত্ৰিশতক। প্ৰথম ভাগ। শ্ৰীমহীচন্দ্ৰ বৰা প্ৰণীত। নীতিবচনবিলাক সংগ্ৰহ কৰি অসমীয়া ভাষাত পঢ় কৰি ছপোৱা হৈছে। বচোতা কম বয়সীয়া কলেবৰ ছাত্ৰ এজন। আমি কিতাপখনি পঢ়ি সুখ পালোঁ।

Prospectus of the Kamrup Anusandhan Samiti—আমি পাই জনবেৰি চেফ্টেৰি আৰু জেজবৰ শ্ৰীযুক্ত কালীচৰণ সেন বি, এ, বি, এল, মহাশয়ৰ শলাগ লৈছোঁ। সত্যৰ উদ্দেশ্য যতঃ ঈশ্বৰে সিদ্ধি কৰক।

বসন্ত।

ওগাইছে বসন্ত উলাহে উঠিল
নবাতবিষৰ অল্পবাণী হৈ,
গছে পাত শলাইছে, মধুৱা বলাইছে,
জ্বতুসমাগমে হৰমিত হৈ।
চবায়ৈ মাতিছে, বনৰ ফুল ফুলিছে,
ভোমৰা আহিছে মৌ পিবলৈ,
আগতে বাৰিষা উপচি আহিছে
গছ লতা বনত বস দিগলৈ।
শম্বোৰে শুৱনী হব আই ধৰা,
ধেতিয়ক যাব হাল কোৰ লৈ,
মধুমা পাই বিবহীসকলৰ
হিয়া পুৰি উঠে প্ৰিয়জনলৈ,
ভানুকসকলে তপবস্ত্ৰক ভাৰি
ধ্যানতে থাকিব একে ঠৰ হৈ।

শ্ৰীপদ্মাৱতী দেৱী মুকননী।

মুবলী।

নাই সেই কুস্বৰন,
নাই সেই শ্ৰামধন ভ্ৰমৰ গোৱানী।
মুনা পাবৰ সেই
ৰাজিছিল যত সেই মোহন মুবলী।
আছে কিন্তু ধৰণীত
ভোমৰাৰ মলিত গীত
আজিও মলোৱা চিত আপৰ দৰেই।
ভোমৰাৰ মোহিনী স্বৰে
আজিও মোহিত কৰে
পত পকী দেৱ নব সেই ধৰণেই।

আজিও তোমার তেনে
গহনে গগনে শৃঙ্খ কবে প্রতিধ্বনি ।
কোমল হৃদয় জুবি
বিলোরা মোহিত কবি শাস্ত্রীহীন প্রাপ্তি ।
বিবহ বিননি শান্তি,
ইত্যাদি সুবব বস্তি তোমার ব্রতী,
জিলিকে অগণে দবে,
দ্বন্দ্ব মোহন সুখে
আজিও বিবাক কবে নব হৃদয়ত ॥
তোমার মোহিনী তানে
তোমার অমিয় গানে
এতিয়াও সমীপে আপোন পাহরে ।
পূরা কি সন্ধ্যা বেলা
এতিয়াও কবে বেলা
এতিয়াও নিম্ববনি
কবে বীবে প্রতিধ্বনি
তোমার মাতটি তনি কুলিব মুখত ।
অমিয়া মাদুরী টানে
এতিয়াও বনকুলে
চেনেহী মুখনি তোলে তোমার আশাত ।
এতিয়াও বৈ বৈ
ধাকোতে মলয়া বৈ
তোমার সুবব নৈ বলহি কাপত ।
মোহ-সোতে উট বৃবি
যাও কেনিয়ারি উবি.
পাও শান্তি হিয়া জুবি অধিব প্রাপ্তত ॥
প্রকৃতিব হিয়া মাঝে
সেই তাহানিবে তেজে
বৈ বৈ বীবে বাজে তোমানে সবটি,
সমীপে বীবে বীবে
নাচি নাচি উলাহেবে
ললিত গানব সুব
নাচি নাচি উলাহেবে
যেতিয়া কবে গৈ পূব সুবব আকাপ,
স্ববগ মবত জুবি
স্বর্গীয় প্রেমব জুবি
সেই শৃঙ্খ আকাশত
নক্ষত্রব সমাজত
হেছে প্রতিধ্বনিত সুবটি ধ্বনিত ।
নোবাবে গন্ধস্বগণে
নেগার মধুব তানে
একটানে একমনে মবতব গীত ॥

শ্রীগগনচন্দ্র বড়দলৈ ।

আহোম বজাব রূপব বিষয়ে ।

পোন-প্রথমেত কোন আহোম বজাই মুদ্রাব প্রচলন কবে এই বিষয়ে
নুবজীত গোলমাল বেধা যায় । গেইট চাহাবে চুচেচুচে সেই বজা বুলি
কৈছে । চুচেচুচে বাকব বর্ণগতে গেইট চাহাবে লিখিছে—“He was
the first Ahom ruler to strike coins, an innovation, which
like many others, may be ascribed to the greater intercourse
that now prevailed with the more civilized countries west of
Assam.” শ্রীযুক্ত পরমাণব বক্রাই আক বার ওপাতিবাম বক্রা বাহাওবে
দেখোন আকো চুচেচো বজাকবে মুদ্রাব প্রথম প্রবর্তক বুলিছে । চুচেচো
বর্ণধেবব কৌতুকপাবিন্যাকলৈ মন কবি বামিও তেওঁকে ভাবি বলা ।

অবশ্যে তাব আগেয়েও অসমত মুদ্রাব প্রচলন আছিল । কাবণ বার
ওপাতিবাম বক্রা বাহাওবব নুবজীবপবা লনা যায় যে, কোচবিহাবব নব-
নাবায়ণ বজাই নিজব নামেবে রূপব আক সোণব মোহব মবোতাৰ কথা
তনি চুচেচো বজায়ো নিজব নামেবে রূপব আক সোণব মোহব মবাবলৈ
ইচ্ছা কবিলে । গিছে কেনৈকৈ মোহব মবা হব পণ্ডিতসকলক শোণাত,
তেওঁবিলাকে যোগিনীতন্ত্র “ঋকোপাক সৌমাৰ যত্র দিগ্ববসিনী ।
তন্নিব গিশস্তি যে লোকা জ্ঞানায়জ্ঞানাতোহপি বা”—এই লোকটো গাই
তনালে । সেই অহুসাবে সৌমাৰ বেশ আঠকৌয়া বাবে মোহবে আঠ-
কৌয়া কবা হল । ১৮০ শতক পোন-প্রথমে বর্ণনাবায়ণ নামেবে মোহব
মবোতা হয় । কিন্তু সেই মোহবব সংখ্যা ইমান তাকব আছিল যে, আকি-
কালি তাক আক পাবলৈ নাই ।

সোণব আক রূপব মুদ্রাহে প্রচলিত আছিল । তামব মুদ্রা ব্যবহৃত
ন হৈছিল । তামব সলনি কড়ি প্রচলিত হৈছিল । ব্রহ্মপুল আক সোণ-
শিবীবপবা সোণ পোতা গৈছিল আক বছবি বহ হেগানবান মাহুহ সোণ
ধোতা কামত নিযুক্ত আছিল । ফৌয়া-ই-ইত্রীয়াহত লিখা আছে যে,
‘প্রত্যেক মাহুহে গড়ে বছবি এতোলাকৈ সোণ পায় আক সেই সোণ
বজাক শোণায়গৈ । সোণবোন ইমান বিতড় নহয়, কিন্তু সোণব তোলাত
৮১২ টকা । (উষা, চতুর্থ ভাগ, ২৭৭২৭৩ পিঠি ।)

দি যি হওক, অলপতে আখার হাতত আধোমজার রূপ দহটকা আক কেইটামান রূপৰ আন আন মোহৰ পৰিছিল। টকাবিলাক আকাৰত ইংৰাজ গবৰ্ণমেণ্টৰ আধলিবিলাকৰ সমান। সেয়ে অবশ্তে ডাঠ। আধলি, সিকি, আধমহীয়াবোৰো সেই অহুজ্জমেই। সকলোবোৰ আঠচুকীয়া। মোহৰবিলাকৰ দুই পিঠিয়ে আখৰ কটা থাকে। পোন-প্রথমে আহোম ভাষাবেই সেই আখৰ লিখা হৈছিল। "The legend is in the Ahom language and character. Those on the coins of later rulers, are usually, but not invariably, in Sanskrit." তাৰ পাছত সংস্কৃততে লিখা হল আৰু তাৰ পাছত সংস্কৃতবন্দা অসমীয়া কৰা গল। তাৰপৰা বজাৰ নাম আৰু মুদ্রাৰ শব্দ জ্ঞানিব পাৰি। মুদ্রাৰ বুল্যৰ বিষয়ে একো লিখা নাথাকে। টকাত বেছি আখৰ থাকে। আনবিলাক মুদ্রাত কমানয়ে কম আখৰ থাকে। সিকি আৰু আদমহীয়া কোনোবোৰত শব্দ থাকে, কোনোবোৰত নাথাকে।

টকাবিলাকৰ দুই পিঠিয়ে চাৰি শাবীকৈ আঠপাবী আখৰৰ এটা শ্লোক থাকে। আঠচুকীয়া হোৱা বাবে দ্বিতীয় অৰু তৃতীয় শাবীত বেছি আৰু প্ৰথম আৰু চতুৰ্থ শাবীত কম আখৰ থাকে। আধৰবিলাকৰ চাৰিওফালে দাতিয়ে দাতিয়ে লানিকৈ অনেক সৰু সৰু বুট থাকে আৰু যিদিনে শব্দ থাকে সেইদিনে তলত সৰুকৈ সিংহ এটা কটা থাকে।

রূপ দুহটকাৰ শ্লোকবিলাক যেনে আছে তেনেই তলত তুলি দিয়া গল :-

শ্ৰীশ্ৰীহ—বগৌৰীণ—দাবুজমধু—কবজ—

শ্ৰীশ্ৰীমৎ—স্বৰ্গদেৱকৃত—সিংহস্তম্—কে ১৬২২

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীণদা—বুজমধুক—বস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীমৎ—২ স্বৰ্গদেৱশি—বসিংহনুপন্যা—শাকে ১৬৩৭

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীণদা—বুজমধুক—বস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীমৎ—স্বৰ্গদেৱশি—বসিংহনুপন্যা—শাকে ১৬৫৬

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীণদা—বুজমধুক—বস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীমৎ—স্বৰ্গদেৱশি—বসিংহনুপন্যা—শাকে ১৬৬৭

শ্ৰীশ্ৰীশিব—সিংহনুপমহি—বীশ্ৰীপ্ৰমথেশ—বীদেব্যাঃ—

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীণদপ—বায়নন্যাঃ—শাকে ১৬০২

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীচৰণ—কমলমধু—কবস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ—দেৱপ্ৰমত্ত—সিংহনুপন্যা—শাকে ১৬০৯

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীচৰণাব—বিন্দমকবন্দ—মধুকবস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ—দেৱশ্ৰীলক্ষ্মী—সিংহনুপন্যা—শাকে ১৬০৪

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীচৰণাব—বিন্দমকবন্দ—মধুকবস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ—দেৱশ্ৰীগৌবীনা—বসিংহনুপন্যা—শাকে ১৬০৬

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীচৰণক—মলমকবন্দ—মধুকবস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ—দেৱশ্ৰীগৌবীণা—বসিংহনুপন্যা—শাকে ১৬০৮

শ্ৰীশ্ৰীহৰ—গৌবীচৰণক—মলমকবন্দ—মধুকবস্যা—

শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ—দেৱশ্ৰীগৌবীনা—বসিংহনুপন্যা—শাকে ১৬১৭

শাবীয়েপতি কেনেকৈ আখৰ আছে ভাগ কৰি দেখুৱা হৈছে। মূলত দৰাচলতে তেনে একো ভাগ নাই। হুশাবীয়ে চশাবীয়ে বেলেগ বেলেগ টকাৰ একোটা একোটা শ্লোক। এই রূপ কেইটকাৰ শ্লোকবিলাকৰ আখৰবোৰ অসমীয়া—নিভাৰ অসমীয়া। বুৰনি পুৰিবিলাকৰ আখৰবোৰ যেনেকুৱা—তেনেকুৱা। বটো বঙলা বটোৰ দৰে। অহুখাবটোৰ তলৰ আঁকডাল নাই; অকল ফুটোকে আখৰটোৰ মূৰত সোতফালে বহুতা থাকে। ক, ব, ৱ আৰু মৰ তলৰ আঁকডাল সোতফালে অলপমান বঢ়া। অসমীয়া আখৰ যে দেৱনাগৰী আখৰৰপৰা ওলাইছিল, সেইটো এই আখৰবোৰ দেখিলে অন্যথায়ে উপলক্ষ কৰিব পাৰি।

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ কুকন।

স্বার্থ।

হাবিব মাজত যদি ফুল থাকে মূল,
কিয় ভাক মোহাবি ছিটিম ?
কাইটেবে বেচি থকা দুখীয়া গোলাপ
ছিডি-আনি কিয়নো ছুটিম ?

কৃষ্ণ গছতে থাকি হাঁহক স্মৃতিয়ে,
 কিয় আমি ঢাকি গাখি ল'ম ?
 পৌষভেবে চৌদিশ সৌবভিত হ'ক,
 আমি কিয় স্বার্থপর হ'ম ?
 হাঁহক শেবালা কুলে গছর তলতে,
 আমি আমি নিপিঙ্কো ধোপাত ;
 সকলোটি প্রকৃতির আদিবর ধন,
 মাঝে মাঝে প্রকৃতি কোলাতে ।
 বসন্ত-কুলিয়ে মাতে মনর বগেবে
 পবি থাকি গছর ডালত,
 আমি কিয় তল গৈ নিজর সুখত
 ধবি ধ'ম সোণর সন্ধ্যাত ।
 তোপ কবে চিবকাল অনন্ত বসন্ত
 দিয়ে আহি বসন্ত জাননী ;
 শীতল মতাই আমি কিয়নো স্তনিম
 আনন্দত করণ বিননি ?
 সুন্দরব সৌন্দর্য্যত ভাল গৈ আমি
 কিয় কুলো' লোকর আনন্দ,
 মিলাই লোকর সুখ নিজর লগত—
 আনন্দত করো' নিবানন্দ ?
 সুন্দরব সৌন্দর্য্যত ভাল গৈ যদি
 ভুলি যাও বসন্ত তিন ভাব,
 মিলি বাও' সুন্দরবেবে, সুন্দরব বিয়াই
 সুন্দরবতে দিত' যদি লগ
 তেলে হলে মিলি যাব আপোনার সুখ
 লগতব সুন্দরব মালত ;
 নিল স্বার্থ মাঝে মাঝে লোকর সুখত
 "মই" যাব "আমি"র ভাবত ।